

Magyar nyelv

11

ÚJGENERÁCIÓS
TANKÖNYV

Magyar nyelv
11.

Magyar nyelv

Tankönyv

11.

Engedélyszám: TKV/69-10/2018. (2018. 02. 08. – 2023. 08. 31.)

A tankönyv megfelel az 51/2012. (XII. 21.) EMMI-rendelet 3. sz. melléklet, 3.2.01: Kerettanterv a gimnáziumok 9–12. évfolyama számára és a 6. sz. melléklet, 6.2.01: Kerettanterv a szakközépiskolák 9–12. évfolyama számára, 14. sz. melléklet: Kerettanterv a szakgimnáziumok 9–12. évfolyama számára megnevezésű tantervek előírásainak. A tankönyv megfelel a NAT 2012 előírásainak: 110/2012. (VI. 4.) Korm. rendelet (NAT 2012, magyar nyelv és irodalom műveltségi terület).

A tankönyvvé nyilvánítási eljárásban közreműködő szakértők: dr. Fényes-Bók Szilvia, Nagy Károly

Tananyagfejlesztő: dr. Aczél Petra, dr. Forró Orsolya, dr. Hegedűs Attila, dr. Pelczer Katalin

Alkotószerkesztő: Téglásy Katalin

Vezetőszerkesztő: dr. Baranyai Katalin

Tudományos szakmai szakértő: dr. Balázs Géza

Pedagógiai szakértő: Csécs Barnabás

Fedélterv: Diószegi Tamás és Slezák Ilona, Korda Ágnes tervei alapján

Látványterv és tipográfiai tervek: Slezák Ilona

Illusztráció, szakábrák: Balogh Katalin, Tényi Katalin, Téglásy György, Tordai Gábor

Fotók: 75. oldal: Petőfi Irodalmi Múzeum / Popper Ferenc, 95. oldal: Petőfi Irodalmi Múzeum;

© 123RF, Freepik, Thinstock, iStock, Sugár Péter

© Fortepan / Morvay Kinga, Kurucz Márton, Privát Fotó és Film Archívum – Höfler Tibor Gyűjtemény,

Vargha Zsuzsa, Karabélyos Péter, Lakatos Mária, 111. oldal: James Duncan Davidson

79. oldal: Colin Firth A király beszéde című filmben. 2010, rendező: Tom Hooper

A tankönyv szerkesztői köszönetet mondanak a korábban készült tankönyvek szerzőinek. Az általuk megteremtett módszertani kultúra ösztönzést és példát adott e tankönyv készítőinek is. Ugyancsak köszönetet mondunk azoknak az íróknak, költőknek, képzőművészeknek, akiknek alkotásai tankönyveinket gazdagítják. Köszönjük azoknak a tanároknak és diákoknak a munkáját, akik hasznos észrevételeikkel és javaslataikkal hozzájárultak e tankönyv végső változatának kialakításához.

© Eszterházy Károly Egyetem, 2017

ISBN 978-963-436-135-0

Eszterházy Károly Egyetem • 3300 Eger, Eszterházy tér 1.

Tel.: (+36-1) 460-1873 • Fax: (+36-1) 460-1822 • Vevőszolgálat: vevoszolgalat@ofi.hu

A kiadásért felel: dr. Liptai Kálmán rektor

Raktári szám: FI-501011101/1

Műszakiiroda-vezető: Horváth Zoltán Ákos

Műszaki szerkesztő: Szalay Ildikó, Marcsek Ildikó

Grafikai szerkesztő: Róth Ágnes, Slezák Ilona

Nyomdai előkészítés: Ecsedi Gabriella, Széll Ildikó

Terjedelem: 16,48 (A/5) ív, tömeg: 340 gramm

1. kiadás, 2018

Az újgenerációs tankönyv az Új Széchenyi Terv Társadalmi Megújulás Operatív Program 3.1.2-B/13-2013-001. számú, „A Nemzeti alaptantervhez illeszkedő tankönyv, taneszköz és Nemzeti Köznevelési Portál fejlesztése” című projektje keretében készült. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg.

Nyomta és kötötte:

Felelős vezető:

A nyomdai megrendelés törzsszáma:

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

SZÉCHENYI 2020

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

Tisztelt Kollégák!

Tankönyvünk a kerettantervben meghatározott 11–12. évfolyamos tananyag első felét tartalmazza. A tankönyv nem csupán megjelenésében újult meg a korábbi évfolyamokhoz képest, hanem szerkezetében is. Az előzetes ismeretek felidézését segítik a leckék elején található *Nyelv és élet*, valamint a *Hogy is volt?* című rovatok. Az új ismereteket közlő szövegeket egészítik ki a *Haladóknak* című modulok, amelyek a lecke témájához kapcsolódó, érdekes jelenségeket mutatnak be.

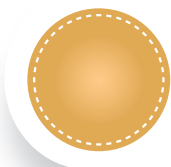
Továbbra is fontos cél, hogy a tananyagot a diákok aktív tevékenységgel sajátítsák el. Ezért mind a tankönyvben, mind a kapcsolódó munkafüzetben arra törekedtünk, hogy változatos, a differenciált oktatást segítő feladatokkal segítsük az Önök és a tanulók munkáját. A feladatok nehézségi fokát a mellettük található nyilak színe jelzi. A fehér, a lila és a sötétlila színű nyilak segítségével három szintet különböztetünk meg. A retorikai ismeretek elmélyítésében, gyakorlásában nyújt segítséget a könyv végén található *Retorikai szöveggyűjtemény*. A szövegértést fejlesztő feladatok kiemelt szerepet kapnak a tankönyv *Gyakorlás* című, leckénként visszatérő moduljában.

A munkafüzetben szereplő *Szöveggyűjteményt* olyan változatos, hétköznapi és irodalmi bázisszövegek alkotják, amelyek az érettségire való felkészüléshez járulnak hozzá.

Kedves Diákok!

Tizedikes magyar nyelvi tanulmányaitok folytatásához kínál segítséget ez a tankönyv. Összefoglalja a legfontosabb ismereteket, és sok feladattal buzdít a megszerzett tudás alkalmazására, gyakorlására. Még több segítséget adnak a digitális háttéranyagok, használjátok ezeket is tanárotok irányításával vagy önállóan!

Az idei év tananyagában olyan témákkal találkozhattok, amelyek komoly segítséget adhatnak a különféle beszédhelyzetek megoldásához, a hatékony kommunikáció titkainak megismeréséhez, az idegen nyelvi tanulmányaitokhoz.

Tartalom

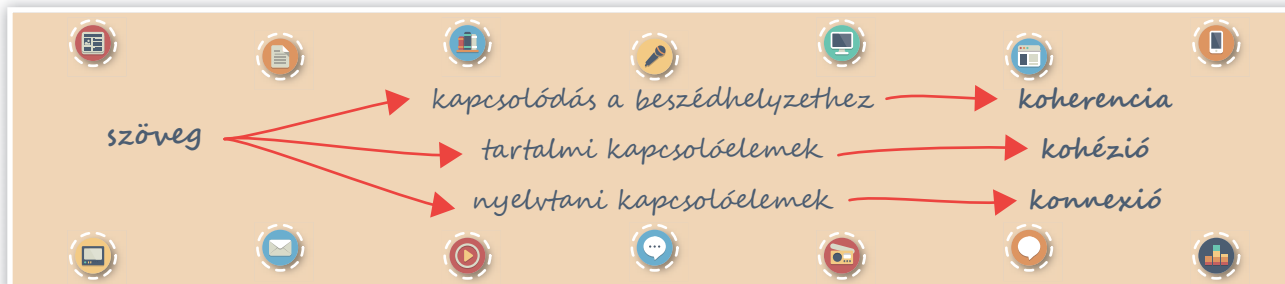
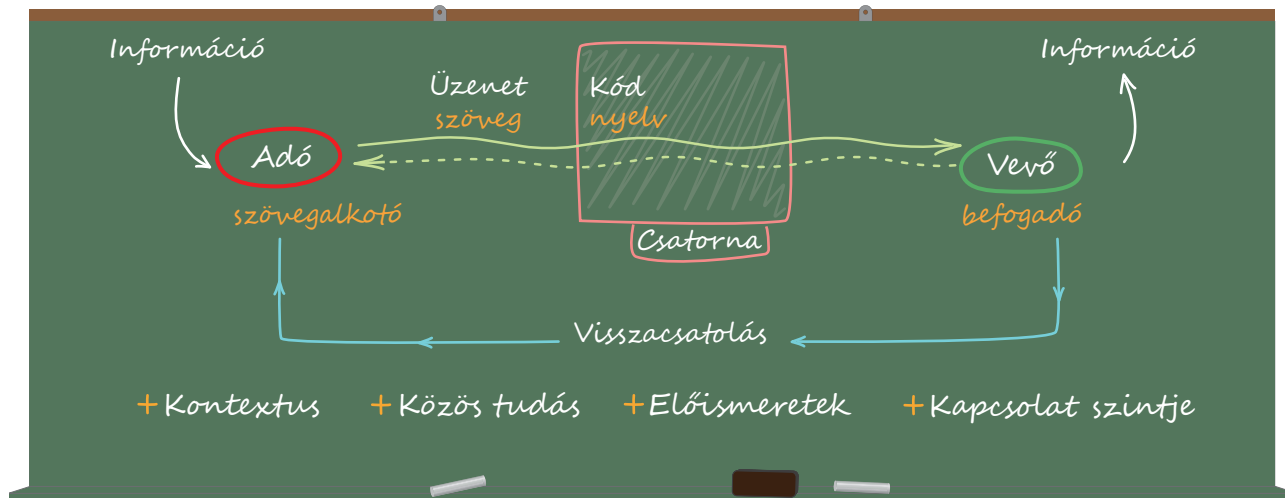
Ismétlés	7	11. Manipulációs szándékok a médiában	67
I. Ember és nyelv	11	12. Reklámok a médiában	71
1. Nyelv – ember – kommunikáció	13	13. Kommunikációs zavarok	75
2. Nyelv és gondolkodás	19	14. A szóközi beszéd	79
3. Nyelvtípusok	23	15. A beszéd megszerkesztése, a beszéd részei	83
4. Nyelvi identitás	27	16. Az érv mibenléte, felépítése, logikája	87
5. Jelnyelvek	31	17. A cáfolat típusai	91
Ember és nyelv (összefoglalás)	35	18. A vita	95
II. Beszédhelyzetek	37	19. A hatásos előadásmód eszközei	99
6. Nyelv és cselekvés	39	20. A hatásos hangzó beszéd eszközrendszere	103
7. Együttműködés a kommunikációban	44	21. A szóközi beszéd és a testnyelv	107
8. Mindennapi beszédhelyzetek – nyelvi agresszió	49	Média, nyilvánosság, retorika (összefoglalás)	111
Beszédhelyzetek (összefoglalás)	53	Retorikai szöveggyűjtemény	114
III. Média, nyilvánosság, retorika	55	Nyelvi és kommunikációs enciklopédia	121
9. Kommunikáció és média	57		
10. A médiafogyasztás mint kommunikációs helyzet	63		

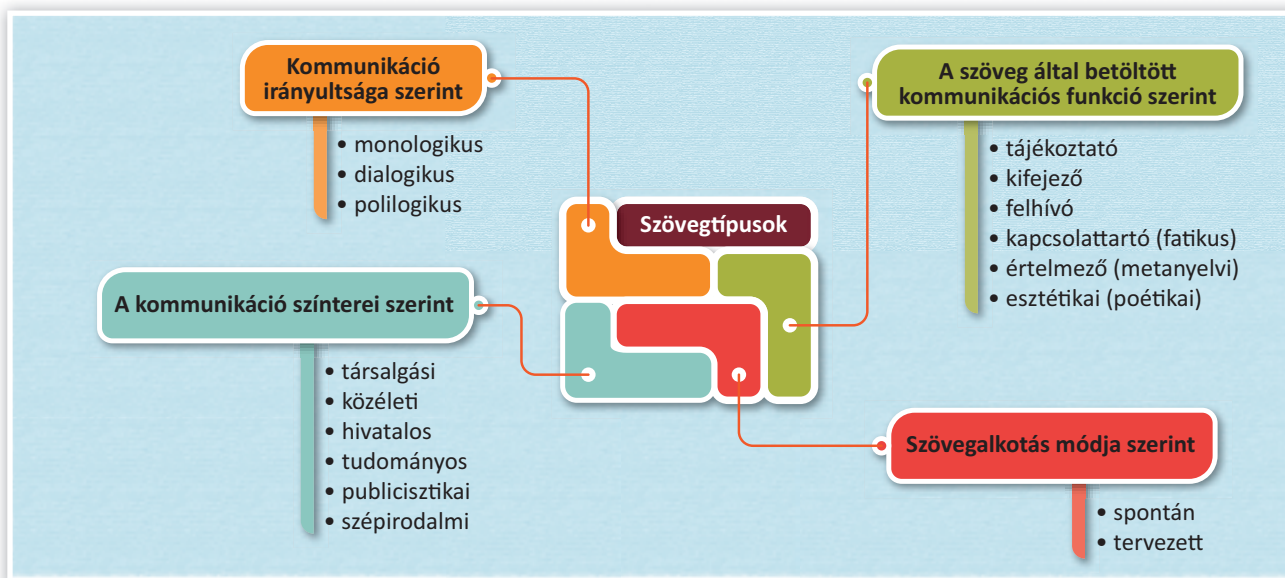

A szöveg

► 1. Magyarázd meg az ábrák segítségével a szöveg fogalmát!

► 2. a) Mutassátok be az ábra segítségével a különféle szövegtípusokat!

b) Határozzátok meg az ábrán látható szempontok alapján az alábbi szövegek szövegtípusát!

Az étrend-kiegészítő nem helyettesíti a vegyes étrendet és az egészséges életmódot.

18–27 °C-os környezetben érzi jól magát. Nem fagyűrő. Ügyeljünk arra, hogy télen se legyen 15 °C-nál alacsonyabb a hőmérséklet.

További szempont a közlés fajtája, típusa. Egy *tanulmány jellegű cikk* a bevégzett kutatási egység ideális megjelenési formátuma. A szerzőnek saját magának kell kiértékelnie a művét és döntenie, vajon a kutatási eredmények elegendők-e egy komplett cikk publikálásához. Ha a kutatás annyira izgalmas, hogy feltétlenül minél előbb közzé kell tenni, a *Levelek/Gyorsközlemények/Technikai megjegyzések* rovatok kínálják az optimális közeget lényeges és eredeti eredmények mielőbbi közlésére. Ezek terjedelme jóval kisebb, mint a teljes cikkeké.

(Eger, Arthur: Hogyan írjunk világszínvonalú tanulmányt? Praktikus tanácsok a publikáláshoz. In: *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*, 56 [2009], 7.)

Esti hunyt szemmel hallgatta a költeményt.

Tegnap este együtt sétálgattak, bámulták a holdat a ferencvárosi bércaszárnyák és a vasúti raktárak fölött. Most ez a hold újra megjelent Esti zárt szemhéjai mögött, az elsötétült szemgolyóján, akár a tegnapi égbolton. Ott úszott a hold, a költemény holdja, mely az 1900-as évek divatja szerint kissé ki volt pingálva, kissé kacér volt és piperés, de sokkal szebb, mint a valóságban.

- Nagyszerű! – kiáltott Esti, amikor a költemény véget ért, és föluggott a díványról. – Nagyszerű!
- Igazán?
- Igazán.
- Jobb, mint az *Őrült hinta*?
- Össze se lehet hasonlítani.
- Esküszöl?
- Esküszöm.

(Kosztolányi Dezső: *Esti Kornél* – részlet)

▶ 3. a) Határozzátok meg az alábbi fogalmakat!

Jelentésbeli kapcsolóelemek

Nyelvtani kapcsolóelemek

b) Gyűjtsetek példákat a szövegből a jelentésbeli és nyelvtani kapcsolóelemekre!!

A fájdalomérzetet kiváltó ingerületek a gerincvelőn keresztül érik el az agyat, majd az idegrendszernek a fájdalmat kiváltó ingerek elkerülésére vonatkozó parancsait is a gerincvelő juttatja vissza a szervekhez. Mára kiderült, hogy a fájdalomingerületek idegi feldolgozásában az idegsejtek mellett a csillag alakú asztrociták is fontos szerepet játszanak. Antal Miklós, a Debreceni Egyetem Anatómiai, Szövet- és Fejlődéstani Intézetének egyetemi tanára azt vizsgálja, hogy ezek a nagyon apró, így speciális vizsgálati módszereket igénylő sejtek hogyan vesznek részt a fájdalomérzet kialakulásában.

(Bajomi Bálint: *Miniatűr csillagok a gerincvelőben. Interjú Antal Miklóssal*. Forrás: www.eletestudomany.hu)

▶ 4. Határozzátok meg a következő fogalmakat! Mi a közös bennük?

bennfoglalás

szövegvilág

kontextus

fogalmi sémák

nézőpont

tudáskeret

forgatókönyv

intertextualitás

▶ 5. Gyűjtsetek forgatókönyveket és tudáskereteket a következő témakörökhöz!

utazás

bevásárlás

állásinterjú

▶ 6. a) Készítsetek egy olyan ábrát, amelyen bemutatjátok a következő fogalmak egymáshoz fűződő viszonyát!

bevezetés

kifejtés

szövegalkotás célja

makroszerkezeti egységek

tárgyalás

tételmondat

mondattömb

bekezdés

mikroszerkezeti egységek

befejezés

b) Foglaljátok tíz pontba a szövegalkotás lépéseit!

Stilisztika

▶ 1. Milyen viszonyban állnak egymással az ábrán szereplő fogalmak?

▶ 2. Gyűjtsetek példákat a társalgási stílus következő jellemzőire!

képszerűség, egyéni, játékos szóalkotások, becézett alakok, rövidítések

a töltelkészők gyakorisága

hiányos, lazán szerkesztett, félbeszakított és újrakezdett mondatok

kifejtetlenség, amely nem eredményez kommunikációs problémát

- ▶ 3. Milyen stílusrétegbe sorolhatók a következő szövegek? Mutassátok be az adott stílusréteg jellemzőit a hozzá tartozó szövegből vett példák segítségével!

Az irányelv értelmében, az ország köteles volt a listás fajok országos populációinak minimálisan 20–60%-át bevonni a Natura 2000 Hálózatba, oly módon, hogy területeket jelölt ki. Természetesen a ritka, globálisan veszélyeztetett fajok esetében ez a lefedettség 60% feletti, míg a gyakoribb fajok esetében ez az érték alacsonyabb is lehet. Egy terület természetesen több madárfajra is ki lett jelölve, például a „Borsodi-sík” SPA terület 44 madárfaj és azok élőhelyeinek védelmét hivatott megoldani.

A madártani alapokon javasolható területek teljes kiterjedése 1 314 329 hektár, Magyarország területének 14,1%-a. Adataink szerint a javasolt területek összkiterjedésének 43%-a (564 485 hektár) védett természeti terület, mely arány a közeljövőben kihirdetendő védett természeti területekkel együtt jelentősen megnő.

(Forrás: www.bnpi.hu)

„A levélgyűjtő szekrény útján elsőbbségiként feladott levélküldemények esetében csak a hiánytalanul bérmentesített küldeményeket kezeli a Posta elsőbbségiként. Az elsőbbségi levélküldemények az ÁSZF 11. pont szerinti statisztikai garancia mellett kerülnek kézbesítésre, amennyiben azok a postai szolgáltatóhelyen az ügyféltérben kihelyezett hirdetményen a tárgynapi továbbításra megjelölt időpontig kerülnek feladásra, illetőleg a levélgyűjtő szekrény legkésőbbi ürítése előtt kerülnek a levélgyűjtő szekrénybe elhelyezésre.”

(Forrás: www.posta.hu)

- ▶ 4. Gyűjtsetek szóképeket és alakzatokat a következő idézetekből!

„Az égbolt,
egészen úgy, mint hajdanába rég volt,
mint az anyám paplanja, az a kék folt,
mint a vízfesték, mely írámra szétfolyt,
s a csillagok
léleklő lelke csöndesen ragyog
a langyos őszi
éjjelbe, mely a hideget előzi,
kimondhatatlan messze s odaát,
ők, akik nézték Hannibál hadát
s most néznek engem, aki ide estem
és állok egy ablakba, Budapesten.”

(Kosztolányi Dezső: *Hajnali részegség* – részlet)

„Azám!... Tejben fürdik az éjjel
Mint hiú hölgyek
Hogy szép legyen.
Talán kedvesét várja?
Magát csillagékszerrel piperézi
Magát alvó vizek tükreben megnézi
A könnyű köd is az ő cicomája
A kedvesét bizony megigézi.
Ki is az Éjjel kedvese?
Szól-e felőle régi mese?
Görög talán? Vagy barbár?
És víg-e? Vagy szomorú-e?”

(Tersánszky Józsi Jenő: *Éji nóta* – részlet)

„A nyelv nem lehet »egyszerű«,
mert az ember nem »egyszerű«,
aki beszél. Az ember éppen
azért beszél, mert nem egy-
szerű, mert bonyolult, és
mindig fölényesebb bonyolult
dolgot akar közölni.”

Kosztolányi Dezső

I. EMBER ÉS NYELV

... Nyelv és élet

„A tücskök a szárnyukkal ciripelnek, igaz, csak a hímek – ebben a szöcskéhez hasonlítanak, ellentétben a sáskákkal, amelyek a hátulsó lábszárúkkal »hegedülnek« az elülső szárnyukon, vagy a kabócákkal, amelyek egy üreg feletti kitinlemez pattogatnak a potrohukon. Az elülső (felső) szárny fonákán lévő ciripelőéren mintegy 140 kis kiemelkedés sorakozik. Ez a ciripelő csapsor, amelyen a hátulsó (alsó) szárny szélén lévő kiemelkedést – a pengetőt – végighúzva reszelő hang keletkezik, melynek sebessége melegebben gyorsabb, hűvös, borús időben lassabb. A szárnyakon merev erekkel körülvett mezők (a háromszögletű hárfá és a kerek tükör) rezonátorként működnek, és jelentősen erősítik a hangot.

A tücsökzene májustól nyár közepéig hallható, nappal is, de olyankor az élővilág és az emberi tevékenység hangzavarában kevésbé figyelünk rá – igazából napnyugta után feltűnő. A hím tücskök legtöbbször azt a hívóhangot hallatják, amellyel a nőstényeket csalogatják magukhoz. Ilyenkor mindig a »lakásuk« bejáratánál ülnek, mert az üreg fokozza a hang erejét. A ciripelés nem tanult, hanem öröklött viselkedés. Ha a szerenád eredményes, és megjelenik egy nőstény, a hím sokkal lágyabb udvarló énekre vált. Ha viszont rivális hím vetődik a közelbe, élesebb, fenyegető hangokat bocsát ki.

Amelyik rovar hangot ad, az hall is: a tücskök »füle« az elülső lábszárán lévő, a dobhártya elvén működő, korong alakú hallószerv. A nőstény a ciripelésből fontos következtetéseket von le. Minél nagyobb a hím, annál nagyobb a hárfájának a területe, és annál mélyebb a hangja. Az egyes hangelemek sebességéből és a szünetek hosszából pedig információhoz jut a hím általános kondícióját illetően. Ezek ismeretében választja ki a réten egyszere muzsikáló hímek közül a neki megfelelőt.”

(Merkli Ottó – Puskás Gellért: Szerenád a nőstényeknek. Az Év Rovara 2016-ban – a mezei tücsök. Forrás: www.eletestudomany.hu)

1. Gyűjtsétek össze egy gondolatterképben, mi jellemzi a tücsök ciripelését!
2. Gyűjtsétek olyan filmeket, amelyekben állatok a (fő)szereplők! Csoportosítsátok a filmeket az állatok kommunikációja szerint!
3. Szerintetek miben különbözik az emberi nyelv az állati kommunikációs rendszerektől?

🔄 Hogy is volt?

A **kommunikáció** közlést, közzétételt, információcserét jelent. Szükséges hozzá az, aki információt ad, és az, aki kapja. A kommunikáció történhet a nyelv segítségével (**verbális kommunikáció**) és nem nyelvi jelekkel (**nonverbális kommunikáció**). Szükséges hozzá a közvetítő közeg (**csatorna**), amelyen az **üzenet** (illetőleg az ezt kifejező jel, a **kód**) eljut a **címzethez**. Amennyiben a címzett megkapja az információt, az hatással van rá, és gyakran visszajelzést igényel. Ahhoz, hogy a címzett az üzenetet teljes mértékben megértse, szükséges a **kontextus** (beszédhelyzet, összefüggésrendszer) ismerete. Mindazt, ami gátolja, hátráltatja a sikeres kommunikációt, **zajnak** nevezzük.

1. Készítsetek egy ábrát a kommunikációs tényezőkről!
2. Milyen zajok hátráltatták már a kommunikációkat!

Az ember és a nyelv

Az állatviselkedés-tani (etológiai) kutatások rávilágítottak arra, hogy bizonyos fajok kommunikációs rendszere sokkal komplexebb, mint korábban gondolták.

A nyelv és az állati kommunikáció ► A tudósokat régóta foglalkoztatja a kérdés, hogy vajon létezik-e olyan állatfaj, amely megtanítható arra, hogy nyelvet használjon. Sok kísérletet végeztek emberszabású majomfajok – gorillák, csimpánzok és törpecsimpánzok – egyedeivel, amelyeket többféleképpen próbáltak megtanítani emberi nyelvre. Először az derült ki, hogy nem tudnak megtanulni beszélni; ennek oka az, hogy **az emberi beszédképzés képessége igen hosszú evolúciós fejlődés eredménye.**

A későbbi kísérletekben máshogyan közelítettek a kérdéshez: a siketek jelnyelvét tanították a majmoknak, vagy arra próbálták idomítani őket, hogy színes műanyag lapocskákkal vagy billentyűk lenyomásával utaljanak bizonyos jelentésekre, például a *banánra*. Néhány esetben izgalmas és váratlan eredmények születtek, azonban sok-sok éves intenzív tanítás után még a legintelligensebb majmok sem tudták felülmúlni az átlagos hároméves gyerekek nyelvi teljesítményét.

A nyelvi képesség tehát csak az emberi fajra jellemző (humánspecifikus). **Nyelvnek csak az emberek által használt, összetett jelrendszert nevezük,** és megkülönböztetjük az állatok kevésbé bonyolult kommunikációs módozataitól.

Az elvont gondolkodás ► A nyelv elsajátítása lehetetlen lenne, ha nem volnánk képesek **elvont gondolkodásra, absztrakcióra.** A **nyelvi jelek** ugyanis többnyire **önkényesek:** ha nem tudnánk elvonatkoztatni attól, amit érzékelünk, csak azokat a jeleket érthetnénk meg, amelyek „önmagukért beszélnek”, motiváltak. Az elvonatkoztatás teszi képessé az embert arra is, hogy **a világról elképzelései** legyenek: a valóság egyedülállóan bonyo-

lult **modelljét** alkotjuk meg a tudatunkban. Így egy tárgy akkor is „elérhető” számunkra, akkor is tudunk róla beszélni és gondolkodni, ha éppen nincs a közeliünkben. A világ gondolati leképezése teszi lehetővé azt, hogy beszéljünk olyan dolgokról, amelyek voltak, lesznek vagy csupán képzeletünkben élnek. Az állatfajok döntő többségének jelei viszont az adott helyhez és pillanathoz kötődnek: egy vetélytárs, egy közeledő ragadozó vagy éppen egy vonzó nőtény látványa váltja ki azokat.

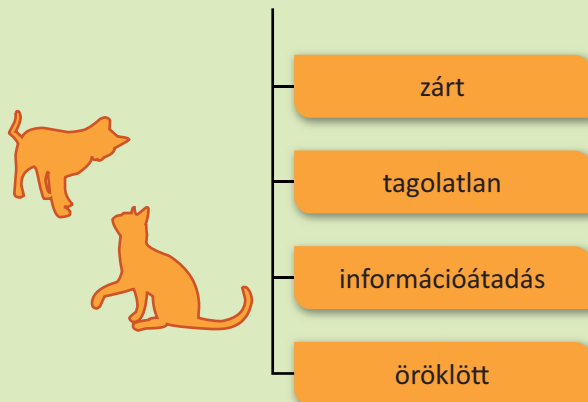
Az állati kommunikáció jellemzői ► Az **állati kommunikáció jelzései tagolatlanok, összetett** tartalmat és viselkedés-előírást hordoznak (pl. egy oroszlan üvöltése egyszerre több üzenetet is hordoz: „én itt vagyok, nincs veszély, gyertek ide”). Másik fontos jellemzőjük, hogy **genetikailag meghatározottak,** új elemekkel nem bővíthető, **zárt rendszert alkotnak.**

Az emberi kommunikáció jellemzői ► Az **emberi jelzés** viszont **többféleképpen is tagolható:** a morféákat további elemekre (fonémákra) bonthatjuk, összekapcsolhatjuk más morféákkal is, s ezáltal szavakat, mondatokat hozhatunk létre.

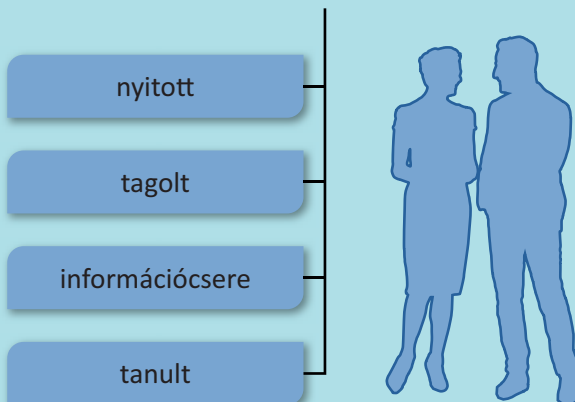
Az emberi kommunikációban **az egységes tudat és viselkedéstartalmak** tehát **részekre bonthatók.** Az emberi nyelvben ezáltal megvan az a lehetőség, hogy véges számú fonémából elvileg végtelen, gyakorlatilag véges számú szót legyen képes létrehozni (a szavak hossza egy ponton túl ugyanis már nem növelhető), és a **véges számú szóból** elvileg és gyakorlatilag is **végtelen számú különböző mondatot** hozhat létre.

Ugyanakkor képes új elemekkel bővílni, a meglévő elemeket változtatni úgy, hogy rendszerjellege folyamatosan megmarad. Minden egyidejű nyelvállapotban (szinkroniában) léteznek idegen eredetű szavak, amelyek egy idő után alakjukban vagy jelentésükben idomulnak az átvevő nyelvhez.

ÁLLATI KOMMUNIKÁCIÓ JELLEMZŐI

EMBERI KOMMUNIKÁCIÓ JELLEMZŐI

Például:

- **Alakjában alkalmazkodik az átvevő nyelvhez** – pl. a latin *brozski*

brozski → *barack*

- **Jelentésében alkalmazkodik az átvevő nyelvhez** – pl. a latin *per se intelligitur* 'magától értetődik'

per se intelligitur → *persze*

Minden időállapotban léteznek olyan szerkesztésmódok, amelyek akkor éppen a rendszerben szokatlanok, de amelyeket a rendszer elvisel (ezeket nevezzük **változatoknak**): ilyen például napjainkban a *-ba/-be* és a *-ban/-ben* ingadozó használata (pl. *Moziba voltam*), amely esetében a *-ba* általános használatát a szövegösszefüggés ismerete teszi a kommunikáció számára érvényessé.

A társas kapcsolatok és a nyelv ► Bármilyen fejlett is az emberi gondolkodás, nem alakult volna ki a nyelv, ha az ember nem volna **társas lény**. A csoportokban élő fajok általában bonyolultabb kommunikációs rendszerrel rendelkeznek, mint a magányosan élők. A méhek kommunikációja például meglepően fejlett, ezzel szemben az elszórtan élő emlősfajok nem kifejezetten kommunikatívak. Az ember egyedülállóan szociális lény: már a csecsemők is kitüntetett figyel-

met szentelnek az arcoknak. A kisgyerek azért képes megtanulni a szavakat, mert tudja ugyanarra a dologra irányítani a figyelmét, mint édesanyja. Így amikor az anya kimondja a *pelus* szót, a kisgyerek össze tudja kapcsolni az elhangzott hangsort azzal a tárggyal, amelyre ő is figyel éppen.

A **közös figyelmen** kívül a kisgyereknek azt is tudnia kell, hogy édesanyja akar valamit közölni vele, és nem „csak úgy” beszél, **kommunikációs szándékot** kell neki tulajdonítania. Azt is meg kell tanulnia, hogy a nyelv révén hatni tud a körülötte lévő emberekre: a *nem*, az „*aidde*”, az *anya* hatást vált ki másokból. A szavak, később mondatok segítségével összetettebb cselekvések szervezésére is képessé válik.

Az elmeolvasási képesség ► Az emberi faj nem fizikai adottságai, hanem az **összefogás, együttműködés** révén vált „csúcsragadozóvá”; evolúciónkban kitüntetett szerepe van a társas kapcsolatoknak. Az **ember tehát folyamatosan figyeli azt, hogy mások mit gondolhatnak, milyen szándékaik lehetnek**. Tulajdonképpen állandóan mások gondolataiban olvasunk – figyeljük rajtuk az öröm, a fáradtság, a harag stb. jeleit, ezekből szűrjük le megállapításainkat: jól sikerült az állásinterjú, fárasztó napja volt, biztosan szomorú. Ez az **ún. elmeolvasási képesség** teszi lehetővé, hogy alkalmazkodjunk másokhoz, így befogadjon minket a csoport, azonban ugyanez ad lehetőséget a csoport tagjai között feszültségeket okozó féltékenységre, intrikára, hazugságra is.

Kérdések, feladatok

- 1. Milyen üzeneteket hordoznak fajtársaik számára a következő állati jelzések? Nézzetek utána az interneten!

a madarak éneke

a méhek tánca

a medvék fába karmolása

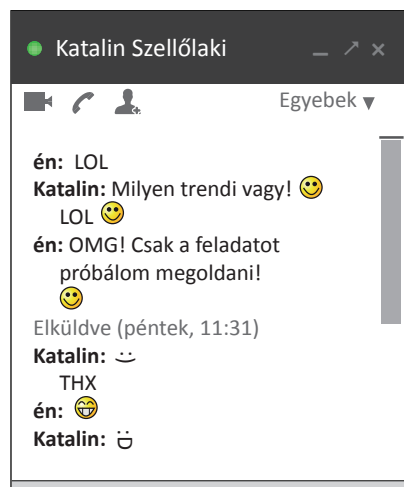
a békák brekegése

a palackorrú delfinek egyedi füttyjelei

a fehérbarkójú cerkófok vészkiáltása

- 2. a) Milyen hosszú mondatot lehet kitalálni két percen belül? Versenyezzetek! Hány szóból, hány morfémből, hány fonémából állt a leghosszabb mondat?
b) Meddig bővíthető egy kifejezés? Indítsatok szóláncot úgy, hogy folyamatosan bővítek az elsőként mondott kifejezést! Hány szót kapcsolatok hozzá?

- 3. Napjainkban a nyelvhasználat számos rövidítést használ (*pézsé, zse, íjé* stb.). Keressetek olyan rövidítési példákat, amelyek esetleg megnehezítik a megértést! Milyen rövidítések nem érthetők a kívülállók számára? Ti használtok efféleket a barátaitokkal? Meddig érdemes elmenni a rövidítések alkalmazásában? Vitassátok meg!

- ▶ 4. Van-e olyan szó, kifejezés, mondat, amelyet csak a te családod használ? Hogyan alakult ez ki? Milyen családi szokás van mögötte?
- ▶ 5. Olvasd el a következő idézetet, amely az ember felöltségét hangsúlyozza!

„A nyelv olyan képességekkel ruházta fel birtoklóját, amelyek sokkal többet jelentettek a pusztátúlélésnél, olyan képességekkel, amelyek fajunkra bízzák a Föld felügyeletét. Bármennyire hatalmasak is azonban ezek a képességek, magukban hordozzák a pusztítás gyökereit. A nyelv nem eleget, hanem túl sokat adott nekünk: a Föld felügyeletén túl azt a képességet is, hogy elpusztítsuk a nálunk gyengébb fajokat, sőt akár a környezet túlélésünket szolgáló részeit is.

A nyelv ugyanakkor mindannak az előmozdítója és táplálója, ami bennünk a legjobb, mindannak, ami arra törekszik, hogy elkerüljük ezt a végzetet, és ismét egységbe kerüljünk a teremtés többi részével. Csakis a nyelv az, amely lehetővé teszi, hogy béke, szabadság és igazság világáról álmodjunk, ahol összhangban élhetünk a természettel, amelynek végül is csak függő részét alkotjuk.”

(Derek Bickerton: *Nyelv és evolúció*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2004. 264.)

- a) Milyen következményei lehetnek annak, ha az ember visszaél a természetben való uralkodás lehetőségével?
- b) Gyűjts negatív és pozitív példákat az ember és a természet kapcsolatáról!

- ▶ 6. Alkossatok négy-öt fős csoportokat! Gyűjtsetek olyan hétköznapi kommunikációs helyzeteket, amelyekben az egyik résztvevő elmeolvasási képessége nem működik megfelelően! Válasszátok ki az egyiket, majd játsszátok el az osztálynak! A többiek feladata az lesz, hogy kitalálják, mi okozhatta a jelenet szereplői közötti félreértést!
- ▶ 7. a) Milyen módszerekkel lehetséges megtéveszteni az emberek elmeolvasási képességét az interneten?
b) Milyen álhírek terjednek az interneten? Gyűjtsetek három, számotokra meglepő esetet!
c) Ábrázoljátok (általatok választott formában), milyen következményeik lehetnek az álhíreknek!

- ▶ 8. Írj egy ötpontos vázlatot a szöveg alapján a magyar tudományos kísérletről!

„Most éppen azt fedezte fel Andics Attila és a Magyar Tudományos Akadémia – ELTE összehasonlító etológiai kutatócsoportjának néhány munkatársa, hogy a kutya agya hogyan dolgozza fel a hallott emberi szavakat. [...] Tizenhárom kutya vett részt a kísérletben, magyarul feküdt az MRI-gépben, miközben fejhallgatón keresztül kiképzőjük ismerős hangját hallgathatták. A gazda mondanivalója négyféle lehetett: mondhatott neki dicsérő és érdektelen szavakat, mindkettőt kedves hanghordozással és semleges hangnemben is. Az eközben készült FMRI-felvételeken jól látszik, melyik agyterület veszi föl aktuálisan a legtöbb oxigént, ami intenzív idegi aktivitásra utal.

Az eredmények szerint a kutya az értelmes szavak feldolgozására főként bal agyféltekéjét használja. Mivel az értelmetlen szavak hallatán nem volt lényeges különbség a jobb és a bal agyfél között, úgy tűnik, hogy a talált agyi központoknak nem egyszerűen a hangfeldolgozás a feladatuk, hanem a beszéd értelmezése is. Akkor is a bal agyukkal értelmezik a szavakat, ha kedves intonációval hallják, és akkor is, ha nem. Ezzel ellentétben a hanghordozás felismerése a jobb agyféltekén történik. E képességük nem korlátozódik a beszédre, a kutatócsoport már korábban kimutatta, hogy másféle hangok hangulatának meghatározásában is szerepet játszik.

De ez még nem minden. Kiderült, hogy a kutya számára csak akkor számít jutalomnak a dicséret, ha kedvesen mondjuk neki. Az agy jutalmazó központja – amely az emberben is megvan, és akkor aktíválódik, ha valamilyen számunkra kellemes dolog (finom étel, kellemes zene vagy akár a szex) történik velünk – ugyanis csak akkor lép működésbe a kutyanál a hallott dicséret hallatán, ha azt a megfelelően kedves hanghordozással mondjuk neki.”

(Molnár Csaba: *A kutya és a beszéd: világraszóló magyar kísérlet*.
Forrás: www.mno.hu)

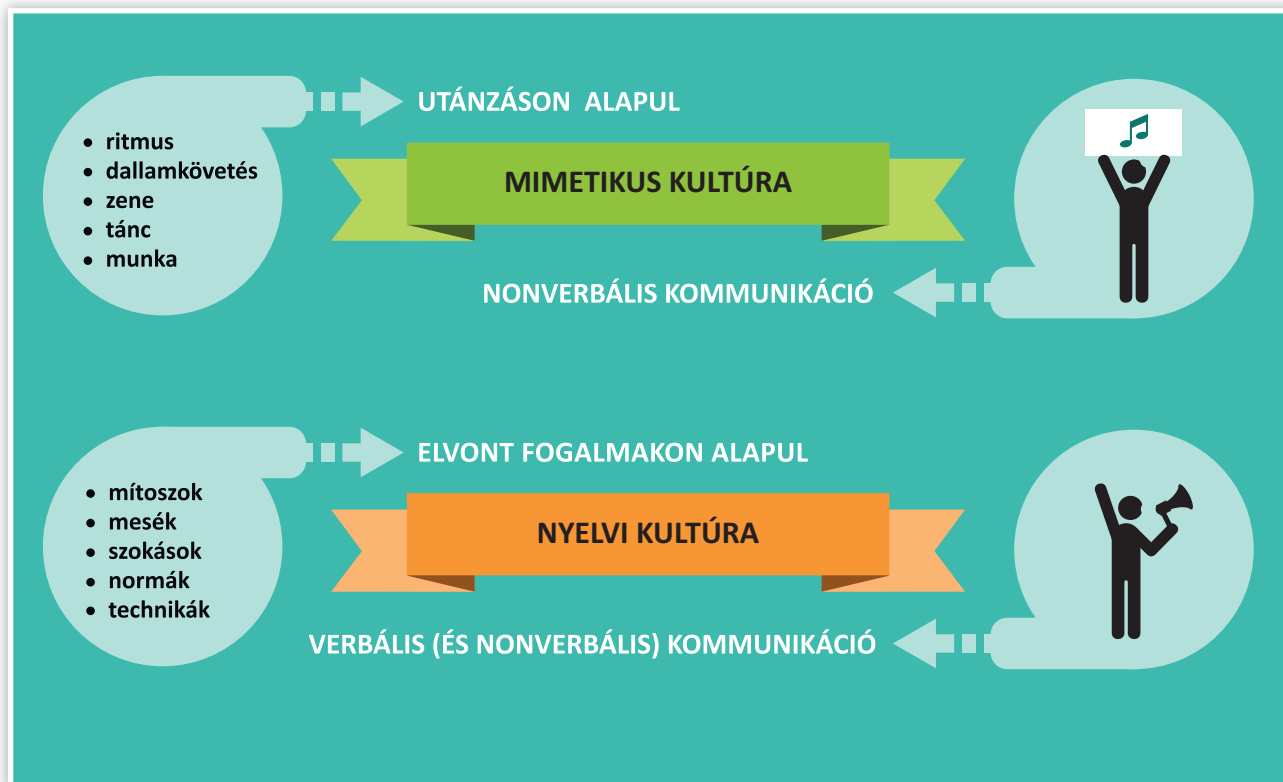
! Haladóknak

A **nyelvi kommunikáció** kialakulása összefügg az emberré válás jelenségével, az emberi kultúra kialakulásával. A kultúra és a nyelv az emberi evolúció terméke. Az evolúciós elmélet keretét nyújtja a fajok kialakulásának, változatoságának megértéséhez, kölcsönhatásaikhoz, a bioszféra öfenntartó működésének tudomásulvételéhez. Emellett megbízhatóan tudja magyarázni az emberi nyelv, a kommunikáció és a kultúra kialakulását.

Minden élőlény alkalmazkodik a környezetéhez. A változatos alkalmazkodás hozza létre és teszi sikeressé a fajokat. Egyedül az ember az, aki a természettel való együttélés lehetőségét nem az ahhoz való alkalmazkodásban látja, hanem abban, hogy a saját képére formálja a természetet. Nem a környezet változtatja meg az embert, hanem az ember változtatja meg, alakítja át a környezetet: kultúráját teremt.

A nyelv előtti korszakban a korai emberi csoportokat egy bizonyos **mimetikus** (utánzásra alapuló) **kultúra** jellemezte. Ebbe a mimika, a ritmikus mozgás, zene, tánc, az intonáció, a dallamkövetés ugyanúgy beletartozik, mint a társ lelkiállapotának átérzését segítő empatiszus készség. Működött az a **nonverbális kommunikáció**, amely segített a csoporttevékenységek összehangolásában, a természetben való uralkodás kezdetleges formáinak kialakításában (például az ősi barlangrajzokon is meglevő vadászatok során).

A nyelv segítségével megteremthetővé vált a múlt és a jelen, elemekre bonthatók és újra felépíthetők lettek a természeti jelenségek, vagyis a nyelv kialakulásával a fogalmi gondolkodás pontos formái jöhetnek létre. Míg korábban az emberi kommunikáció a másik cselekedeteinek utánzásán alapult, addig a kialakuló **verbális nyelvben** már összetettebb jelentéstartalmakat is ki lehetett fejezni az aktuális tevékenység összehangolásán túl. Emellett megjelentek azok a szokások, mítoszok, mesék, technikák, normák, értékek, kultikus elemek, amelyeknek szövegszerű átadása a nyelv segítségével történhetett meg. A nyelv tehát egyszerre **felhalmozott tudás és az emberi kommunikáció eszköze**.

Válasszatok egy népet, és kultúrájából, hagyományából keressetek az internet segítségével példákat a mimetikus és a nyelvi kultúra alkotóelemeire! Gyűjtésekből készítsétek egy öt diából álló prezentációt!

„Az egyiptomiak, mielőtt Pszammétikhosz¹ lett a királyuk, úgy hitték, hogy az ő származásuk a legősibb az emberek között. Mikor azonban Pszammétikhosz foglalta el a trónt, bizonyosságot szeretett volna arról, hogy kik voltak az első emberek. Azóta úgy tartják, hogy a phrügek² már ő előttük is éltek, különben pedig minden más népnél régebbre vezetik vissza származásukat. Pszammétikhosz ugyanis hiába kutatott, sehogy se tudta kideríteni, kik voltak az első emberek, ezért a következőt gondolta ki. Egyik pásztorának egyszerű emberek két újszülött gyermekét adta át, és ráparancsolt, hogy nevelje őket nyájai közt, de oly módon, hogy soha senki emberi szót ki ne ejtsen előttük. A többiekétől elkülönített kunyhóban feküdjenek, a kellő időben hajtson hozzájuk kecskéket, s ha tejükkel jóllaktak, menjen a dögára. Ezt tette és rendelte hát Pszammétikhosz, mert meg akarta tudni, hogy a kicsinyek, ha az értelmetlen gagyogás korszakán túljutottak, miféle szót fognak először kiejteni. Így is történt minden. Két év múlva, mialatt a pásztor mindenben tartotta magát a parancshoz, egy nap rájuk nyitotta az ajtót, és belépett a gyermekekhez, akik a kezüket kinyújtva szaladtak hozzá, és azt kiáltották, hogy „bekosz”. Első hallásra nem is figyelt fel rá a pásztor, midőn azonban mindig ugyanezt a szót hallotta, valahányszor belépett hozzájuk, hogy gondoskodják róluk, jelentette a dolgot urának, aki magához parancsolta a gyermekeket. Pszammétikhosz, amikor maga is hallotta, mit mondanak, kutatni kezdte, hogy melyik emberfajta nyelvében található meg a „bekosz” szó. S kutatás közben rájött, hogy a phrügek e szóval jelölik a kenyeret. Ebből a bizonyítékból következtetve az egyiptomiak elismerték, hogy a phrüg még náluk is ősi néptörzs. Hogy pedig ez a dolog így esett, azt Héphaisztosz papjai³ beszélték el nekem Memphiszben.”

(Hérodotosz: *A görög–perzsa háború*, 2, 2. Muraközi Gyula fordítása)

„Mai tudásunk alapján – ha a legenda egyáltalán valóságos eseményről szól – ezek a gyermekek nagy valószínűséggel a kecskék mekegését utánozhatták a *bekoszra* emlékeztető hangsorral. [...] Ma már nem tudományos kérdésfelvetés, hogy vajon milyen nyelven beszélnek a beszélő környezet nélküli gyermekek (még kevésbé az »ősnyelvvel« kapcsolatos hipotézis), ugyanakkor számos példa igazolta azt, hogy az ilyen gyermekek egyáltalán nem képesek elsajátítani a beszédet.”

(Gósy Mária: *Pszicholingvisztika*. Osiris, Budapest, 2005. 249.)

¹ Pszammétikhosz: I. Pszammétik fáraó (Kr. e. 664 – Kr. e. 610)

² frígek: Ókori kis-ázsiai nép, amely Kr. e. 1200 után Európából Kis-Ázsiába telepedett. Királyságuk virágkora a Kr. e. 8. századra tehető, amelyet Midasz király neve fémjelez. A Kr. e. 7. században a kimmerek vetnek véget uralmuknak.

³ Héphaisztosz papjai: Memphisz az egyiptomi Ptah isten kultuszhelye volt. Héphaisztosz Ptah isten görög megfelelője, mivel a meseteremberek, alkotók istenének tekintették. Hérodotosz ezért nevezi Héphaisztosz papjainak őket.

- ▶ 1. Olvasd el figyelmesen a két szöveget! Mi a kapcsolat közöttük?
- ▶ 2. Hogyan próbálta kideríteni a fáraó, hogy melyik az emberiség ősnyelve? Írd le kutatásának lépéseit!

... Nyelv és élet

Az utazók, akár a világ közeli vagy távoli tájain járnak, könnyen kerülhetnek olyan helyzetbe, hogy csak kevésbé vagy egyáltalán nem ismerik a meglátogatott vidéken élők nyelvét. E nehézség ellenére mégis képesek megértetni magukat. Hogyan lehet ez? A következő szöveg egy olyan esetről számol be, amelyben egy utazó Argentínából Chilébe tartó útja során stoppolás közben szembesül a kommunikációnak ezzel a jellegzetességével.

„El Calafatéból kisétáltam a városon túlra, és stopoltam tovább. A célom innentől már az volt, hogy folyamatosan észak felé haladva átkeveredjek Chilébe. El Calafate után van még egy népszerű város, El Chalten. Csaknem mindenki meglátogatja, aki a környéken jár. Nekem nem esett útba, de gondoltam, ha arra megy valaki, vele tartok. Szinte még be sem melegedett a hüvelykujjam, amikor már meg is állt egy chilei rendszámú autó.

– Merre mész? – kérdezte a sofőr.

– Északnak tartok – válaszoltam –, tulajdonképpen Santiago de Chile lenne a cél.

– Nagyszerű, szállj be! – invitált mosolyogva.

Így vette kezdetét ismeretségem, és háromnapos közös utazásom Evelynnel és Salimmal.

Nem beszélek jól spanyolul, ők pedig nem beszéltek más nyelvet, tehát elég mókás volt a kommunikációnk. Ha valamit nem értettem, azt Salim elmondta Evelynnek, aki aztán türelmesen elmutogatta, hogy miről van szó.”

(Puyuhuapi a cseh falu.

Forrás: www.fecundusbalbus.blog.hu)

Megtörtént már veled, hogy (közös nyelv híján) mutogatással kellett megértetned magad? Hogyan sikerült? Meséld el!

🔄 Hogy is volt?

A mondatról tanulva azt állítottuk, hogy a különböző kommunikációs szándékok kifejezésére különböző mondatfajtákat használunk. Ezt neveztük a mondat **modalitásának** (kijelentő, felkiáltó, kérdő, óhajtó, felszólító mondatot különböztettünk meg).

A modalitás azonban ennél lényegesen többet jelent: a kommunikációs tartalom és a beszélő szándékán túl, jelzi általánosságban is a **beszélőnek a kijelentés valóság tartalmához való viszonyát**. Az *Esik az eső* és az *Azt hiszem, hogy esik az eső* mondatok egyaránt kijelentő mondatok. De az elsőben a beszélő meg van győződve a kijelentésben megfogalmazott tényállás valóságáról, a másodikban viszont csak véleményt, lehetőséget fejez ki. A *Béla nem szeretné, hogy László beteg legyen* és a *Bárcsak ne lenne László beteg* mondatok modalitása megegyezik, bár mondatfajtájuk különböző.

A modalitás tehát szükségzerűséget, lehetőségességet, valószínűséget, óhajt, parancsot stb. fejezhet ki, és tűnnyúlik a mondatfajták besorolásán.

Egyező mondatfajta – eltérő modalitás

Esik az eső.

Azt hiszem, hogy esik az eső.

Eltérő mondatfajta – egyező modalitás

Nem szeretném, hogy elmaradjon a koncert.

Bárcsak ne maradna el a koncert!

A beszélő és a valóság milyen viszonyulását fejezik ki a következő mondatok? Mi a modalitás nyelvi kifejezőeszköze bennük? (Nyelvi, úgynevezett szupraszegmentális eszköz lehet a hangsúly is.)

Bár esne az eső!

Esik az eső!

Eshetne már az eső.

Nem tenne jót a friss betonnak, ha esne az eső.

Talán már esik is az eső!

Szeretném, ha esne az eső?

Kérdések, feladatok

- ▶ 1. a) Alkossatok négy-öt fős csoportokat! Gondoljátok végig, hogy az állatok tanult idegen nyelvek miben látják másképpen a valóságot, mint az anyanyelvek (pl. igeidők és igemódok felosztása, számnevek, jellegzetes kifejezések stb. szempontjából)! A feladatban segíségekre lehet a www.hu.languagesindanger.eu oldalon található Tudástár.
- b) Nézzetek utána szótárakban vagy az interneten a következő idegen nyelvű szavak szó szerinti jelentésének! Ezek felhasználásával bizonyítsátok, hogy a különféle nyelvek eltérő nyelvi képpel rendelkeznek! Munkátokban segíségekre lehet *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* (TeSz.), az *Értelmező Késziszótár* (ÉKsz.), a tankönyvtár.hu oldalon elérhető egynyelvű szótárak, valamint a www.szotar.sztaki.hu oldal.
- ▶ 3. A nyelv és a gondolkodás kapcsolatát jelzi az is, ahogyan a nyelvet használjuk. Minél többet olvasunk, annál több szót, nyelvi kifejezőmódot ismerünk meg, s ezáltal annál változatosabb lesz a nyelvhasználatunk. Ez a megállapítás nemcsak az új jelenségek megismerésében való előrehaladást jelenti, hanem azt is, hogy az olvasás által érzékenyebbé válunk régebbi szövegek tartalmi és nyelvtani formáinak megértésében.

Fogalmazd meg saját szavaiddal a következő, 19. századi szöveget!

die Glühbirne – lightbulb – villanykörte

das Ziel/der Termin – deadline – határidő

das Glühwürmchen – firefly – szentjánosbogár

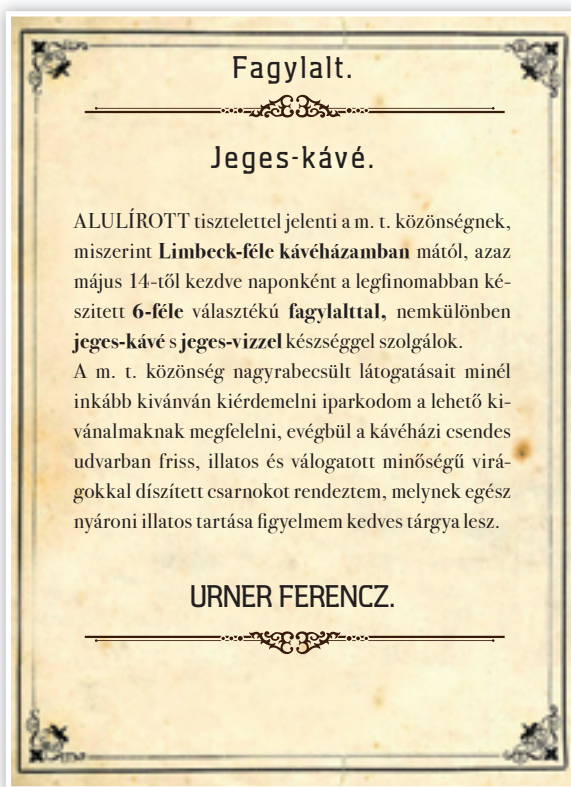
- ▶ 2. a) Fordítsd le az általad tanult idegen nyelv(ek)re a *Szeretném, ha szeretnének* Ady Endre-kötet-címet!
- b) Hasonlítsd össze néhány külföldi film eredeti és magyar címét!
- c) Mi az angol fordításban megjelent magyar regény eredeti címe?

Be Faithful unto Death

- d) Az a), b) és a c) feladatrészt alapján fogalmazd meg nyelvi véleményed! Válaszodban használd (tetszőleges sorrendben) az *anyanyelvű, eltérő nyelv, fordítás, nyelvi meghatározottság, gondolkodás, világszemlélet, nyelvi kép* kulcsszavakat!

- ▶ 4. Még ugyanannak a nyelvnek a területi változatai is a valóság eltérő leírását, megformálását mutatják. Mit olvasol ki a következő táblázatból?

KÖZNYELV	petrence		boglya		kazal	
GYERGYÓTLGYESI NYELVJÁRÁS	hurut	merekje	cselhe	bugja	kalonygya	kazal

! Haladóknak

A nyelvi relativizmus kérdésköre másképpen jelentkezik az egyén és másképpen a közösség vonatkozásában. Az **egyén** saját nyelvelsajátítása során a nyelv kategóriáiban „tanulja meg” a világot, számára a nyelv kategóriái és az ezek által közvetített világlátás elsődleges lesz. A szocializáció egyéb keretei mellett a **nyelv kerete is meghatározó, irányadó** számára (legalábbis addig, amíg bizonyos területeken ki nem lép ebből a keretből, és „nyelvújítóvá” nem válik).

A **közösség számára** azonban a nyelvi rendszer nem a teljes behatároltság, a rabság eszköze: a megtanult kereteket feszegetheti, tágíthatja, átalakíthatja: ez az alapja a nyelvi változásnak. Minden generáció hozzátesz, illetőleg elveszít valamit a fennálló rendszerből, a világ megismerésével/alakításával a keretek is módosulhatnak, és változások történhetnek a látásmód eltolódásával a grammatikai megformálásban is. Meg kell tehát különböztetnünk a nyelvi relativizmus szempontjából azt, ha valaki beleszületik egy kultúrába, és annak a nyelvszemlélete hat rá („szinkrón nyelvi relativizmus”), attól, ahogy a társadalom a maga nyelvhasználatát alakítja a kultúra vagy a természeti környezet függvényében.

1. Az *enyém* többes száma a köznyelvben: *enyéim* (például *a vers, az enyém; a versek, az enyéim*). Karafiáth Orsolya költő egy helyen a következőt írja: „...a társaság egy asztal körül verseket olvasott fel – nevezetesen az enyémekeket –, majd ezekről értekeztek hosszan.” Hogyan ítéled meg az itt leírt *enyémekeket* alakot? Hibásnak tartod-e?
2. Keresd meg József Attila *Nincsen apám, se anyám...* című versében a választékos, írott nyelvhasználattól eltérő, beszélt nyelvi változathoz tartozó igealakot! Te melyik igealak-változatot használod?

Gyakorlás

„...És szólott az Örökkévaló: »Íme egy nép ez és egy a nyelvük, ez pedig kezdete annak, hogy amit csinálnak, most már semmi se lesz elérhetetlen előttük, amit alkotni szándékoznak. Nosza, szálljunk le, és zavarjuk össze a nyelvüket, hogy ne értsék meg egymás beszédét.« És elszélesztette őket az Örökkévaló az egész föld színén, és abbahagyták a város építését. Azért nevezték el Bábelnek, mert ott összezavarta az Örökkévaló az egész világ nyelvét, és onnan elszélesztette őket az egész föld színén...”

(Genezis, 11: 1–9. In: *Mózes öt könyve és a haftarák*. Szerk.: Hertz J. H. IMIT, Budapest, 1939.)

„Amikor elérkezett pünkösöd napja, ugyanazon a helyen mindnyájan együtt voltak. Egyszerre olyan zúgás támadt az égből, mintha csak heves szélvész közeledett volna, és egészen betöltötte a házat, ahol ültek. Majd lángnyelvek jelentek meg nekik szétoszolva, és leereszkedtek mindegyikükre. Mindannyiukat eltöltötte a Szentlélek, és különböző nyelveken kezdtek beszélni, úgy, ahogy a Lélek szólásra indította őket. Ez idő tájt vallásos férfiak tartózkodtak Jeruzsálemben, az ég alatt minden népből. Amikor ez a zúgás támadt, nagy tömeg verődött össze. Nagy volt a megdöbbenés, mert mindenki a saját nyelvén hallotta, amint beszéltek. Nagy meglepetésükben csodálkozva kérdezték: »Hát nem mind galileaiak, akik ott beszélnek? Hogyan hallja hát őket mindegyikünk a saját anyanyelvén?«

(*Apostolok cselekedetei*, 2: 1–8. Kosztolányi István fordítása)

- ▶ 1. Olvasd el figyelmesen a bábeli nyelvzavar történetét a héber Bibliából és a pünkösöd történetét az Újszövetségből!
- ▶ 2. A Biblia két részlete szembeállítható egymással: az együtt gondolkodást, az egy táborba, egy közösségbe tartozást a nyelv használatával szimbolizálja. A megzavart nyelv nem teszi lehetővé az együtt gondolkodást, az egységes nyelv viszont egységet teremt a gondolkodásban is – üzeni a két bibliai idézet. Fejtsd ki, hogy egyet-értesz-e ezzel! Gyűjts érveket az állítás igazsága mellett és ellen is!
- ▶ 3. Járj utána, milyen magyarázatok vannak a bibliai bábeli történeten túl a nyelvek különbözőségének kialakulására!

... Nyelv és élet

Az emberek számára mindig szembetűnők és sok szempontból fontosak voltak a nyelvek, nyelvváltozatok közötti különbségek. Talán nem is gondolnánk, de volt idő, amikor egy szó eltérő kiejtésén múlt emberek több tízezerinek az élete.

1937-ben a Dominikai Köztársaság akkori elnökének, Rafael Trujillónak parancsára néhány nap alatt több tízezer haiti származású embert öltek meg. Az áldozatok számát 17 000 – 35 000 közöttre becsülik. A haitiakat úgy gyűjtötték össze a lakosság tagjai közül, hogy a diktátor katonái felszólították a számukra gyanús embereket, hogy mondják ki azt a szót, hogy *perejil* (magyarul 'petrezselyem'). Miért éppen ebből a szóból tudták kideríteni, hogy ki haiti származású? Mert a haitiak, akik franciául vagy haiti kreol nyelven beszéltek, a szó *r* hangját másképp ejtették, mint a spanyol anyanyelvű dominikaiak.

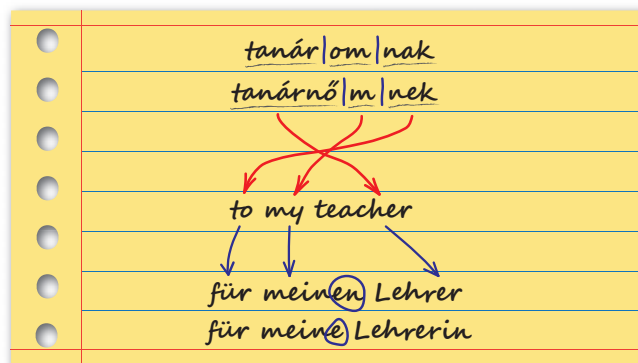
► Az UEFA rasszizmus elleni kampányplakátjának részlete, 2012

Milyen jellegzetes kiejtési sajátosságai vannak az általatok tanult idegen nyelveket anyanyelvként beszélőknek? Mi az oka ezeknek a különbségeknek? Beszéljétek meg a kérdést idegennyelv-tanáraitokkal is!

🔄 Hogy is volt?

Tanulatok már arról, hogy a magyar több szempontból eltér az Európa – és a világ – nagy részén beszélt indoeurópai nyelvek többségétől. **Hangtani** szempontból például Európában viszonylag ritka a **magánhangzó-illeszkedés**, amely azonban világviszonylatban sok más nyelv sajátossága is. **Mondattani** szempontból már több ízben találkoztunk a magyar nyelv sajátos, az **aktuális tagolás**on alapuló szerkezetével, amely jelen-

tősen eltér az angolétól és a hozzá hasonló nyelvekétől. **Alaktani** szempontból – tehát a szóalakokat alkotó kisebb elemek, morfémák szempontjából – a magyar az ún. **agglutináló** nyelvek közé tartozik. Ebben a leckében ez utóbbi sajátosságot fogjuk megismerni, illetve megnézzük, hogy az agglutináló jellegén kívül milyen más módokon épülhetnek fel a nyelvek szóalakjai.

Képzeld el azt a helyzetet, hogy egy külföldi barátodat nagyon érdeklik a magyar nyelv különlegességei! Hogyan magyaráznád el neki a magánhangzó-illeszkedést? Milyen példákat választanál?

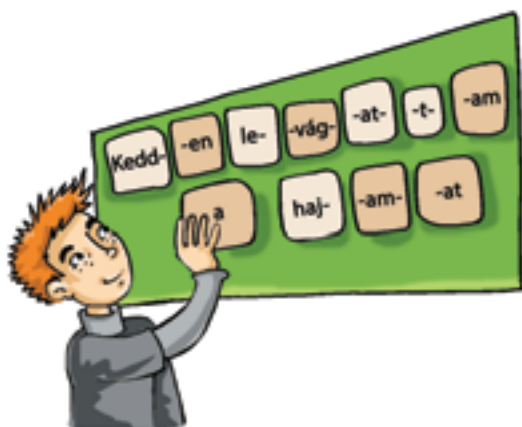

A nyelvek típusai

Az emberi nyelvek hasonló és eltérő vonásainak fontos szerepük van abban, mely nyelveket tartunk azonos eredetűeknek, nyelvrokonoknak, és melyeket nem. Bár a nyelvek közötti legfeltűnőbb különbségek hangzásukban, hangrendszerükben vannak, szerkezetükben ezeknél alapvetőbb, rendszeresebb eltérések is kimutathatók.

Az egyik legismertebb **tipológia** alapja az, hogy a nyelvek hogyan építik fel morfémből a mondatokban szereplő szóalakokat. A magyarra például a tövek után sorakozó toldalékok jellemzők, az angolra viszont inkább a toldalékoltalan szavak. Nézzük meg a hagyományos, alaktani tipológia rendszerezését!

Agglutináló nyelvek ► A magyar és a hozzá hasonló **agglutináló** ('ragasztó') vagy **ragozó nyelvek** szóalakjai általában több morfémből állnak.

Ezekre a nyelvekre tehát a **tő előtt és/vagy után álló toldalékok** jellemzőek. Bizonyos nyelvek a tő előtti toldalékokat használják inkább, mások – a magyar is – a tő utániakat. Az agglutináló nyelvek közé tartozik a magyaron kívül többek között a finn, a japán, a szuahéli és a török.

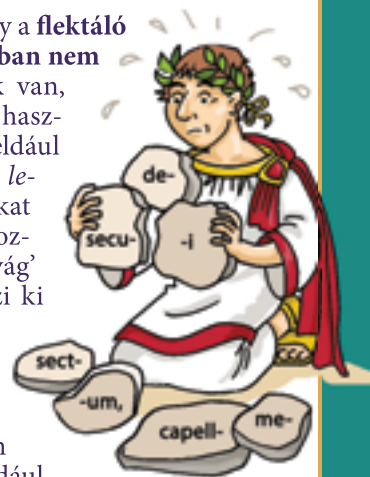
Az izoláló nyelvek ► A nyelvek másik típusát az **izoláló** ('elszigetelő') **nyelvek** képezik. Az izoláló nyelvek szóalakjai többnyire egy-egy morfémből állnak, így ezekben a nyelvekben a nyelvtani viszonyokat jellemzően nem toldalékok jelölik, hanem a szórend. Az izoláló nyelvek a nyelvtani és jelentéstani viszonyokat nemcsak a szórenddel jelölhetik, hanem a nonverbális elemekkel is (hanglejtés). Ennek a nyelvtípusnak a legismertebb példái az angol és a kínai, de tipikus izoláló nyelv például a vietnami is.

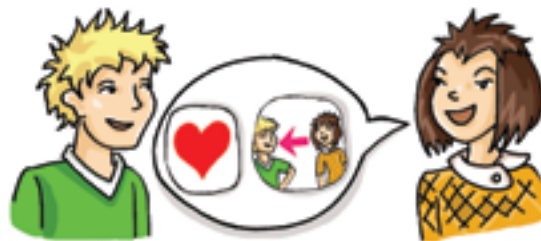
A flektáló nyelvek ► A nyelvek harmadik típusát **flektáló** ('hajlítónak') nevezik; ezek közé tartozik például a német, a latin és az arab. A flektáló nyelvek ragozási rendszere az agglutinálóéhoz hasonlóan igen gazdag, két fontos szempontból azonban különbözik ez a két típus.

Az egyik különbség az, hogy a **flektáló nyelvekben a töveknek általában nem egy, hanem több változatuk van, amelyek eltérő szerepben** használatosak. A magyarban például a *levágni, levágott, levágtam, levágom, levágnám* stb. alakokat mind ugyanabból a tőből hozzuk létre, míg a latinban a 'levág' alapjelentést több tőalak fejezi ki (pl. *deseca-, desect-, desecu-*).

Másik fontos eltérésük, hogy a **toldalékok nem egy, hanem több nyelvtani jelentést is hordoznak**. A latin *desectus -us* végződése például egyszerre jelzi azt, hogy a levágott dolog hímnemű főnév, egyes számú, valamint azt is, hogy alanyesetben áll.

Nincsenek tiszta típusok ► Fontos tudni, hogy bár az egyes nyelvek általában viszonylag jól besorolhatók a felsorolt kategóriák egyikébe, **minden nyelvben található más módon kifejezett jelentések is**.

Így például a magyar a múlt időt agglutináló, a jövő időt azonban izoláló módon fejezi ki: a *vágni fog* hasonlít az angol *will cut* szerkezetre.

A magyar *szeretlek* sem teljesen agglutináló, hanem flektáló szerkesztésű, hiszen a *-lak/-lek* toldalék egyszerre fejezi ki az egyes szám első személyű alanyt és a második személyű tárgyat. A magyar flexió példái közé tartozik a *veszek – végy, megyek – mégy* is.

Az angolban – bár a magyarhoz viszonyítva igen kis számban – szintén vannak toldalékok. A többes szám szabályos jelölése például a magyarhoz hasonlóan toldalékkal, agglutináló módon történik.

Kérdések, feladatok

- ▶ 1. Vizsgáljátok meg, hogy az állatok tanult nyelvek milyen módon fejezik ki
- a névszók többes számát;
  - a(z egyszerű) múlt időt;
  - a(z egyszerű) jövő időt;
  - a *-ban/-ben* viszonyt!
- Rendezzétek a különböző módokat összehasonlító táblázatba!
- ▶ 2. Mit gondolsz, mit jelenthetnek a következő, kisgyerekek által mondott alakok? Vajon miért használják ezeket az agglutináló szerkesztésmódú alakokat a gyerekek a felnőttnyelvi alakok helyett?
- alszott   eszettem   tégem
- ▶ 3. Gyűjtsd össze a létige különböző módú és idejű alakjait! Agglutináló, flektáló vagy izoláló módon oldja meg a magyar nyelv a létige ragozását?
- ▶ 4. Használjátok a www.language.media.mit.edu oldalt! Válasszatok a kínálatból három nektek tetsző nyelvet, és mutassátok be az internetes portálon közölt adatok alapján!
- ▶ 5. A következő magyar alakok nem agglutináló, hanem inkább flektáló módon épülnek fel, hiszen a különböző nyelvtani viszonyokat különböző tőváltozatokat alkalmazva fejezik ki. Hogyan hangoznának a következő szóalakok tisztán agglutináló változatai?

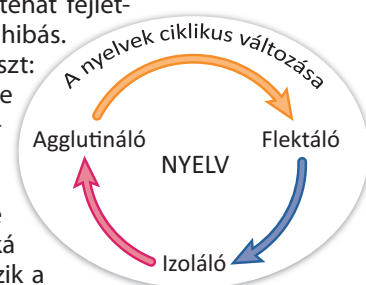
ti	titeket	téged
engem	tietek	tied
minket	enyém	nektek
miénk	hozzád	nekünk
	hozzám	oda
ide	mész	mentek

! Haladóknak

A laikus (nem szakember) beszélők hajlamosak arra, hogy a nyelvek eltérő tulajdonságait pozitív, illetve negatív tulajdonságokként minősítsék. Sokan vélik úgy, hogy a toldalékolás bonyolultabb, tehát fejlettebb, jobb megoldása a nyelvtani viszonyok kifejezésének, míg a toldalékolás hiánya egyszerűbb, tehát fejletlenebb, „rosszabb” nyelvre utal. Ez a megközelítés azonban több szempontból is hibás. Először is: minden nyelv számottevő egyszerűséget és bonyolultságot mutat. Másrészt: a bonyolultság ebből a szempontból sem tekinthető értékesnek, sőt, általában véve sincs olyan tulajdonsága egy nyelvnek, amely miatt értékesebbnek vagy értéktelenebbnek tekinthető.

A nyelvtörténészek ráadásul érdekes felfedezést tettek: a nyelvek változása nem egy egyszerűbb állapottól a bonyolult felé, vagy a bonyolulttól az egyszerűbb felé tartó változásnak fogható fel, hanem körkörös. Az agglutináló nyelvek flektálóká fejlődnek, ahogyan a különböző toldalékokkal ellátott tövek belsejében megváltozik a hangtani szerkezet. A flektáló nyelvek pedig egy idő után – ami persze nem száz vagy kétszáz évet, hanem igen hosszú időt jelent – ismét izolálóká fejlődnek, az izolálók pedig az egymás után álló tövek összeforrása következtében agglutinálóká.

Az alaktani egyszerűség és bonyolultság tehát csupán jelenlegi állapotát, nem pedig végállomását jelenti a nyelvek állandó változási folyamatának. Az angol nyelvről tudjuk, hogy már bejárta ezt az utat: korábban agglutináló nyelv volt, mára azonban eltűnt toldalékainak többsége. De a magyarban sem volt mindig ennyire erős az agglutináló jelleg: toldalékaink jelentős része csak a honfoglalás utáni évszázadokban alakult ki bizonyos szavak tőhöz tapadásával. Az igei személyragok egy része és a birtokos személyjelek például a személyes névmások tőhöz tapadásával keletkeztek – nem véletlen, hogy ezek több esetben megegyeznek a magyarban.

Gyűjtsd össze a megegyező alakú birtokos személyjeleket és igei személyragokat!

„A nyelvek fontos tulajdonsága, hogy mit raknak bele egy szóba, és mit fejeznek ki több szóval. A *szeretlek* példában a magyar az összes jelentéselemet (*szeret + l + ek*) egy szóba kényszeríti: ezt hívjuk szintézisnek ('egyberakás'), míg a német három önálló (mert permutálható) szóval fejezi ki ugyanezt: ezt hívjuk analízisnek ('széjjelbontás'). A magyar tehát szintetikus, a német analitikus nyelv. A szintetikus nyelvekben (ilyen az orosz, a latin, a török) a szavak hosszúak és bonyolultak, de minden kiderül belőlük; az analitikus nyelvekben (ilyen az angol, a perzsa, a kínai) sok rövid szó nyüzsög a mondatban, és a teljes jelentés csak sorrendjükből derül ki.

A magyar tehát szintetikus nyelv – vagy legalábbis erősen az, mert egyik nyelv se tisztán ilyen vagy olyan (például a névutó a magyarban analitikus jelenség: *a ház mögött* = német *hinter dem Haus*). Ám a szintetikus nyelvek is kétfélék. Vessük össze a magyar *fiúknak* szót orosz megfelelőjével: *malcsikam*. Mindkettő többes számú és részes esetű; ám míg a magyarban vissza lehet keresni, hogy melyik morféma fejezi ki melyik nyelvtani kategóriát (a *-k* a többes számot, a *-nak* a részes esetet), addig az oroszban nem: az *-am* végződés egyszerre, elemezhetetlenül fejezi ki a két dolgot. Mindkét nyelv megoldása szintézis (szemben az angol *for boys* analitikus megoldással), de az eljárás más. A magyar egymáshoz ragasztgatja a jelentéselemeket (*-k-nak*), ezért agglutináló nyelv (a szó latin jelentése 'hozzáragaszt, összeilleszt'). Az orosz egybeolvasztja őket (*-am*), ezért fúziós nyelv.

Az agglutináló nyelvekben a szavak nagyon hosszúra nőhetnek, de »transzparenszek«, azaz átláthatóak, mert mindig ugyanarra a kaptafára mennek, pl. morgolódásaitokban, viccelődéseitekben. Az agglutináció alapelve, hogy toldalék hozzáragasztásakor csak a legutolsó elemet szabad nézni, ahhoz (és csakis ahhoz) illeszkedik az újabb toldalék. Az újabb toldalék nem »lát át« balfelé az őt megelőzőnek a feje fölött: a *-nak* rag nem látja, hogy mely szó többes számához illeszkedik, az ő »gazdaállata« csak a *-k*: vagyis a fiú tövet ellátjuk a *-k* toldalékkal, majd (ha óhajtjuk) a *-k* tövet ellátjuk a *-nak* toldalékkal. Azaz: a magyar nyelvben nincs a főnévnek »többes szám részes esete« (mint az oroszban az *-am*); a magyarban van többes szám, van részes eset, s ez utóbbi járulhat a többes számhoz is: *fiú-nak, csalamádé-nak, -k-nak*. Nincs egységes, fuzionált szóalak. Ezért is nem képzelhető el magyar szó, melynek a részes esete ne *-nak*, a tárgyese ne *-t*, a többes száma ne *-k* volna – hiszen nem a szavak kerülnek ilyen-olyan alakba, hanem a morfémák járulnak a szavakhoz. Nagy különbség!

Egy érdekes, ősi kivétel van a magyarban: az *ikes* igék. Az ikesség úgy látszik fúziókeltő, erős tulajdonság volt, ezért a régies irodalmi nyelvben »átütött« a köztes toldalékokon (pl. a *-hat-, -na-, -j-* elemen): *eszik – ehetik; válik – válék; tűnik – tűnjék – tűnhetik – tűnhessék; aludjam – alhassam*, vagyis az egész szóalak ikes volt, és ezt a végrag »látta« a közbeékelt toldalékok feje fölött is! (Az iktelen igéknél ilyet sohase mondtak: **ő várhatnék, *ő reszelhetik*.) Ezt a rendhagyóságot, hogy a rag nemcsak a közvetlenül előtte álló elemet látja, hanem az igazi szótövet (*esz-, vál- tűn-, al-*), napjainkra fölszámolta a nyelv, nyilván mert ellentmond az agglutinációs alapelvnek. Ma már így természetes: *ehet, válhat, tűnjön, tűnhet, tűnhessen, alhassak*, azaz hiába ikes a tő, a toldalékok maguk iktelen tövek, s a végrag ezekhez igazodik, az e nyelvtípusban megszokott bornírt¹ szabályszerűséggel.”

(Nádasdy Ádám: Az agglutináció. In: Uő: *Ízlések és szabályok. Írások nyelvről, nyelvészetről 1990–2002.* Magvető, Budapest, 2003. 229–230.)

¹ bornírt: szűk látókörű, korlátolt

- ▶ 1. Fogalmazd meg írásban, mi jellemző az analitikus és mi a szintetikus nyelvekre!
- ▶ 2. Analitikusak vagy szintetikusak-e az izoláló nyelvek?
- ▶ 3. Írj egy olyan blogbejegyzést, amelyben egyszerűen és érthetően, de precízen elmagyarázod, mit jelent az, hogy a magyar szintetikus és agglutináló nyelv!
- ▶ 4. Melyik típusban nyilvánul meg erősebben a szintetikus jelleg: az agglutinálóban vagy a fúziósban?
- ▶ 5. Melyik általad tanult nyelvtípus felel meg a fúziósnak?
- ▶ 6. Agglutináló vagy fúziós megoldások-e a magyarban a határozott és általános ragozás személyragjai (pl. *érez-ek – érz-em* stb.)?

... Nyelv és élet

A nyelvi identitás, nyelvi azonosságtudat fontos összetevője, hogy miként kötődünk anyanyelvünkhöz, szülőföldünkhöz. A magyar identitásnak a felvilágosodás óta egyre fontosabb, mára a legfontosabb összetevője az anyanyelv. Mintegy 14 millióan beszélnek magyarul, többen, mint amennyien az ország határain belül élnek.

Határon túliaknak nevezzük azokat a magyarokat, akik a történelmi határváltozások során maradtak az anyaországon kívül. Kivándorlók pedig azok voltak, akik a 19–20. században jobb megélhetésért, munkáért települtek ki. Az emigránsok politikai okokból menekültek el hazájukból, a magyar történelem különböző korszakaiban, utoljára nagy létszámban 1956-ban.

Nézz utána a vers keletkezési körülményeinek és a magyar emigráció korszakainak! Mi mindennel vállalt azonosságot Márai Sándor, amivel a magyarországi és a külföldön élő magyarok is egyetérthettek?

„Látjátok feleim, szem'tekkel, mik vagyunk.
Por és hamu vagyunk.
Emlékeink szétesnek, mint a régi szövetek.
Össze tudod még rakni a Margit-szigetet?...
Már minden csak dirib-darab, szilánk, avitt kacat.
A halottnak szakállá nőtt, a neved számadat.
Nyelvünk is foszlik, szakadoz és a drága szavak
Elporlanak, elszáradnak a szájpadat alatt.
A »pillangó«, a »gyöngy«, a »szív« – már nem az,
ami volt,
Amikor a költő még egy család nyelvén dalolt
És megértették, ahogy a dajkaéneket
A szunnyadó, nyűgös gyerek álmában érti meg.
Szívverésünk titkos beszéd, álmunk zsványoké,
A gyerekek *Toldi*-t olvasod és azt feleli: oké.”

(Márai Sándor: *Halotti beszéd* – részlet,
Posillipo, 1951 nyarán)

🔄 Hogy is volt?

A nyelv teszi lehetővé számunkra, hogy megfogalmazzuk gondolatainkat, érzelmeinket magunk és mások számára is. A kommunikáción túl fontos szerepet tölt be önmagunkról alkotott képünk és a közösséghez való viszonyunk, identitásunk alakításában is. A nyelv az egyén és a közösség egységének legikonikusabb megnyilvánulása, az összetartozás fontos kifejezője. Így nyelvhasználatunk (hogy mi az anyanyelvünk, milyen nyelvváltozatokat ismerünk és beszélünk, milyen a szókincsünk és milyen szavakat alkalmazunk) kifejezője annak, hogy milyen csoportokhoz tartozunk (pl. nemzet, nemzetiség, baráti kör, család).

Ugyanakkor a nyelvnek közvetítő szerepe is van identitásunkban, neki köszönhetően ismerhetjük meg és örökíthetjük tovább múltunk történetét, őseink tapasztalatait, felfedezéseit, tudományos eredményeit, amelyek szintén fontos alkotóelemei személyes és nemzeti identitásunknak.

Fogalmazd meg a szöveg alapján, hogy mi a nyelvváltozatok és az identitás kapcsolata!
Gyűjts példákat a magyar történelemből arra, hogy a nyelv identitáserősítő szerepű!

„Van az identitásoknak egy, az élővilág rendszertani szerveződéséhez hasonló hierarchiája. Vannak a helyi, lokális, etnikai csoportidentitások, ezekre épülnek a regionális identitások, aztán maga a (kulturális) nemzeti identitás, ezek fölött is lehet pl. közép-európai vagy éppen európai identitás. [...] Ebben a hierarchiában középszinten, a faj élővilágbeli kategóriájához hasonlóan, a nemzet áll, fontos közös jegyével, a nyelvvel. Az alapidentitás tehát a nemzethez és a nyelvhez kapcsolódik, ezen belül – akár több szinten – lehet eljutni a lokális identitásokhoz, és minden lokális, regionális identitásnak megvan a maga nyelvváltozatbeli, nyelvjárási kifejeződése is. A nyelvjárásoknak is van tehát identitáskifejező, identitáserősítő szerepük: bennük még a nyilvánosságban sem az elkülönülést érezzük, hanem a változatosságban való összetartozást. Ezért a nyelvmegtartásnak mintegy feltétele a nyelvváltozatok használatának bátorítása, megőrzése.”

(Péntek János: Anyanyelv és identitástudat.
In: *Debreceni Szemle*, 18 [2010], 3. 164–165.)

Nyelv és identitás

Az identitás **azonosságot** jelent, **önmagunkkal vagy valamely csoporttal**, és az emberi kölcsönhatások eredményeként alakul ki. Ugyanakkor ez a szó ennek az azonosságnak, azonosulásnak az **érzését és az élményét is kifejezi**.

A nyelv szerepe identitásunkban ► Csak a nyelv segítségével tudjuk összevetni magunkat másokkal, és ennek segítségével különítjük el magunkat másoktól. **A nyelvi identitás egy adott nyelvvvel** – tágabb értelemben az adott nyelven beszélő közösséggel, másképpen egy nyelvközösséggel, történelmi szempontból nézve egy nemzettel – való **azonosulást** jelenti. Gondolkodásunk, fogalmaink a nyelv segítségével kaphatnak formát. Ha ennek gyakorlásában bármilyen megakadályoz bennünket (külső korlátozás, hátrányos helyzet, mindaz, ami közvetve vagy közvetlenül korlátozza a kifejezés természetességét), az az ember személyiségét, lelkületét érinti hátrányosan.

„Nyelvében él a nemzet” – tartja a legtöbbször Széchenyi István grófnak tulajdonított, valójában Kóváry László erdélyi szerzőtől származó gondolat (*Székelyhonról*, 1842). A nyelv és a nemzet szoros kapcsolatára utal Kölcsey Ferenc *Parainesis*-ének gondolata is: „Meleg szeretettel függj a hon nyelvén! – mert haza, nemzet és nyelv, három egymástól válhatatlan dolog; s ki ez utolsóért nem buzog, a két elsőért áldozatokra kész lenni nehezen fog.”

A nyelvi identitás és a többnyelvű környezet ► Magát a nyelvet, a nyelvi rendszert nem érinti az ún. **nyelvromlás** jelensége, sokkal inkább a használati lehetőségeinek korlátozását jelöli e fogalom. Ez valójában a **nyelvhasználat adott környezetben való szűkülését** és ezzel párhuzamosan a **kifejezési lehetőségek szegényedését** jelenti.

Ha például **többnyelvű környezetben hiányos az anyanyelvi képzés**, vagyis a diák nem az anyanyelvét használja az oktatásban, az elsajátítandó fogalmak egy részét csak a képzés nyelvén tudja elsajátítani. Ilyen esetben felemás helyzet jön létre: a többnyelvű személy szakmai kérdésekben inkább a képzés nyelvén szólal meg, és az anyanyelvén való gondolkodás csupán a mindennapi élet családi környezetébe tartozó fogalmai-

ra terjed ki. A beszédtevékenységünkben két nyelvet beszélők a **kétnyelvűek**.

Ugyanez a felemás helyzet alakul ki akkor is, amikor valakinek a **nyelvi alapváltozata nem egyezik az azonos nyelv köznyelvi változatával**. Sokan vannak olyanok ugyanis, akik **anyanyelvüket nyelvjárási környezetben sajátították el**, és kikerülve ebből a környezetből nyelvhasználatukban összeütközésbe kerülnek a köznyelvi változat kívánalmával. Ennek következtében azt tapasztaljuk, hogy a nyelvjárásban való beszéd általánosságban visszaszorul, a nyelvjárás használatának színtere egyre inkább a familiáris nyelvhasználat lesz: családban, kisebb közösségekben használják. Ezek az egyének **kettősnyelvűek**: a nyelvjárás mellett a köznyelv regionális színezetű változatát használják akkor, amikor a nyelvjárási körön kívül mozognak. Ezt a változatot nevezzük **regionális köznyelvnek**.

A nyelvet számos beszélőcsoport használja, éppen ezért mindig alakulnak változatok benne. Napjaink elektronikus nyelvi kommunikációja egymástól távol élő embereket kapcsol egybe, virtuális csoportok alakulnak így, amelyeknek kommunikációjában új nyelvi fejlemények jönnek létre. A **területi alapú csoportok** (a nyelvjárási beszélők közössége) mellé kialakulnak, illetőleg megerősödnek a **társadalmi jellegű csoportok** nyelvváltozatai.

A nyelvi identitás átformálása ► A nyelvi identitást nem csak egy másik nyelv vagy az anyanyelv más változatai befolyásolhatják. A nyelvhasználatra **hat a média nyelvi normája**, az, ahogyan a műsorvezetők, a nyilvános megszólalók beszélnek. A **tömegkommunikáció** is átformálhatja a szavak, kifejezések jelentését. Emellett bizonyos tartalmak elhallgatása, felerősítése vagy súlykolása, a gondolkodás, a beszéd és az **identitás manipulációja** a tömegkommunikációban alkalmazott közvélemény-formáló és tömegirányítási eszköz. Mindezzel megtörténhet a gondolkodás, a beszéd és ezzel együtt az identitás manipulálása is. Nincs olyan szabad tájékoztatási rendszer az egész világon, amely mindettől mentes lenne. Főképpen totalitárius rendszerekben alakul ki a hatalom részéről a nyelvhasználat irányítására való törekvés, de az egyén szabad nyelvhasználatát, a nyelvi identitás megőrzését a demokratikus társadalmakban is az egyének tudatosságán is múlik.

KÖZNYELV	REGIONÁLIS KÖZNYELV
Többen használják	A beszélők kisebb csoportja használja
Területi elterjedtsége kötetlen, elvileg teljes	Területi elterjedtsége kötött, szűkebb
Nyilvános	Familiáris (általában családon, szűkebb ismeretségi körön belül használják), de a régióban akár hivatalos helyzetekben is előfordul
Beszélt és írott nyelv	Beszélt nyelv
Kiegyenlíti a tájnyelvi különbségeket	Tájnyelvi elemeket tartalmaz

Kérdések, feladatok

- ▶ 1. Mit tudsz a kettős és többes identitásról? Hogyan értelmezed ezt a saját hazájában, zsidó származása miatt meggyilkolt Radnóti Miklós versét olvasva?

„Nem tudhatom, hogy másnak e tájék mit jelent, nekem szülőhazám itt e lángoktól ölelt kis ország, messzeringó gyerekkorom világa. Belőle nőtem én, mint fatörzsből gyöngye ága s remélem, testem is majd e földbe süpped el. Itthon vagyok. S ha néha lábamhoz térdepel egy-egy bokor, nevét is, virágát is tudom, tudom, hogy merre mennek, kik mennek az uton...”

(Radnóti Miklós: *Nem tudhatom...* – részlet, 1944)

- ▶ 2. Gyűjtsd össze, hogy milyen apró dolgok befolyásolhatják a te identitásodat: mi az, ami számodra fontos, ami miatt szerinted te éppen te vagy! Készíts listát ezekről az értékekről, majd állítsd őket fontossági sorrendbe! Ha százalékokat is hozzájuk rendelsz, elkészítheted a saját identitásdiagramodat.
- ▶ 3. A nyelvi identitást – az emigrációban élt Máraival szemben – nem az elvesztés tragikumán keresztül, hanem az anyanyelvhez való szeretet- és tiszteletteljes ragaszkodásként mutatja be Illyés Gyula. Miért nevezi Illyés Gyula a magyart „szél-kaszabolta” nyelvnek? Vajon mit jelent az, hogy a magyar nyelvet „elhagyták szellemei”?

„Fölmagasodni nem bírhatasz. De lobogsz még, szél-kaszabolta magyar nyelv, lángjaidat kígyóként a talaj szintjén iramítva – sziszegvén néha a kintől, többször a béna dühtől, megalázott. Elhagytak szellemeid.

Újra a fű közt, a gazban, az aljban. Mint évszázadokon át a behúzott vállú parasztok közt. A ne szólj szám, nem fáj fejem aggjai közt. A nádkúpban remegő lányok közt, mialatt átrobogott a tatár. A szíjra fűzött gyerekek közt, amidőn csak néma ajak-mozgás mímelte a szót, mert hangot sem tűr a török, mert arcba csap ostor –: most mutatod meg, most igazán – nekem is, mire vagy jó, most a pedigred: a címered, hajszálgökerednek kőharapó erejét.”

(Illyés Gyula: *Koszorú* – részlet, 1970)

- ▶ 4. Keres példákat arra, hogy a közösségi média mennyire befolyásolja a nyelvhasználatot és az énképet!
- ▶ 5. George Orwell 1984 című regényében bemutatott totalitárius diktatúra fontos eszközként alkalmazza a nyelvet az identitás átformálásában. A rendszerben bevezetett új nyelv, az „újbeszél”, a „szópusztítás” nyelve.

Az 1984 kormánya négy fő minisztériumból áll, melyek nevei pontosan a feladatuk ellentétei: „a Béke-minisztérium háborúval foglalkozik, az Igazság-minisztérium hazugságokkal, a Szeretet-minisztérium kínzással, s a Bőség-minisztérium éhezéssel.”

A Párt három jelmondata, amely mindenhol látható:

„A HÁBORÚ: BÉKE
A SZABADSÁG: SZOLGASÁG
A TUDATLANSÁG: ERŐ”

- a) Készítsétek el saját újbeszél-szabályaitokat csoportonként, majd ugyanazt a szöveget próbáljátok meg elmondani újbeszél nyelven! (A szöveg lehetőleg többfordulós párbeszéd legyen vagy érvelés, vita.)
- b) Milyen tapasztalatokat szereztek? Mi volt nehéz az új nyelvhasználatban?
- ▶ 6. A kommunista diktatúrák számára is fontos hatalmi eszköz volt a nyelvhasználat irányítása. Hazánkban is a (kommunista diktatúrának, szocialista időszaknak, pártállami időknak is nevezett) szocialista korszak megalkotta a saját szavait, vagy korábban is létezett szavaknak új jelentést, jelentésárnyalatot adott.
- a) Nézz utána a könyvtárban vagy az interneten, mit jelentenek a következő szavak!

gulyáskommunizmus, beadás, Szabad Nép-félóra, proletár, kulák, tanács, öt éves terv, feketevágás, elvtárs, úttörő, KISZ, Kádár-kolbász

Ismerted korábban ezeket a kifejezéseket? Léteznek-e a még az általuk jelentett fogalmak, jelenségek?

- b) Hogyan nyomta rá bélyegét a kommunizmus a hivatalos és a hétköznapi nyelvhasználatra? Kérd meg szüleidet, nagyszüleidet, a környezetekben élő idősebbeket, meséljenek saját élményeikről! Kérdezd meg őket, milyen, a szocializmus éveiben használt kifejezésekre emlékeznek!

! Haladóknak

„A magyar nyelvhez nem az a cél és érdek fűződik, hogy a beszélőik egynyelvűek maradjanak, hanem, hogy használhassák és megtarthassák anyanyelvüket (nem anyanyelvüket is, hanem elsősorban azt!). [...] A magas szintű, hozzáadó (additív), anyanyelv-dominanciájú kétnyelvűség jelenthetné a stabil kétnyelvűséget. Ha pedig megvalósul az a kétnyelvűség, amely magas szinten és eredményesen hasznosul a beszélő számára, még mindig alapvető feltétele a nyelvmegtartásnak a nyelv használata és a nyelv áthagyományozásának (azaz oktatásának!) intézményes lehetősége.

A felcserélő kétnyelvűségben fontosabbá válik a második nyelv: használata, értékelése egyre inkább háttérbe szorítja az anyanyelvet. Az ebben közrejátszó tényezők közül meghatározó lehet a tannyelv választás, a családi kétnyelvűség, a munkahelyi, a lakóhelyi környezet stb. Azt lehet állítani, hogy az alacsony szintű felcserélő kétnyelvűség, amelyben már a második nyelv dominál, az esetek többségében nyelvcseréhez vezet (ha másképpen nem, a második vagy a harmadik generációban bizonyosan). [...] A nyelvmegtartáshoz nem elég a szimbolikus érték: a nyelv nem önmagában, szimbolikusan nagy érték, hanem mindennapi használatában, eszközvoltában is.”

(Péntek János: Anyanyelv és identitástudat. In: *Debreceni Szemle*, 18 [2010], 3. 167–168.)

1. Milyen típusait különböztetjük meg a kétnyelvűségnek? Jellemezd őket a szöveg alapján!
2. Milyen oktatáshoz kapcsolódó vagy oktatáson kívüli programok, események, projektek segíthetnek a nyelvmegtartást? Gyűjtsetek ötleteket, majd általatos választott kreatív módon (pl. plakát, prezentáció, forgatókönyv, kisfilm stb.) mutassátok be őket a többieknek!

Gyakorlás

Honnan tudod, hogy székely vagy?

A paprika neked árdéj, a paradicsompaprika gogos, a befőttösüveg borkán, az olajbogyó maszlina, a fecskendő sziringa, a gida kecskolló, a paszulyfőzelék fuszulykatokán, a fánk pánkó, a sütemény tészta, a vágódeszka lapító, a bukósisak motoros kaszka, a tornacipő ádidász, a papucs sláp, a kezeslábas salopéta, a muslica cseszle, a feszítővas ránga, a láncfűrész druzsba, a golyóstoll piksz, a sarok bútü, a romlott csámporodott, a konnektor stekker, a pofon vág megsírít, a lármázik csármál, a megver eltángál, a hóbortos fuzsitus, az üdítő szukk és a bevásárlózacskó punga. A sárgarépa murek, a padlizsán vineta, a burgonya krumpli vagy pityóka, az ásványvíz borvíz, a menyasszonyi fátyol az slájer, a kidülled az kiguvad, a tésztaanyagító az laskasírított, a favágó az bognyeső. És a medve nem játék.

Somogyizmusok

Büszke vagyok arra, hogy somogyi vagyok! Nálunk a zöldborsó az cukorborsó, és a sárgabab spárga. Töszmörögni szoktam, amikor készülök valahova, és ezzel a szóval kifejezem, hogy nem sietem el a dolgokat. Nálunk minden szörp málna. Ha azt mondom, faragó, mindenki tudja, hogy a hegyezőről beszélek. Nálunk a befőttösüveg dunsztosüveg. Mi tányérat kérünk, nem tányért. Ha elmegyek vásáni, általában megérem hazavinni. Ha azt mondom, tixó, mindenki tudja, hogy a cellulxra gondolok. Ha valami akadál, odébb teszem. Amikor azt kérdezem, hogy „mire értél haza?”, akkor arra vagyok kíváncsi, hány órára. A kapucni nálunk kucsma, a hömbölnödni szót pedig a legurul-ra mondjuk. Mi főnek megyünk, meg lenek, és sokszor futkozunk is e két irány között. Igen, és a hidegtől kiborsózik és nem lúdbőrös lesz. Nálunk hóharmat csípi meg a sütőtököt és nem a dér! A „ne csikálj!” a „ne csiklandozz”. Ja, és a legjobb falat nem a kenyérvége, hanem a gyürke vagy csücske! Tájékoztatóról: Somogyország megyeszékhelye Kapozsvár...

(Forrás: internet)

- 1. Az interneten terjednek a különböző nyelvjárási (regionális köznyelvi) régiókat jellegzetes szavaik alapján bemutató szövegek. Ezekből mutatunk be kettőt. Készíts te is társaiddal a saját lakóhelyedről hasonló gyűjteményt!

••• Nyelv és élet

„Ha valaki autista, az nem azt jelenti, hogy nem ember. Azt azonban jelenti, hogy idegen. Azt jelenti, hogy ami mások számára normális, az az én számomra nem normális, és ami az én számomra normális, az mások számára nem normális. Bizonyos szempontból borzasztó hiányosan vagyok felszerelve a világban való túléléshez, úgy, mint egy földönkívüli, aki tájékozódási útmutató nélkül ittrekedt. Személyiségem azonban érintetlen. Énem sértetlen. Értékesnek és értelmesnek tartom az életet, és nem szeretném, ha kigyógyítanának abból, hogy önmagam legyek... Tiszteljenek meg azzal, hogy a képességeimnek megfelelően érintkeznek velem – ismerjék fel, hogy mi egyformán idegenek vagyunk egymásnak, hogy az én létezési módjaim nem csupán az Önök létezési módjainak hibás változatai. Kérdőjelezzék meg a feltevéseiket. [...] Dolgozzanak velem együtt azon, hogy hidat tudjunk építeni egymás között.”

(Jim Sinclair gondolatai – részlet Theo Peeters *Autizmus. Az elmélettől a gyakorlatig* című művéből)

1. Gyűjtsétek össze olyan irodalmi alkotások, filmek címét, amelyek főhősei, fontos szereplői fogyatékossgal élő vagy beteg emberek! Válasszatok ki közülük egyet, és nézzétek meg közösen! Beszéljétek meg élményeiteket, tapasztalataitokat! Hogyan jelenik meg a fogyatékossg, betegség és az egészség, „normalitás” a műben?
2. Milyen személyes tapasztalataitok vannak fogyatékossgal élő emberekkel? Milyen problémák merültek már fel a velük folytatott kommunikáció során? Mi az oka ezeknek? Hogyan lehet áthidalni ezeket a nehézségeket? Osszátok meg egymással pozitív tapasztalataitokat, kellemes élményeiteket is!
3. Mit jelentenek, milyen helyzetekben láthatók a következő piktogramok?
4. Éreztétek már magatokat „hátrányos helyzetűnek” valamilyen szempontból?

🔄 Hogy is volt?

Kommunikálni többféle csatornán keresztül, többféle módon lehet. A **beszéd vokális kommunikáció**: hangok használatával történik. **Látásunk** segít minket abban, hogy a **vizuális kommunikációs ingereket feldolgozzuk**: ezt tesszük, amikor a moziújsort böngésszük, amikor a KRESZ-táblákat figyelve kerüljük el a baleseteket, amikor gesztusokkal adjuk valaki tudtára, hogy mit érzünk vagy gondolunk. Bár a leggyakrabban talán a kommunikációnak ezt a két típusát használjuk, a többi típusnak is igen fontos szerepe van életünkben. A fizikai kontaktus gyengéd és durva formái **taktilis, érintésen alapuló kommunikációs** aktusok; érzelmeinket közvetíti a másik ember felé. Az **illat pedig szintén fontos üzenetek hordozója** lehet.

Arról is gondolkodhattál már, mennyire fontos, hogy a különböző nyelvek és nyelvváltozatok beszélői egymással elfogadóak, egymás iránt nyitottak legyenek. Talán át is élhetted azt a kellemetlen helyzetet, amikor valaki azért szégyenített meg, mert valamit nem úgy mondtál vagy írtál, ahogy szerinte mondanod vagy írnod kellett volna.

Ebben a fejezetben egy olyan embercsoport – a **siketek** – sajátos világába kaphatsz betekintést, akik számára a hallás hiánya jelentősen nehezíti a vokális kommunikáció elsajátítását és használatát, ezért a hallók világában komoly nehézségekkel kell szembenézniük. Kommunikációs és nyelvi készségük azonban teljesen ép, csak más, mint a miénk: gondolataik, érzéseik, identitásuk kifejezésére a **vizuális kommunikáció leggazdagabb rendszerét, a jelnyelvet használják**.

A jelnyelvek

Az emberi társadalmakban mindig azok vannak a leginkább kiszolgáltatott helyzetben, akik mások, mint a többség. Közülük is talán azok a legvédtelenebbek, akiket *fogyatékosoknak* vagy udvariasabb kifejezéssel *speciális szükségletű embereknek* neveznek. Azokra az emberekre utalunk így, akiknek valamilyen téren több nehézséggel kell szembenézniük, mint másoknak; ez azonban nem betegség, hanem megváltoztathatatlan, sajátos állapotuk következménye.

Azok az emberek ráadásul, akiknek meg kell küzdeniük saját kiszolgáltatottságukkal, mások számára alapvető készségek, képességek nélkül kell boldogulniuk egy nem rájuk szabott világban, gyakran olyasmit tanulnak meg, és olyasmit tudnak nekünk megmutatni, megtanítani, amitől mi is gazdagabbak leszünk. A speciális szükségletű emberek tehát nem kevesebbek, hanem mások, mint az átlagemberek.

A jelnyelvek és a hangzó nyelvek ► A siketek **jelnyelvei** nagyon jól illusztrálják azt, hogy a fogyatékoság elsősorban azért jelent problémát, mert a többségtől való eltérést jelent. **A siket közösségeknek ugyanis megvan a saját nyelvük**, amely minden kommunikációs funkció betöltésére képes. A jelnyelvek jelentősen eltérnek a **hangzó nyelvektől**, mivel nem vokális, hanem **vizuális jelekből állnak** – emellett azonban éppolyan gazdagok, bonyolultak, éppúgy **képesek bármilyen jelentés és jelentésárnyalat kifejezésére**, mint a hangzó nyelvek.

A siketség tehát önmagában nem jelent hátrányos helyzetet kommunikációs szempontból, a hátrány csak akkor jelentkezik, ha hallókkal kell kommunikálniuk. A hallók is ugyanilyen hátrányos helyzetben vannak

azonban akkor, ha idegen országban, nyelvismeret nélkül kell megértetniük magukat.

Megállapíthatjuk tehát, nemcsak a hangzó nyelvek és nyelvváltozatok, hanem **minden nyelv és nyelvváltozat is egyformán értékes és bonyolult**. A hangzó és a jelnyelvek alapvető hasonlóságát mutatja az is, hogy a siketek agyuknak ugyanazokat a területeit „használják” a nyelv produkálására és megértésére, mint a hallók. Az **ember** tehát nem beszélő, hanem **nyelvhasználó lény**.

Ahogy a hangzó nyelvek, a **jelnyelvek is változnak** nemcsak országról országra, hanem **területről területre**. A Magyarországon használt **magyar jelnyelvnek például hét nagyobb területi változata, nyelvjárása van**. A hangzó nyelvekhez hasonlóan a jelnyelvek is változnak és hatnak egymásra. A hangzó nyelv is hat a jelnyelvre, bár nagyon fontos tudni, hogy a hangzó nyelvek mindig nagyon sokban különböznek a jelnyelvektől. A magyar jelnyelvben nincsenek toldalékok és névelők.

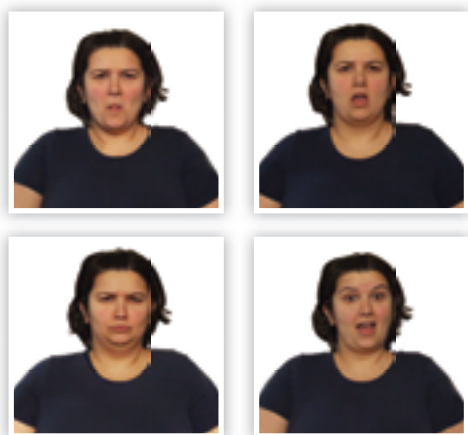
A jelnyelvek felépítése ► Igen nehéz egy halló embernek elképzelni, milyen lehet egy olyan nyelv, amely nem szavakból, hanem látható jelekből áll. Ha nincsenek bennük hangok, miből építik fel a „szavakat”? Mint minden más **természetes**, tehát tudatos emberi tervezés nélkül kialakult **nyelvet**, a jelnyelveket is „fonémák” építik fel. A jelnyelvi fonémák azonban nem hangok; más tényezők mellett például a kéz formája, a kéz mozgásának iránya, a jel helye képes arra, hogy megkülönböztessen egymástól egy-egy jelet. A siketek nemcsak kezük mozdulatait, hanem a mimikát is felhasználják jelentések kifejezésére.

► A daktilábécé. Erről az ujjábécéről a lecke *Haladóknak* részében többet is megtudhatsz.

Kérdések, feladatok

- ▶ 1. Ki tudod-e találni, mi az alábbi képeken látható arc-kifejezések jelentése a magyar jelnyelvben?

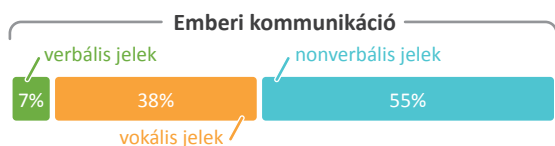
- ▶ 2. a) Hogyan küzdenétek le azt a hátrányt, amelyet a következő helyzetekben a halláshiány okoz? Keressetek közösen megoldást ezekre!

csenget a postás

éjszaka felsír
a kisbabád

b) Keressetek olyan helyzeteket, amelyekben a siketek hátrányban vannak a hallókkal szemben!

- ▶ 3. Egy elterjedt vélekedés szerint az emberi kommunikációnak csupán 7%-a verbális, 38%-a vokális jel, 55%-át pedig nonverbális jelekkel, vagyis a testünkkel (mozdulatokkal, tekintettel, a közöttünk lévő távolság szabályozásával) közöljük.

- a) Szerintetek lehetséges egyértelműen, pontosan, számokban kifejezni azt, hogy kommunikációnk mekkora részét teszi ki a nyelv?
- b) Kik vannak hátrányosabb helyzetben a kommunikációban: a látássérültek, akik nem látják a test-beszédünket, vagy azok, akik nem tudják szavak segítségével megértetni magukat?
- ▶ 4. Az iskola, ahogy még nem „láttad”. Alakítsatok párokat! Egyikőtök csukja be a szemét, másikotok pedig vezesse őt el az iskola egyik, általatok kijelölt helyére! Öt perc után cseréljétek szerepet! Beszéljétek meg érzéseiteket, tapasztalataitokat!

- ▶ 5. A köztudatban elterjedt *süketnéma* helyett a *siket* szót használjuk. Ennek oka az, hogy a *süketnéma* szót a siketek több szempontból is bántónak, igazságtalannak érzik. Egyrészt a siketek nem *némák*: segítséggel sokan megtanulnak hangzó nyelven kommunikálni. Másrészt a *süket* szót gyakran használjuk indulatból, szidásként. A magyarban korábban is létező *siket* szóhoz nem tapadnak kellemetlen asszociációk, így ma már ezt használjuk az udvariatlan *süket* és *süketnéma* helyett.

- a) Nézzetek utána az interneten a PC [píszí] kifejezés jelentésének!
- b) Tervezzetek egy kampányt (pl. plakát, szlogen, kisfilm stb.), amellyel a PC kifejezések használatának fontosságára hívjátok fel a figyelmet!

- ▶ 6. Nézz utána, milyen erősségű hangok okoznak halláskárosodást! Hogyan ügyelsz arra, hogy ne károsítsd a hallásod?

- ▶ 7. Tudod-e, hogy tapsolás helyett hogyan fejezik ki tetszésüket a siketek?

- ▶ 8. Hallottátok-e a következő neveket: Helen Keller, Nick Vujicic? Gyűjtsetek információkat róluk! Próbáljátok megfogalmazni, mit tud tanítani, adni nekünk ezeknek az embereknek a példája!

- ▶ 9. Keress jelnyelvhez hasonló hangulatjeleket (emotikonokat, szmájlíkat)!

- ▶ 10. Mit gondoltok, mi lehet az oka a következőknek?

a) A jelnyelvet elsajátító siket gyerekek előbb kezdenek el jelekkel jelezni, mint a halló gyerekek hangokkal beszélni.

b) Nyelvi fejlődésük kezdetén a siket gyerekek is adnak ki hangokat, mint a halló gyerekek, azonban ezt hamarosan abbahagyják, és a beszédük spontán módon nem fejlődik tovább.

c) A siketek „egyszerre is tudnak beszélni”: miközben jelelnek, azt is értelmezik, amit „beszélgetőpartnerük” jelez.

d) A siketek beszéde gyakran eltér a hallókétól, bizonyos hangokat máshogy ejtenek, és eltérhet a hanglejtésük is.

- ▶ 11. a) Nézzétek meg egy videómegosztó portálon az *Ómagyar Mária-síralom* jelnyelvi változatát úgy, hogy hangzó nyelven tolmácsoljátok a láttott jelelést!

b) Keressetek a videómegosztó portálon újabb jelnyelvi felvételt! Mutassátok be a többieknek, ők pedig próbálják meg kitalálni, melyik szöveget látják!

! Haladóknak

A jelnyelvek mellett számos más, gesztusokon alapuló jelrendszer létezik. Ezeknek a rendszereknek az egyik típusát a siketek által is használt **jelelt nyelvek** alkotják. Ezek nem természetes, hanem **mesterséges** nyelvek; hallók fejlesztették ki őket a siketek kommunikációjának megkönnyítésére. A jelelt nyelvek alapja valamely hangzó nyelv – a **jelelt magyaré** értelemszerűen a magyar. Ezekben a nyelvekben a jelek a hangzó nyelv morfémainak felelnek meg; a jelelt magyarban például külön jelek jelölik az egyes toldalékokat. A jelelt nyelvek használata jóval lassabb, mint a jelnyelveké, amelyekben gyakran több jel is megjeleníthető egyidejűleg.

A siketek ezenkívül használnak olyan jelrendszereket is, amelyek a hangzó nyelvek ábécéinek betűit jelölik. Ilyen **ujjbécé** például a **daktil** is. Az ujjbécék jelei adnak lehetőséget tulajdonnevek jelölésére, és gyakran ezek szolgálnak új jelek alapjául is. A magyar jelnyelvben például a hangzó nyelvi szó kezdőbetűjének jeléből jött létre a *kivi* és az *internet* jele.

1. Melyik állítás igaz?

- Minden jelelt nyelv mesterséges nyelv.
- Minden jelnyelv természetes nyelv.
- Minden jelelt nyelv gesztusokon alapuló jelrendszer.
- Van olyan jelelt nyelv, amelynek alapja a jelnyelv.
- Van olyan jelelt nyelv, amelynek használata lassúbb, mint a jelnyelvé.

2. Vannak-e olyan jelek, amelyeket csak baráti vagy családi körben használtok?

Gyakorlás

1760-ban alapították az első, siketekkel foglalkozó, intézményesen működő iskolát (korábban magánúton alakultak ilyen típusú intézmények) – mely a jelnyelv nélküli, úgynevezett oralista módszer szerint működött – a skóciai Edinburgh-ben. Egy francia abbé, L'Épée viszont egy egységes jelnyelvi rendszert dolgozott ki [...], és ez alapján tanította a siketeket magániskolájában 1782-től.

Ezektől az évektől a jelnyelv és az erre támaszkodó siketoktatás egyre inkább elterjed, a siketek érdekvédelme egyre egységesebbé válik. Egy lassú felívelésnek lehetünk a tanúi: az iskolák száma növekszik, siket művészek jelentek meg, társadalmi elismertségük javult. [...] Magyarországon jelentős késéssel, 1802-ben, Jólécsi Cházár András (1745–1816) vármegyei táblabíró áldozatos gyűjtőmunkája nyomán nyílt meg – bécsi példa nyomán – az első siketiskola Vácott. Az innen kikerülő diákok alapozták meg a magyar siket közösség létrejöttét. Társaságokba kezdtek tömörülni, felismerték azt a tényt, hogy csakis közös fellépéssel tudják az országban javítani helyzetüket. Vezéralakjuk egy fiatalon elhunyt nyomdász-mester, Oros Kálmán volt, aki 1892-ben megalapította a siketek első újságját: a *Siketnémaak Közlönyét*. Ezen időponttól beszélhetünk a magyar hallássérültek szervezett életéről. Meg kell említeni azonban érdekességként, hogy ez a szerveződés tiltakozó reakcióként indult, miután megtiltották Magyarországon a jelnyelvvvel való oktatást, az 1880-ban Milánóban megrendezett II. siketoktatással foglalkozó kongresszus határozata nyomán, mely egyöntetűen az oralista módszert támogatta.

1887-ben jött létre a siketek első szervezete Egyetértés Társaskör néven. 1907-ben alakult meg a Siketnémaak Otthona, amelynek eszmei elindítója ugyancsak Oros Kálmán volt. Az otthon mai jogutódja a Siketek és Nagyothallók Országos Szövetsége (SINOSZ), mely 1951-ben alakult újjá. [...] Az érdekképviselői szerv jelentős erőfeszítéseket tesz annak érdekében, hogy a hallássérültek helyzete minden téren javuljon.

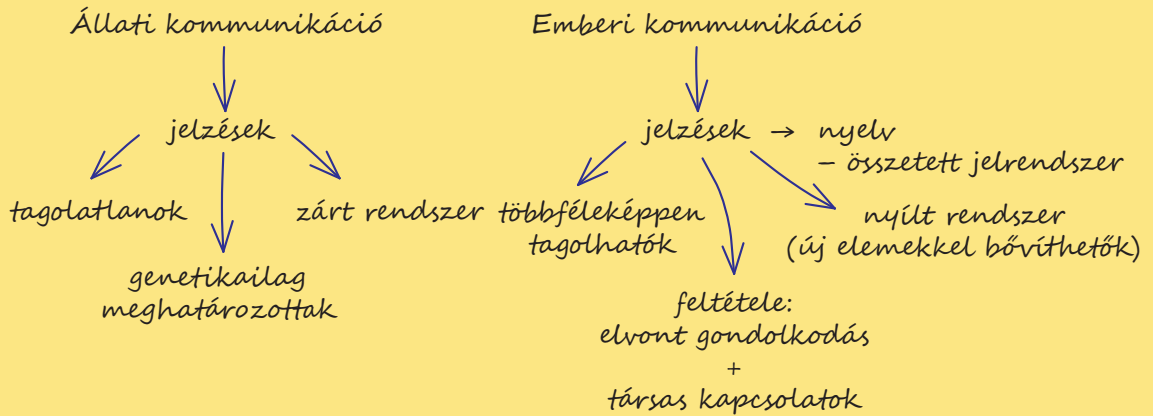
(Kósa Ádám – Lovász László: *Rövid történeti áttekintés a hallássérültekről* – részlet, <http://www.c3.hu/~sinoszib/tort.htm>)

- ▶ 1. Mi volt a címe hazánkban a siketek első újságjának?
- ▶ 2. Mi volt a különbség az 1760-ban és az 1782-ben megalakult, siketeket tanító iskolák között?
- ▶ 3. Az oralista oktatás a beszéd és a szájról olvasás tanítására helyezi a hangsúlyt; hívei gyakran ellenzik a jelnyelv iskolai, sőt akár iskolán kívüli használatát. Mit gondolsz, milyen hatással van a jelnyelv használatát ellenző vagy tiltó, szélsőséges oralista oktatási gyakorlat a siketgyerekek, fiatalok tanulmányaira, életére?

Ember és nyelv (összefoglalás)

Nyelv – ember – kommunikáció

Nyelv és gondolkodás

Világ nyelvi képe $\neq$ valós világ

Eltérések lehetnek nyelvekben $\rightarrow$ pl. nyelvtani nemek, eltérő jelentések

A nyelv hat a gondolkodásra $\rightarrow$ az emberi gondolkodás alapvetően azonos

Nyelvtípusok

a nyelvek hogyan építik fel morfémből a mondatokban szereplő szóalakokat

Agglutináló nyelvek (ragozó nyelvek)

- szóalakok több morfémből állnak
- a tö előtt és/vagy után álló toldalékok
- a toldalékok jól elkülöníthetőek
- a toldalékoknak általában egyféle jelentésük van
pl. finn, szuahéli, török

Izoláló nyelvek

- a szóalakok többnyire egy morfémből állnak
- a nyelvtani viszonyokat a szórend jelöli
(nem a toldalékok), pl. angol, kínai, vietnami

Flektáló nyelvek

- ragozási rendszere hasonló az agglutinálóéhoz
- a töveknek több változatuk van – eltérő szerepben használatosak
- a toldalékok több nyelvtani jelentést hordoznak

de: minden nyelvben található más típusra jellemző jegyek is

Nyelvi identitás

Egy adott nyelvvel (nyelvközösséggel) való azonosulás

A nyelvi identitást befolyásoló hatások

A nyelvhasználati lehetőségének korlátozása → nyelvromlás

→ nyelvhasználat beszűkülése + kifejezési lehetőségek szegényedése
pl. kettősnyelvűség

Média nyelvi normája

tömegkommunikáció → identitást manipuláló hatások

1. Készíts szókérdőívet a leckékben számodra idegen vagy nehezen megjegyezhető kifejezésekből!
2. Írj minden leckéről vázlatot! Színes ceruzával vagy tollal emeld ki a kulcsszavakat!
3. Hogyan magyaráznád el a nyelvtípusok rendszerét egy külföldinek? Magyarázatodban hozz példákat is!
4. Jellemezd a regionális köznyelvet! Miben tér el a köznyelvtől?

„A szó nemcsak egyszerű és hasznos közlekedési eszköz a gondolatnak: a szó azonos a tettel, sokszor nagyon is szembeűnő intézője és parancsnoka a tényeknek, és néha még ennél is több: teremtőtársa Istennek, aki kezdetben szintén csak egy szó volt: a *Legyen!* Tényként hagyja el testűnket, de tény már megsűletése előtt is, és végtelen a lelkek kémiaja, gazdagabb anyagraktárból készíti vegyűleteit és keverékeit, mint minden természettudomány.”

Szabó Lőrinc

II. BESZÉDHELYZETEK

••• Nyelv és élet

A **nyelv elsősorban gyakorlati célok elérésére** szolgál. A konkrét kijelentéseket aszerint értelmezzük, amit a beszédhelyzettől várunk. Ezek a társadalmilag meghatározott szabályok tehát ugyanúgy hozzátartoznak a nyelvhasználati tudásunkhoz, mint a nyelvtani rendszer ismerete vagy a kommunikációs folyamat leírása.

A nyelvhasználat képessége (anyanyelvi kompetencia) segítségével a beszédhelyzetnek és a beszédszándéknak megfelelő hatást érünk el, ha felszólítunk, kérést fogalmazunk meg, elbeszélünk egy történetet, kijelentünk valamit a világról stb.

Mi lehet a célja ezeknek a megnyilatkozásoknak? Mennyire tartják hatékonyaknak? Ti milyen megfogalmazást tartanátok a legjobbnak?

🔄 Hogy is volt?

Nyelvhasználatunk során fontos szerepet játszanak a **szövegvilág** tényezői. Ahogyan korábban tanultuk, minden szöveg szorosan kapcsolódik az őt körülvevő valóság azon elemeihez, amelyek szerepet játszanak létrehozásában és értelmezésében. A szövegvilágot

alkotó tényezők egyike a **kontextus**, amelynek részét képezik a **beszédhelyzet tér- és időviszonyai**, a **szövegalkotó** és a **befogadó személye, száma, egymáshoz való viszonyuk**, valamint **közös tudásuk és hiedelmeik**.

Kontextus

- **beszédhelyzet**
tér és idő viszonyai
- **résztevők**
– száma
– személye
– egymáshoz való viszonyuk
- **résztevők közös tudása, hiedelmei**

1. Határozzátok meg a szövegvilágot alkotó többi tényezőt is, majd készítsetek róla egy gondolattérképet!
2. Milyen típusú elemek sorolhatók a közös tudás halmazába?

A beszédaktus-elmélet

A nyelvhasználat mint cselekvés ► A beszéd, a nyelvhasználat célokat megvalósító, következményekkel járó cselekvés. Egy-egy konkrét beszédhelyzetben megnyilatkozásaink nem csupán elhangzó hangsorok, kimondásukkal arra törekszünk, hogy a **beszédszándékainknak**, vagyis céljainknak megfelelő hatást érjük el velük. Például, ha a „Huzat van!” mondatot azzal a céllal mondjuk ki, hogy barátunk becsukja az ajtót, sikeres kommunikáció esetén a következmény az lesz, hogy a huzat megszűnik.

Így a **megnyilatkozást cselekvésként, beszédaktusként** (beszédtettként) értelmezhetjük, amely a nyelvi megformáláson túl a beszélő szándékát és a hallgatóra tett hatást is magában foglalja.

A beszédszándékok típusai

a világról adott megállapítások
pl. *A Duna 2860 km hosszú.*

a hallgatót befolyásoló kérések, parancsok
pl. *Add ide a vajat!*

ígéret, fenyegetés megfogalmazása
pl. *Holnap jövök!*

érzelem kifejezése
pl. *Ügyes voltál.*

a világ dolgait megváltoztató megnyilatkozások
pl. *Önöket ezennel házastársaknak nyilvánítom.*

Vannak olyan igéink, amelyek kimondása egyben azok végrehajtását is jelenti. A megvalósulás feltétele viszont az, hogy a társadalom által elfogadott helyzetben, a szituációnak megfelelő beszélőtől származzon a kijelentés. Például:

A konferenciát megnyitom.

Esküszöm, hogy hallgatni fogok.

Megbocsátok.

Cselekvésre szólíthatunk fel kijelentésként vagy kérdésként létrehozott megnyilatkozásokkal. Például:

Van egy tollad? – 'Adj egy tollat!'

Elkérhetném a könyved? – 'Add ide a könyved!'

Beszédaktusként értelmezhetjük a világról tett kijelentéseket is, amelyek célja a hallgató tájékoztatása. Ezek a beszédaktusok akkor valósulnak meg, ha a kijelentések igazak, amennyiben hamisak, a megnyilatkozás érvényét veszti, nem éri el a kívánt hatást. Például:

Esik az eső.

Átadtam a levelet tegnap.

Sokszor nem egyszerű a megnyilatkozások igazságértékét vagy a mögöttes szándékot értelmezni. A jelentésteremtés ismereteket, körülményeket igényel.

A beszédaktus ► A megnyilatkozás alapjelentését, amelyet a nyelvet beszélők a kontextustól függetlenül megértenek, és vele együtt **annak nyelvi megformálását** idegen szóval **lokúciónak** nevezzük. (A *locutio* szó jelentése: mondás, szólás.)

A megnyilatkozás **tartalmában rejlő szándék**, amire azt használjuk, az **illokúció**. (Az *il-* fosztóképző arra utal, hogy nem mondásról, hanem cselekedetről van szó.)

A megnyilatkozás **befogadóra tett hatása a perlokúció**.

Ugyanaz a nyelvi megformálás különböző beszéd-szándékokat hordozhat, ezért a hallgatóra tett hatás is változhat. Például a „Jaj, de okos vagy!” felkiáltás jelenthet elismerést, meglepetést, vagy éppen gúnyt, elutasítást a beszédhelyzettől függően.

A beszédaktus és a sikeres kommunikáció ►

A különböző kommunikációs helyzetekben a **beszédhelyzetnek**, a **témának**, a **beszélő és a hallgató viszonyának megfelelően választunk** a nyelvi jelkészletből. Tipikus választásainkat a társadalomban elsajátított szokásrendszer, a **szociokulturális tudás** határozza meg.

A nyelvi kód kiválasztását olyan tényezők is befolyásolhatják, mint a nyelvi környezet mintái (például a tájegység, család, többnyelvűség), kulturális szokások, műveltség, igényesség, különféle divatjelenségek.

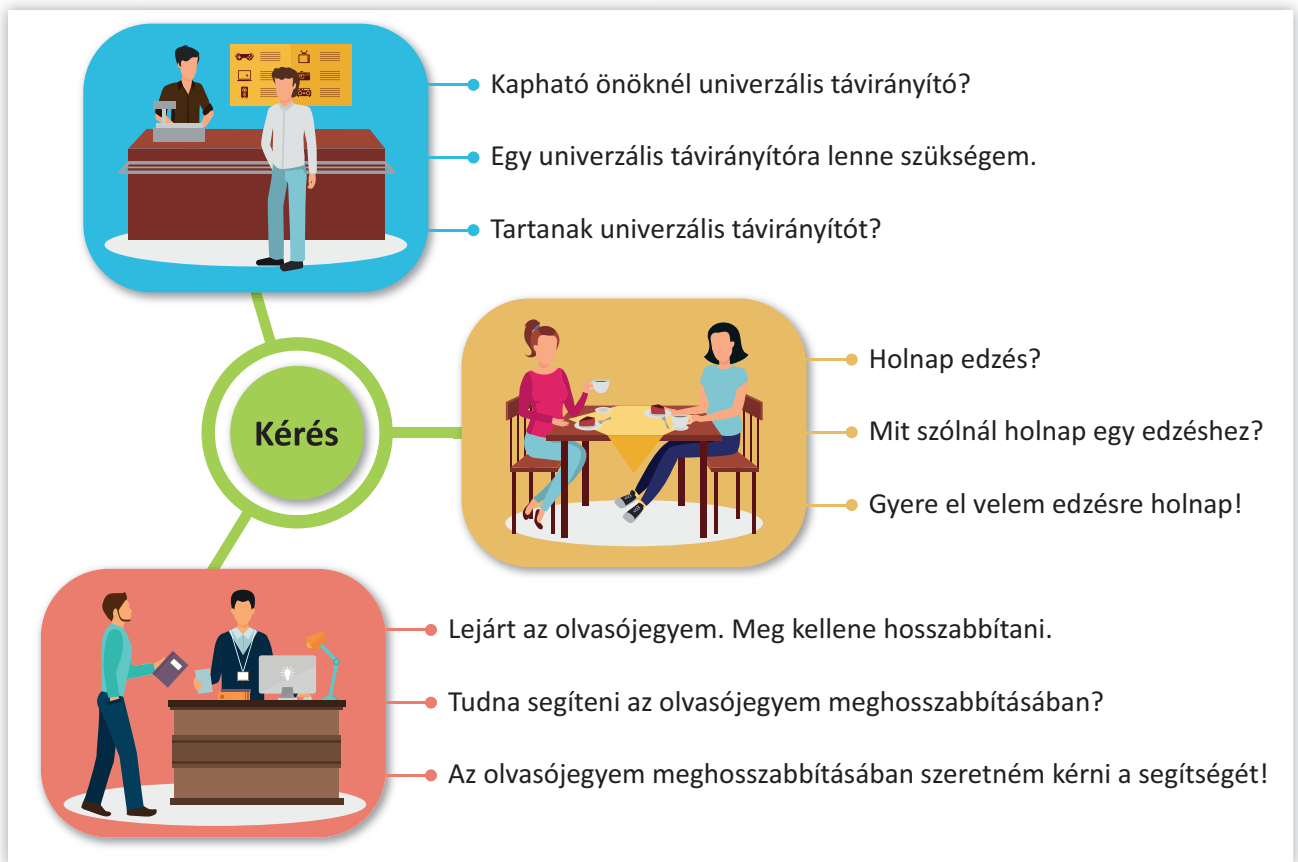
Fontos szerepet tölt be a nyelvi megformálásban az adott **beszédhelyzetnek megfelelő stílus kiválasztása** is. A beszélő és a hallgató számára már ismert tipikus beszédhelyzetek, cselekvések, szövegtípusok és stílustípusok rendszerében tudja elhelyezni az adott megnyilatkozást. Ezt a folyamatot stílustulajdonításnak nevezzük. Egyrészt a stílustulajdonítás erősítheti a beszélő szándékát, másrészt befolyásolhatja a hallgatóra tett hatást.

A konkrét beszédhelyzetben létrejövő szöveg értelmezése nemcsak a szó szerinti jelentéstől és nyelvtani megformálástól függ, hanem azok a körülmények is befolyásolják, amelyek között megszületik.

A létrehozott szöveg az adott beszédhelyzetben akkor működik, ha a beszélő és a hallgató **közös valóságismerettel**, egyfajta tudáskerettel, megfelelő **nyelvi képzettséggel rendelkeznek**, és mindketten **tisztában vannak egymás beszéd-szándékával**.

A sikeres kommunikáció a beszélő és a hallgató kölcsönös tevékenységével, interakciójával valósul meg. A **beszélő** részéről a megnyilatkozás **szándékokra** épülő tevékenység, míg a **hallgatónak a problémamegoldás** és a **következtetés** képességére van szüksége.

Előfordulhat, hogy a beszélő a valódi szándékát álcázza, és a nyelvi megformálás célja az igazi szándék elrejtésével a hallgató magatartásának befolyásolása. Ez a jelenség a **manipuláció**, amelyről bővebben a *Média, nyilvánosság, retorika* fejezetben lesz szó.

Kérdések, feladatok

- ▶ 1. Milyen beszédzándékkal jöttek létre a következő megnyilatkozások? Alkoss párbeszédet, amelyekben felhasználod a megadott mondatokat!

Önökét házastársakká nyilvánítom.

Elmész a fenébe!

Ezennel átadom a város új óvodáját!

De ügyes vagy! Jól van, csak így tovább!

Ha még egyszer elkésik, Kovács úr, nézzen más munkahely után!

Holnap szép, napsütéses idő várható.

Megtennéd, hogy elmész a kistesódért az iskolába?

De ügyes vagy! Sikerült eltörnöd a vázát! Gratulálok!

Ha elmosogatsz, elmehetsz bulizni.

Találtál-e olyan megnyilatkozást, ahol a szó szerinti és a beszédzándék szerinti jelentés eltért egymástól? Milyen érzelmi-hangulati többlet hordozójává válik a mondat a szöveggörnyezetben?

- ▶ 2. A kép alapján találjátok ki három beszédaktust! Határozzátok meg a beszédhelyzetet, valamint a beszédaktus elemeit!

- ▶ 3. Milyen udvariassági szabályokat olvasol le a képekről? Játsszátok el a képeken látható szituációkat úgy, hogy a helyzetekhez illő megnyilatkozásokat alkalmaztok!

- ▶ 4. Felsorolunk néhány olyan igét, amelyek kimondása egyben a megvalósulásukat is jelenti.

gratulál

elítél

ajánl

kinevez

megköszön

megígér

a) Folytasd a sort saját példákkal is!

b) Alkoss párbeszédet különböző beszédhelyzetekben a fenti igék segítségével! Használd a következő beszélőpárokat!

főnök – beosztott

bíró – vádlott

tanár – diák

edző – sportoló

nagymama – unoka

anya – gyerek

- ▶ 5. Felsorolunk néhány olyan igét, amelyek kimondása egyben a megvalósulásukat is jelenti.

Az Ön előfizetése a mai nap lejárt.

Gratulálunk, sok boldogságot!

! Haladóknak

John Langshaw Austin nyelvfilozófus hívta fel a figyelmet arra, hogy megnyilatkozásaink az információátvitel mellett cselekvések végrehajtására is szolgálnak. Austin a beszédaktusokat két típusra osztotta. Azokat a megnyilatkozásokat, amelyeknek célja a leírás, tájékoztatás, megállapítás, konstatívumoknak nevezte. A másik típus a performatívumoké, olyan megnyilatkozásoké, amelyeknek cselekvésvértékük van. A beszédaktus elméletét Austin tanítványa, John R. Searle minden megnyilatkozásra kiterjeszti, azaz minden közlést cselekvésnek minősít.

Searle **direkt** és **indirekt** beszédaktusokat különböztet meg aszerint, hogy a modalitás (a beszélő szándéka) összhangban áll-e a mondottakkal. Például ha felszólítás helyett (*Nyisd ki az ablakot!*) óhajtó modalitással fogalmazunk (*Bárcsak valaki kinyitná az ablakot!*), akkor a hallgatónak indirekt módon ki kell következtetnie az igazi szándékot. A direkt beszédaktus modalitásában és mondatfajtájában megfelel a szándéknak (*Nyisd ki!*).

Kérdésként fölmerülhet, értelmezhetünk-e nagyobb terjedelmű szöveget beszédteként. A kutatások szerint az ilyen típusú szöveg beszédettek sorozatára bontható. Fontos, hogy egy szövegrész illokúciója nem feltétlenül azonos a szövegegész beszédészándékával.

Hogyan vennétek rá barátodat indirekt módon, hogy mégis elmenjen a nyelvvizsgájára? Játsszátok el a beszédhelyzetet!

Gyakorlás

Ige

„Sohase lehet eléggé bámulni azon, hogy az ember beszél, és a lehelete mozgatta hangszálaival közölni tudja azt, amit gondol és érez. Ez a lehelet maga a lélek, maga a csoda.

Ha a színház zsúfolt nézőterén az előadás alatt ennyit mondom: »Tűz van«, nem is izgatottan és riadtan, nem is túlságosan hangosan, csak egyszerű állító formában, egy tényt közölve, akkor nagy változások történnek. A jelenlevők fölugrálnak, dulakodva, őrlöngve rohannak a vészkijárat felé, a tolongásban a nők estélyi ruháját cafatokra tépik, s a gyermekeket agyontiporják.

Valóban tűz van? Talán nincs is. Lehet, hogy tévedtem. Az is lehet, hogy aljas tréfát űztem, s ugrattam a többieket. De ez mindegy. Tűz van, mert azt mondtam, hogy *tűz van*. Ez a mondat tűzvészt támasztott ezer és ezer agyvelőben, s az a tűzvész, noha nem érzékelhető, nem kevésbé valódi, mint az igazi, ez a tűzvész lobog, kígyózik, elharapódzik, lángja már a mennyezetet nyaldossa, szikrája és hősege elemészt mindent.

Ha egy férfi egy leánynak este a fasorban egyszerűen, minden szenvelgés és színpadiasság nélkül ezt mondja: »szeretem«, a hatás ugyanaz. Voltaképp semmi se történt. Megrezsent a levegő egy ember hangjától. Olyasvalami hangzott el, ami talán hazugság is, nincs ércfedezete. De az a leány már minden lehetőségét magába szívta, élete egy másodperc alatt átalakult, sok mindent lerombolt és fölépített, amit azelőtt nem mert volna, számára merőben más a világ, s lehetséges, hogy ez a szó nagyobb fölfordulást és pusztítást okoz majd benne, mint egy tűzvész.

A szó maga a valóság, melyet jelképez, magának a valóságnak veleje, kútfeje és kezdete. Milyen csodálatos is a bibliának ez a szózata: »Kezdetben vala az ige.«

Az ostobák prózai és költői szavakról beszélnek. Ezeknek a *virág* költői, de például a *kefe* prózai. Holott a kefe, ha költő veszi kezébe, s fölemeli a végtelenbe, szinte bimbókat hajt.”

(Részlet Kosztolányi Dezső *Ige* című cikkéből, amely 1933. október 1-jén jelent meg a *Pesti Hírlapban*.)

- ▶ 1. Olvasd el Kosztolányi Dezső ígéről szóló gondolatait!
  - a) Állapítsd meg, milyen beszédaktusok megvalósulásáról szól!
  - b) Helyezd a kulcsmondatokat más beszédhelyzetbe! Milyen cselekvések megvalósulását tetted így lehetővé?
- ▶ 2. Értelmezd a *Tűz van!* mondatot a lokúció, illokúció és perlokúció szempontjából!

7.

Együttműködés
a kommunikációban

... Nyelv és élet

NYINA: Furcsa darab, ugye?

TRIGORIN: Egy szót sem értettem belőle. Egyébként élvezet volt nézni. Maga bensőségesen játszott. És gyönyörű volt a díszlet is. (*Szünet*) Ebben a tóban biztosan sok hal van.

NYINA: Igen.

TRIGORIN: Én szeretek horgászni. Számomra nincs nagyobb gyönyör, mint estefelé a parton ülni, és nézni a pedzót.

NYINA: De én azt hiszem, hogy annak, aki megízlelte az alkotás gyönyörét, nincs is nagyobb gyönyör ennél.

(A. P. Csehov: *Sirály*, I. felvonás – részlet, Makai Imre fordítása)

A társalgási stílusréteg jellemző szóbeli szövegtípusa a párbeszéd. Figyeld meg, mennyire kapcsolódnak a szereplők gondolatai a párbeszédben! Mi a beszédszándékuk? Elérik-e a kívánt hatást?

🔄 Hogy is volt?

A közlésfolyamatban (a kommunikációban) az ember, a **nyelvi jeleket** felhasználva a megnyilatkozás megformálásához, **jelkapcsolási szabályrendszert** alkalmaz. Ahhoz azonban, hogy a kommunikáció sikeres legyen, mindez nem elegendő, a világismereten és a kontextuson túl meg kell felelni a **társadalom által megszabott feltételeknek** is, rendelkezniünk kell szociokulturális tudással is.

1. Állítsd össze az a) és b) szó buborékban megadott nyelvi jelekből a szituációnak megfelelő megnyilatkozást!

Egy felnőtt beállt eléd a sorba.

2. A megnyilatkozásokból közösen válasszátok ki a megfelelő megoldást!

3. Mi volt a beszédszándék, milyen hatást lehetett elérni?

a)

na	húz	vissza	a	hely
-j	-on	-é	-ön	-a
-ra	-en	-re		

b)

bocsánat	áll	itt
már	én	
-t	-tt	-em
-m	-am	-om

Az együttműködési alapelv és a maximák

A társalgás ► A magán- és a közéleti szóbeli kommunikáció jellegzetessége a **társalgás**. Ez a beszélgetésnél tágabb jelentésű tevékenység **párbeszéd**ekben megvalósuló **megnyilatkozáscsere**.

A párbeszéd egysége a **forduló**. A forduló a társalgás egyik résztvevőjének a **megnyilatkozása**, amely akkor kezdődik, amikor **átveszi a szót** beszédpartnerétől, és addig tart, **amíg át nem adja a szót** a kommunikáció másik résztvevőjének.

A maximák szerepe a társalgásban ► Beszélgetés közben a beszélgetőpartnerek észrevétlenül is figyelnek egymásra. Ezt a jelenséget **együttműködési alapelv**nek nevezzük. Az együttműködési alapelv megvalósulásához bizonyos szabályok, **maximák** követésére is szükség van. A maximáknak négy típusa van: **a minőség, a mennyiség, a modor és a kapcsolódás maximája**.

A maximák elsősorban a **megnyilatkozó és a társalgási téma viszonyát** határozzák meg. A társalgás során

különböző mértékben érvényesülhetnek, és nem minden esetben érvényesülnek maradéktalanul.

A négy maximát udvariassági alapszabályokkal lehet kiegészíteni: a tapintat, a nagylelkűség, a megerősítés, a szerénység, az egyetértés, az együttérzés és a fatikus elv.

Hatékony együttműködés a kommunikációban ►

Ahogy azt tapasztaltuk, a megnyilatkozás nem választható el a konkrét beszédhelyzettől, a világ ismeretétől, a szándéktól. Tehát a szövegértelmet alapvetően a valóságra vonatkoztatva tudjuk létrehozni. A hatékony kommunikáció érdekében fontos, hogy **beszélőként képesek legyünk** a kommunikációs célnak, az adott beszédhelyzetnek leginkább megfelelő **szabályok, együttműködési és udvariassági elvek alkalmazására**. **Hallgatóként pedig képesek legyünk** a szójelentés, a beszédhelyzet és a kommunikációt irányító elvek alapján a **megnyilatkozás értelmezésére**.

A maximák típusai

1

a minőség maximája

Ne mondj olyat, ami hamis!

2

a mennyiség maximája

A megnyilatkozásban legyen éppen elegendő információ!

3

a mód (modor) maximája

A megnyilatkozás legyen világos és pontos!

4

a kapcsolódás maximája

A megnyilatkozás kapcsolódjon a beszédhelyzethez!

Az udvariassági elvek

tapintat

Ne okozz kárt másoknak!

nagylelkűség

Inkább mások hasznát, mint saját hasznodat nézd!

megerősítés

Dicsérj, és ne bírálj másokat!

szerénység

Ne dicsérd magad!

egyetértés

Ne fejezz ki nyíltan ellenvéleményt!

együttérzés

Vedd figyelembe mások érzéseit!

fatikus elv

Kerüld a csöndet!

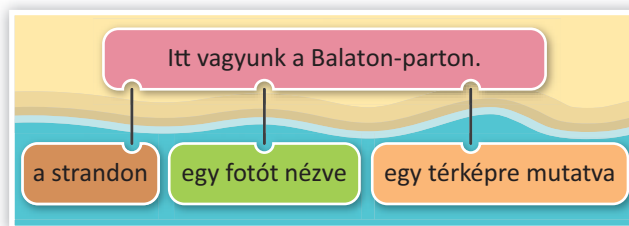
A deixis szerepe a társalgásban ► Különösen akkor érzékelhetjük, hogy pusztán a nyelvi kód segítségével nem oldhatjuk meg a beszédhelyzetet, ha a **szövegvilágba deixissel (rámutatással) bevonjuk a külső valóságot**. A résztvevők a maguk nézőpontjából értelmezve a világot, a **szövegértelem részévé** teszik a meg tapasztalható dolgokat. A **deixis** általában névmások, névmási határozószók, határozószók segítségével jön létre.

A deixis típusai ► A deixis formái alapján utalhatunk:

- dolgokra (a térbeli elhelyezkedéstől függően *ez/az*);
- személyekre (*ő, ők*);
- a térbeli helyzetre (*itt/ott*);

- az időviszonyokra (*ekkor/akkor*);
- a minőségre (*ilyen/olyan, ekkora/akkora*);
- a cselekvés módjára (*így/úgy*);
- a mennyiségre (*ennyi/annyi*).

Az utalás vonatkozhat a beszédhelyzet valóságos vagy éppen elképzelt körülményeire. Például:

Kérdések, feladatok

► 1. Vizsgáld meg, hogy az alábbi megnyilatkozások mennyire felelnek meg a maximáknak!

- Adjon Isten jó napot!
- Napraforgót kapálok.
- Nem azt mondtam, köszöntem.
- Sűrű volt, de kiszedtem.

Gyere ide, takarodj!

Nem láttad azt az izét?

Nézd meg, kint vagyok-e!

► 2. Mutasd be, milyen elvek sérülnek az idézett párbeszédben!

„Tót ugyanis elővette régimódi zsebóráját, és így szólt:

- Mélyen tisztelt őrnagy úr, háromnegyed egy. Az őrnagy a füléhez tartotta a tenyerét.
- Már megint úgy motyog, hogy egy szavát sem értem.

Tót hangosan elismételte a fenti választ. Kezéből azonban majdnem kiesett az óra, amikor észrevette, hogy az őrnagy arca elváltozik. Színét veszti, kiéleződnek rajta a redők, s úgy beszűkül a szeme, mint gombostűn a gomb. Ő ugyanis, ahogy utóbb a kimagarázkodásakor kiderült, a következőképpen értette Tót szavait:

- Sózsa be a nagymamája dupla cimpás fülét! Egészen természetes, hogy ilyen sértés hallatára nem tudott magán uralkodni. Öklével az asztalra csapott, és rárivallt Tótra.”

(Örkény István: *Tótek*. III. fejezet – részlet, 1967)

► 3. a) Alkossatok párokat! Írjátok fel a maximákat egy-egy cetlire, majd minden pár húzzon egyet!

b) Páronként találjatok ki egy beszédhelyzetet! Játsszátok el az adott szituációt úgy, hogy az egy-két perces társalgásban megszegitek azt a maximát, amit húztatok!

c) Adjátok elő a többieknek! Az ő feladatuk, hogy kitalálják az adott beszédhelyzetet, valamint hogy rájöjjenek, melyik maxima sérült a társalgások során!

► 4. a) Találjatok ki olyan beszédhelyzeteket, amelyekben a résztvevők félreértik vagy nem értik meg egymást! Jegyezzétek föl a szövegeket!

b) Foglaljátok táblázatba, milyen szabályok, milyen elvek sérültek a párbeszédekben!

c) Keressetek hasonló irodalmi példákat az együtt olvasott regényekből, drámákból!

► 5. Alkoss párbeszédet, amelyekben „hagyja el a helyiséget” jelentésben a következő mondatokat alkalmazod!

Menjen ki!

Kérem, fáradjon ki!

Na, séta!

Takarodjon!

Tipli van!

► 6. Fogalmazz olyan válaszokat a következő kérdésekre, amelyek megfelelnek a maximáknak és az udvariassági elveknek is!

Milyen győzelemnek örültél már?

Van kedvenc ételed?

- ▶ 7. a) Fogalmazd meg, milyen beszédhelyzetekben hangozhattak el a következő mondatok!
 b) Melyik társalgási elvet sértette meg a válaszadó?
 c) Alakítsd át úgy a beszélgetéseket, hogy a válasz az elvárásoknak megfelelő legyen! Hogyan változott így a szöveg jelentése?

– Hol találok egy éttermet?
 – Messze.

– Na, mi újság? Mi van veled?
 – Hát képzeld el, nagyszerűen végeztem az egyetemet, most otthon lakom, persze hívtak mindenféle dolgozni, de egyelőre nem kötelezem el magam, mert itt kötelezem egy úrhajósiskola nyílik, úgyhogy figyelj az újságokat, nemsokára utazom a Holdra...

– Mikor kéred meg a kezem?
 – Ő... sétáljunk egyet! Nézzük meg együtt a naplementét!

– Mit tud Ady Endre költői pályájáról?
 – Nagyon érdekes életút, akár csak Petőfi Sándoré. Petőfi 1823-ban született...

- ▶ 8. a) Olvasd el a következő drámarészleteket, majd gyűjtsd ki a rámutatást (deixist) kifejező szavakat! Nevezd meg a szófajukat!
 b) Vitassátok meg, milyen értelmezési lehetőségeket tesz lehetővé a deixis!

BÓDOG
(A tévét nézve, mellékesen.) Ki volt az?
BÓDOGNÉ
 Megint valami pasas. Valami horgász vagy micsoda.
BÓDOG
 Honnan tudod, hogy horgász vagy micsoda?
BÓDOGNÉ
 Olyan halszaga volt. És látszik is rajta. Ez is szakállas. Kerek fejű, szakállas... Mi megy a tévében?
BÓDOG
 Tudományos magazin.
BÓDOGNÉ
 Megint ez a bemondónő! Fántásztikus! Ilyen frizurával odaengedni! *(Felfújja az arcát, mintha utánozná.)* Be-be-beh!... Nem is tud beszélni!

(Szakonyi Károly: Adáshiba – részlet, 1970)

I. **PARTJELZŐ:** Tizenegyet adni az utolsó percben, inkább te sodortál minket életveszélybe!
BÍRÓ: *(Ordít.)* Nem volt az? Szerinted nem volt tizenegyes?
 I. **PARTJELZŐ:** Nem tudom, Lacikám, messze voltam. Mint ahogy te is. Mondjuk úgy, határeset. Ez az életveszély, az illet befújni.
BÍRÓ: Aki ért hozzá, az látta, mit műveltél. Majd elmondom a Bittnernek, elmondom én neki, mi volt. Nem nagyon akarok vele beszélni, de ezt el kell magyaráznom.
 I. **PARTJELZŐ:** Az öt kiállítás? Azt könnyű lesz.
 II. **PARTJELZŐ:** Ötöt kiállítottál?
(Csönd.)
BÍRÓ: Te milyen meccset néztél?

(Egressy Zoltán: Sóska, sültkrumpli – részlet, 1998)

! Haladóknak

Herbert Paul Grice elmélete szerint, ha a négy maxima nem érvényesül maradéktalanul, vagy a beszélő tudatosan megsérti, illetve mellőzi valamelyiket, akkor új, nyelviileg ki nem fejtett jelentéselemet foglal (implikál) a megnyilatkozásba. Ennek során a ténylegesen mondottól lényegesen eltérő jelentés is létrejöhet. Például: ha megkérdezzük Antit, miért árulja a házat, és ő erre azt válaszolja, „Családi okokból”, akkor ennek a kijelentésnek több értelmezése is lehet. Megsértette ugyanis a mennyiség maximáját, nem árult el elegendő információt.

1. Gondold végig, milyen szituációban lehet a példabeli Anti! Miért kell eladnia a házat? Hányféle értelmezést tudsz összegyűjteni?
2. Mit gondolsz, miként segítik a hangzó beszédet a közvetlen kommunikációt kísérő nem nyelvi kifejezőeszközök?

Mikor is van nyitva?

Olvasónk a Balaton mellett nyaralva nyelvi kérdéseken merenghetett egy felirat kapcsán...

Mindennapi helyesírás című sorozatunkban legtöbbször unalmas helyesírási hibákat mutatunk be. Legutóbb egy vicces angol fordítást is sikerült elcsípnünk – olvasónknak hála. Most azonban Péter találata segítségével a pragmatika, a kommunikációelmélet és a nyelvfilozófia tájaira tehetünk nyári kirándulást... Természetesen a Balaton-partra utazunk, ahol Péter a következő, meglehetősen elgondolkodtató kiírásra lett figyelmes:

H. P. Grice nyelvész, nyelvfilozófus azt mondta, hogy a kommunikációt az úgynevezett *együttműködési alapelv* vezérli. Eszerint a beszélgetőpartnerek igyekeznek úgy megformálni közlendőjüket és értelmezni a nekik címzett megnyilatkozásokat, hogy közben figyelembe veszik a beszédhelyzetet, a korábban már elhangzott információkat, a partner föltételezhető tudását, szándékát stb. Hogy ez az alapelv a gyakorlatban megvalósulhasson – mondja Grice –, néhány kommunikációs maximát be kell tartaniuk a feleknek. Ezek „szabályozzák” az üzenetek minőségét, a bennük foglalt információ mennyiségét, relevanciáját, stílusát stb. Ha jól betartjuk a maximákat, akkor nem beszélünk se többet, se kevesebbet a kelleténél, igazat mondunk, és releváns a hozzájárulásunk a párbeszédhez, ráadásul a megfelelő módon tesszük mindezt. És ha ez mind így is van, akkor mindenki örül, mert nem növeltük szavainkkal az általános zűrzavart.

Lehetséges, hogy a fenti felirat megfogalmazója nem tartotta be a mennyiségre vonatkozó kommunikációs maximát, és ezért közölt redundáns információt. Megegyezik az ilyesmi a legjobb nyaralóhelyeken is. A másik lehetőség viszont az, hogy az ismeretlen szövegező jól ismerte az együttműködési alapelvet, és meg is akart neki mindenben felelni: ez a forma fejezte ki leginkább a közölni vágyott üzenetet. De mi lehetett ez az üzenet? Miért szerepel külön a hétköznapival és a szombatival megegyező időpont külön a vasárnap mellett – kisebb betűvel?

A kérdés megválaszolását olvasóinkra bízunk. Remélve, hogy kommentelőink, mint mindig, ebben az esetben is betartják majd a kommunikációs maximákat!

(Forrás: www.nyest.hu)

- ▶ 1. Hol találta a beküldött nyelvi jelenséget az olvasó?
- ▶ 2. Mi a felvetett probléma, érdekesség?
- ▶ 3. Jellemezd röviden a szöveg alapján az együttműködési elveket!
- ▶ 4. A szerző a cikk végén nyitva hagyja a kérdést. Te hogyan döntenél ebben az ügyben? Írj egy ötmondatos kommentet a témához!

Mindennapi beszédhelyzetek – nyelvi agresszió

8.

••• Nyelv és élet

Micsoda sütemény!

Te! Te!

Hát ez hogy lehet?

Tényleg?

1. Milyen beszédhelyzetekben lehetnek a fent szereplő megnyilatkozások sértőek, semlegesek és humorosak?

2. Hogyan lehetne szerinted megnyugtatni a képeken látható agresszív megszólalókat?

🔄 Hogy is volt?

A beszédaktusban a nyelvi megformáláson túl a legfontosabb a beszélő szándékának kifejezése és a hallgatóra tett hatás.

A kimondott szó ugyanis hat a hallgatóra. A durva megnyilatkozás lehangolja, elkészeríti, a dicséret jó érzéssel tölti el.

Milyen hatást válthatnak ki a közösségi oldalakon kapott üzenetek? Osszátok meg egymással jó és rossz tapasztalataitokat!

Nyelvi tabu, nyelvi agresszió

Viselkedésünket társadalmi szabályok határozzák meg, vannak dolgok, amelyeket nem szabad megtenni (például másokat bántalmazni, hátrányosan megkülönböztetni, kirekeszteni). A nyelv magatartásunk kifejezése, azaz vannak **szavak**, amelyeket a kulturált nyelvhasználatban nem alkalmazhatunk – ezek a **nyelvhasználati tabuk**.

Alapvetően a beszélői szándékon múlik, hogy egy szó hogyan ér célba. Tájékozatlanságból, gyanútlanul is lehet használni tabuszavakat, és lehet sértő módon mondani különben semleges szavakat, kifejezéseket. Ez mindig a beszélő felelőssége.

A trágárság a nyelv egyik olyan területe, ahol jól követhető a nyelvi tabu jelenléte vagy hiánya.

Miért használják mégis sokan a durva, esetleg trágár kifejezéseket? ▶

- **Indulatot vezetnek le**, érzelmkifejező szerepük van. Lehiggadva az ember szembesülhet azzal, milyen fájdalmat okozott a szavaival, esetleg elvesztett egy szerelmet, egy jó barátot.
- „**Vicesnek**”, szellemesnek és talpraesettnek tartják a többiek, ha valaki átlépi a tabuk határát. Sok nyilvános műsor, például a stand-up comedyk humora ilyen tabuátlépésre is épülhet. Az igazi humor azonban nem csak a szitokszavak használatában rejlik.
- A **szépirodalomban** szerepük lehet a helyzet bemutatásában, a jellemzésben.

Mi a következménye a nyelvi durvaságnak és trágárságnak? ▶ A durva, egyszavas válaszok egyszerűsítik a megnyilatkozást. Például a „Milyen volt az előadás?” kérdésre adott trágár kifejezésből még mindig nem lehet tudni, hogy az előadás éppen unalmas, tartalmatlan, rosszul rendezett volt, esetleg hideg volt a színházban, a közönség zajongott, a színészeket nem lehetett érteni stb.

A kommunikációs körülményektől, a beszédhelyzettől, a beszélő és a hallgató viszonyától függően a megnyilatkozás értelmezésében fontos szerepet játszik a **stílusminőség** vagy **stílusárnyalat**. A nyelvi agressziót a **durva**, igénytelen nyelvhasználati móddal kötöttük össze, amely mint stílusminőség meghatározza a jelentésteremtést: az agresszív szándék elnyomja a mondanivalót, uralja a kommunikációt.

Az **enyhítés**, **szépítés stílusárnyalat** elfedi, de nem érvényteleníti a durvaságot. Legegyszerűbb formája a tiltott szó törlése, elhallgatása. Rádió- vagy tévéműsorban sípjel, írásban pontozás jelzi a kihagyást.

A tabuszó hangalakjának elváltoztatása enyhíti a megnyilatkozás durvaságát (*Az iskoláját! Bakter! Ezt jól elbaltáztad!*). A szövegösszefüggés azonban érzékelteti, hordozza a jelentést.

A nyelvi agresszió ▶ A nyelvi agresszió olyan **nyelvi magatartás**, amellyel a beszélő a **címzett énképét rombolja**, akarattal bántja, sérti, támadja, durva vagy zavaró kifejezésekkel. Szakemberek szerint akkor használnak az emberek durva szavakat, amikor valamilyen frusztráció éri őket – egy esemény vagy egy másik személy bosszúságot, valamilyen kellemetlenséget okoz nekik.

Az agresszivitás egyfajta rosszul értelmezett önvédelem is lehet. Sok formában találkozhatunk vele, az egészen enyhétől a súlyos sértésekig: kioktatás, szidás, beszólás, letolás, negatív minősítés, gúny, fenyegetés, megalázás, egész személy ellen irányuló támadás. Hordozója bármilyen nyelvi elem lehet. Léteznek **tartalmilag agresszív, de formailag semleges** kifejezések (például: *Te már csak tudod!; Ez igazán amatőr munka volt*). **Formailag agresszív, de tartalmilag semleges** közlések (például: *Indulás aludni!*) is előfordulnak. A harmadik lehetséges eset, ha **tartalmilag és formailag egyaránt agresszív** a közlés (például: *Te szerencsétlen!*). Ebben az esetben a közlés előadásmódja fokozhatja a romboló hatást.

A nyelvi agresszió

▶ Kiváltó okai lehetnek például:

- frusztráció, harag, gyűlölet, félelem

▶ Használatának célja lehet:

- a másik személy arculatának megtámadása
- saját arculatunk védelmezése, erősítése a másik arculatának rombolása árán

▶ Formái lehetnek:

☹️ kioktatás	☹️ negatív minősítés	☹️ fenyegetés	☹️ gúny
☹️ átkozódás	☹️ megalázás	☹️ durva, ízléstelen, obszcén, goromba, bántó, trágár	
☹️ szidás	☹️ megszegyenítés		
☹️ személyre irányuló támadás			

nyelvhasználat

A nyelvi agresszió és a durva beszéd ► A nyelvi agresszió a hétköznapi értelmezésben csak negatív fogalom, ezzel szemben a nyelvtudomány szerint a **megítélés** mindig csak az adott **situációban**, a **beszédpartnerek**, a **téma ismeretében** lehetséges. A nyelvi agresszió nem azonos a durva, trágár beszéddel.

A **nyelvi agresszió** során a hallgatót érheti **közvetlen** (nyílt) vagy **közvetett** (rejtett) támadás. A **nyílt** agresszió

eleme lehet a **szavak** elsődleges és másodlagos **jelentése**, a szavakat kíséző **egyéb jelegyüttes** (hangmagasság, -erő, -súly, -lejtés, tempó, szünet; gesztus, mimika, testtartás, tekintet, térköz, érintés...), esetleg a **beszédjog megsértése** (együttbeszélés, válassz megtagadás, közbevágás, folytonos visszakérdezés...). A **rejtett** agresszió **tabusértés** (álhír költése, titkok kimondása...).

Kérdések, feladatok

► 1. Hogyan lehetne kevésbé bántó módon megfogalmazni az alábbiakat?

Hogy lehet valaki ilyen lúzer?

Tudtam, hogy mindenre alkalmatlan vagy.

► 2. a) Nézz utána a *Magyar értelmező kéziszótárban* (ÉKsz.) az alábbi szavak jelentésének!

durva, obszcén, trágár, vulgáris, pejoratív, szitokszó, átok

b) Az *agresszió* szó jelentése a latin *aggredior* 'közelít, odalép, megrohan, ráront, megtámad, hozzálát valamihez' jelentésű igéből származik. Hogyan tudnád a jelentés további alakulását magyarázni?

c) Keresd meg egy etimológiai szótárban a '*trágya*' szó eredetét! Fogalmazz meg röviden egy általánosító következtetést e nyelvi változással kapcsolatban!

! Haladóknak

A durva kifejezések a szókincs különböző rétegeiből alakultak ki. Az első csoportba a **régi betegségnevek** (*fene, franc, suly, kórság, nyavalya*) tartoznak. A következők a **vallásos hitvilág szókincséből származó szitokszók** (például: *ördög* → *Ördög vigye el!*, *pokol* → *A pokolba!*, *angyal* → *Az angyalát!*). Az ilyenfajta káromkodásért a 16–17. században súlyos büntetés járt.

Durva vélemény kifejezésére alkalmazzák az **állatvilágból vett szavakat** (*szamár, marha, disznó stb.*). A leggyakrabban használják az indulatok kifejezésére a **testrészek és az anyagcseretermékek** elnevezéseit. A **rokonágnevek** közül szitokszóként a leggyakoribb az *anya, öreganya, apa* és a gyermek mint *fattyú* emlegetése.

1. Olvasd el a *franc* szó eredetét az *Etimológiai szótárból*! Foglald össze egy mondatban, hogyan vált szitokszóvá!

franc [1440 tn. (?), 1501] 'fészkes fene' Belső fejlemény, keletkezésmódja azonban bizonytalan. Jelentéskülönüléssel jött létre a franciáknak régebben nyelvünkbe került *franc* népnévéből [1386 tn. (?), 1525]. Valószínűleg a *franc betegség* 'vérbaj' szókapcsolatból önállósult jelentéstepadással, ugyanis az európai népek a francia katonáknak tulajdonították a *szifilisz* elterjesztését. A betegség először a 15. században bukkant fel VIII. Károly francia király (1483–1498) seregeiben. Hasonló szemléletmódon alapuló elnevezésre vö. latin *morbus Gallicus* 'vérbaj', tulajdonképpen 'gall betegség'. A betegségnév > szitokszó jelentésváltozásra vö. *frász, nyavalya*. Alacsony stílusértékű szó.

(A *franc* szó szócikke. In: *Etimológiai szótár*. Főszerk.: Zaicz Gábor. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2006.)

2. Olvasd el figyelmesen a következő szöveget! Keress hasonló, sajátos vagy meglepő szitokszavakat a szlengből!

„Az ókori Lófia egyik leghíresebb káromkodása a *ma tin krabin* (a káposztára!) volt, ami valószínűleg arra vezethető vissza, hogy a káposzta a másnaposság egyik ellenszere. Baudelaire a *Sacré-Saint-Ciboire* (A Szent Hagymára!), Szókratész a *ni ton kuna* (a kutyára!), Püthagorasz pedig a *ma tin tetrakton* (a négyes számmal) kifejezést használta káromkodás gyanánt. Néha értelmetlen szavak is felbukkanhatnak szitkokban, amilyen Robert Southey (1774–1843) híres tizenkét szótagúja, az *Aballiboozobanganovribo*. Néhány nyelv, például az arab és a török, híres szitokszavai gazdagságáról és ötletességéről [...] Ezzel ellentétben több népcsoport, például az amerikai indiánok, a polinézok és a japánok igen keveset vagy egyáltalán nem káromkodnak.”

(Crystal, David: *A nyelv enciklopédiája*. Osiris, Budapest, 2003. 84.)

Gyakorlás

„– Igaz is – szontyolodott el Berzsián, a hangja a padlásról a pincébe. – Csak azt akartam mondani, hogy nem én vagyok az elemi csapás, hanem ez az észveszejtő képesség, vagyis hogy átok, hogy amit mérgemben kimondok, megvalósul.

– Nagyobb önuralomra van szükséged – mondta Klopédia.

– Na látod, ezért esett hasra Sróf mester a sima aszfalton.

– Pedig hiába, Berzsián, nincs más megoldás.

Berzsián kiugrott a betegágyból, föl-alá sétált a szobában.

– Az lehetetlen, hogy nincs más megoldás. Láthatod, itt nyomom az ágyat már három napja, nem merek kimenni az utcára, nem merek emberek közé menni, mert dühbe gurulok és vége. Pedig én nem akarok senkinek se rosszat. Ordítok valamit és kész, az ordítással a mérge is kiszáll belőlem. Dehogyan akarom, hogy akárkinek kitörjön a lába, vagy belecsapjon a villám. Úgy vagyok vele, mint akárki más. Képzeld el, Klopédia, hogy amit mérgükben ordítanak az emberek, az mind megvalósul.

– Ajaj – mondta Klopédia –, akkor ma reggel például már rászakadt volna az ég Vinkóci Lóréncre. Mert azt ordította neki Szórénször Tejbajszán.

– Aki azt állítja magáról, hogy egy mongol herceg unokája?

– Az.

– Na látod – mondta Berzsián. – És ez csak egy a sok közül. Itt vagy például te – csillant föl Berzsián szeme.

– Én?

– Te bizony. Légy szíves, mondd el, miket kívántál ma mérgedben.

– Hát... – hápogott Klopédia. – Tulajdonképpen... Annak az embernek, aki sohasem veszi le a könyvtárban a kalapját, annak azt kívántam, hogy...

– Hogy?

– Nőjön a fejéhez a kalapja.

– Nagyszerű – mondta Berzsián. – És?

– Mit és? Ennyi volt az egész... azazhogy... annak a néembernek, nem tehetek róla, Berzsián, annyira utálok, annak a néembernek azt mondtam, hogy fulladjon meg.

– Ez az! – mondta diadalittasan Berzsián. – Egy fejhez nőtt kalap és egy fulladásos halál! A szelíd Zsebenci Klopédia mai termése. Na és hol vannak akkor a többiek? Vedd tudomásul, hogy kő kövön nem maradna, ha csak úgy szíre-szóra mindenki dühös kifakadása valóra válna. Lecsapna ránk a kólika, dögvész, lepra, kolera, rosseb és franc. Törött végtagok röpködnének a rommezőn botorkáló süketek, kukák és vakok fölött, akikbe ráadásul egytől egyig belecsapna a mennydörgős ménkű. Na!

– Jé, tényleg – szontyolodott el Zsebenci Klopédia –, mi emberek mennyi rosszat kívánunk egymásnak.”

(Lázár Ervin: *A fűzfán fűtyülő rézangyalát* – részlet, 1979)

- ▶ 1. Olvasd el Lázár Ervin *A fűzfán fűtyülő rézangyalát* című történetének részletét! (A teljes szöveget megtalálod az interneten is, a Magyar Elektronikus Könyvtár oldalán.)
- ▶ 2. Keress olyan durva kifejezéseket, amelyek a történethez hasonlóképpen megvalósulhatnak! Fogalmazd meg egy rövid esszében, milyen lenne a világ, ha minden megtörténne, ami jót vagy rosszat kívánunk! (Gondolatkísérlet gyanánt figyelheted magad egy napon keresztül, miket kívántál másoknak.)
- ▶ 3. A nyelvi agresszió megnyilvánulásai igen eltérő szándékúak lehetnek. Magyarázd meg, mikor szolgálhatnak építő kritikát a következő kifejezések!

Ne légy számár!

Na, tessék!

Vigyázz, te őült!

Ha ezt látnák a szüleid!

- ▶ 4. Fogalmazd meg az osztály nyelvi viselkedéskódexébe néhány ajánlást a nyelvi agresszió kezeléséhez!

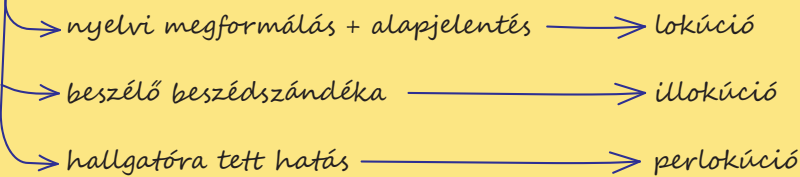
Beszédhelyzetek (összefoglalás)

Nyelv és cselekvés

Megnyilatkozás – beszédaktus

Együtműködés a kommunikációban

Hatékony kommunikáció
kulcsa a résztvevők között

→ együttműködési
alapelv

↓
négy maximából áll:

- minőség maximája
- mennyiség maximája
- mód (modor) maximája
- kapcsolódás maximája

- udvariassági
alapszabályokkal
egészül ki:
- tapintat
  - nagylelkűség
  - megerősítés
  - szerénység
  - egyetértés
  - együttérzés
  - fatikus elv

A beszélő feladata

- a kommunikációs célnak
- az adott beszédhelyzetnek

leginkább megfelelő

- szabályok
- együttműködési elv
- udvariassági
- szabályok

alkalmazása

A hallgató feladata

- a szójelentésből
- a beszédhelyzetből
- a kommunikációt irányító elvekből

a megnyilatkozás
értelmezése

Mindennapi beszédhelyzetek – nyelvi agresszió

nyelvi agresszió: nyelvi magatartás → rombolja a címzett énképét

- tartalmilag agresszív, de formailag semleges kifejezések
- formailag agresszív, de tartalmilag semleges közlések
- tartalmilag és formailag egyaránt agresszív közlés

– Szia! El kell utaznom egy hétre. Tudnál vigyázni addig a cicámra?

– Mi jut eszedbe?

– Hagyjál békén! Kisebb gondom is nagyobb ennél!

– Mondtam már, hogy „rajongok” a macskákért? Már ezeknek a dögöknek a nyivákolásától is rosszul vagyok!

– Na, jó. Lehet róla szó. De csak ha nincs más madarad.

– Ez csak természetes. Te vagy a legjobb barátnőm!

– Szívesen! Az az édes Cirmi cicus! A tenyeremen fogom hordani! Tejben-vajban fürösztöm!

– Persze, de előbb hallgasd meg, mi történt a szomszédék macskájával... Igazából egyáltalán nem érek rá vigyázni se gyerekre, se macskára...

Nyelvtani tudás

1. Milyen jeleket és jelhasználati szabályokat kell ismerned a magyar nyelvben gondolataid megformálásához?

Szójelentések

2. Nevezd meg a szófajokat és bontsd szóelemekre a következő szavakat!
cicámra, tudnál, utaznom, gondolj, madarad, tenyeremen

Gyakorlati nyelvhasználat

- a) Milyen beszédhelyzeteket képzelsz el az egyes válaszokhoz?
b) Sorold fel a tanultak szerint a szövegvilág lehetséges tényezőit!
- Milyen beszédszándékokat feltételezhetünk a különböző párbeszédekben? Hogyan teremtődött meg a szövegjelentés? Fejezd ki rokon értelmű kifejezésekkel!
- Milyen eszközökkel fejezhetjük ki a beszédszándékot? Foglald össze! Mit tekinthetünk a fenti beszédhelyzetben lokúciónak, illokúciónak, perlokúciónak?
- Miért alakult ki más-más beszédhelyzet ugyanarra a beszédszándéokra válaszolva?
- Az egyes beszélők milyen udvariassági elvet tartottak, illetve sértettek meg?
- Milyen stílusárnyalatok befolyásolták az egyes párbeszédekben a szövegértelmet?
- Melyik szöveg tartalmazott a konkrét beszédhelyzetre történő utalást? Mi volt a szerepe a deixisnek?

„A szavakat [...] pontosan kell
használni az életben, ha azt akar-
juk, hogy értékük legyen.”

Márai Sándor

III. MÉDIA, NYILVÁNOSSÁG, RETORIKA

... Nyelv és élet

– Nagyapa, hány éves is vagy?
 – Mikor megszülettem, még nem találták fel a szárítógépet, az ember még nem lépett a Holdra, és nem léteztek sugárhajtású utasszállító repülőgépek. Nem volt televízió, fénymásoló és kontaktlencse. Nem léteztek azonnal előhívott színes fényképek (ahogy digitális kamerák sem), csak fekete-fehér képek, előhívásuk és másolásuk több mint három napig tartott. Nem hallottunk gyorsétteremről, instant kávéról, mesterséges édesítőkről. Nem voltak pénzkidő automata, se mikrohullámú sütők, se ébresztőórás rádiók. Ismeretlen volt a vezeték nélküli telefon, a mobil- és okostelefonról nem is beszélve. Nem hallottunk sztereozenéről, kazettákról, cédéről, elektromos írógépekről, számológépről, okosóráról – sőt az órát naponta felhúzták. És most mondd, szerinted hány éves vagyok!

- Hát, nagyapa, biztosan kétszáznál is több!
- Nem, kedvesem, csak hetven!

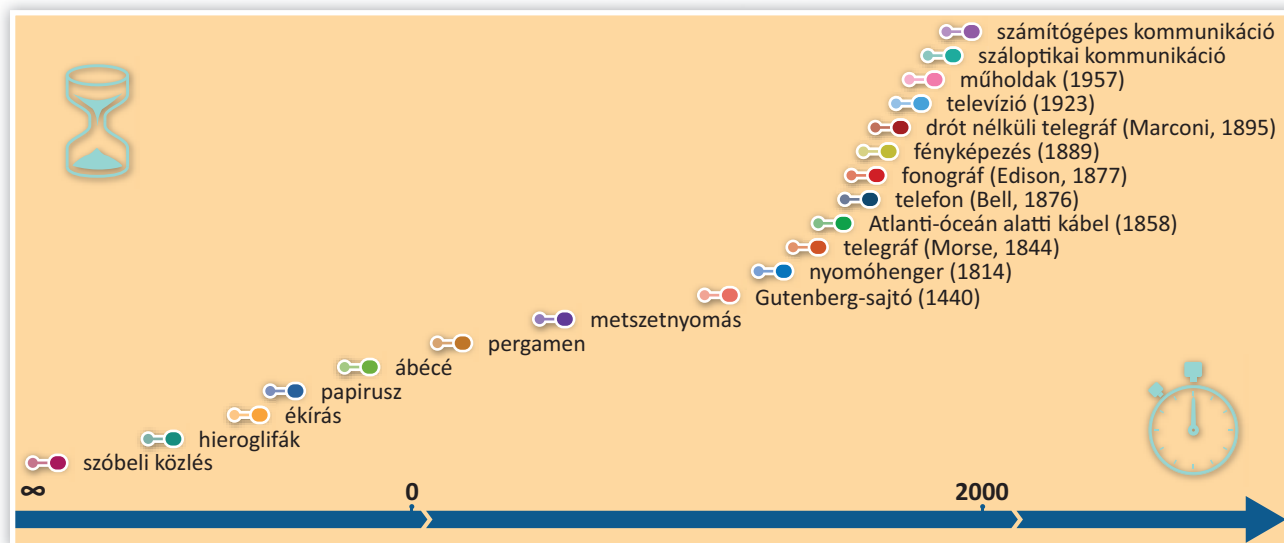

Helytálló-e a nagyapa állítása? Nézz utána, mikor jelentek meg a szövegbeli eredmények és találmányok! Készíts az adataiból időrendbe állított táblázatot!

Hogy is volt?

A kommunikáció története felépíthető a technológia fejlődése, az ún. információs forradalmak alapján. A Walter J. Ong nevéhez köthető felosztás szerint az **elsődleges szóbeliség** korszakát az írás megjelenésével felváltotta az **elsődleges írásbeliség**. Az írás rögzítette az üzenetet, amely függetlenné válhatott a közlőtől (az írott szöveg nincsen térhez, időhöz kötve: a közléstől eltérő helyen és időben is olvasható). A következő információs forradalmat a nyomtatás jelentette: a nyomtatványok (könyvek) gyorsabb előállításának révén az

üzenet nagyobb tömegekhez juthatott el. A 19–20. század fordulóján jelent meg és terjedt el a kép- és hangrögzítés, illetve -továbbítás. A technikai eszköz közvetítette hang a **másodlagos szóbeliség** korszakát jelöli. Az információtovábbításban újabb fordulatot jelentett a televíziók elterjedése az 1950-es évektől. Napjainkban az internet és a digitális technológia forradalmát éljük, amelyben a szöveg, a kép és a hang új létmódja jelent meg. Az írástovábbítás új formái miatt e korszakot a **másodlagos írásbeliség** korának is szokás nevezni.

► Az infokommunikáció technikai eszközeinek fejlődése. Nádasi András *Információ-történelem* című tanulmányában szereplő ábra nyomán

Kommunikáció és tömegkommunikáció

A kommunikáció és formái ► A kommunikációnak számos definíciója létezik – minden meghatározásnak központi eleme az **információtovábbítás**.

A kommunikáció irányultsága alapján lehet **egyirányú** (a rádióbemondó és a hallgatók viszonya jellegzetes példa erre), illetve **kétirányú** (például egy beszélgetésben, interjúban a feladó és a vevő szerepe folyamatosan cserélődik, és lehetőség van a folyamatos visszajelzésre).

A **közvetlen kommunikáció** esetén van kapcsolat a közlő és befogadó között, ezzel szemben a **közvetett kommunikációban** a tér- vagy időbeli távolság miatt erre nincsen lehetőség (például középkori kódexek vagy egy ausztráliai ismerős levelének olvasása során; a számítógépes csetelés sajátos átmeneti formát jelent).

A közvetítő közeg szerint a különböző érzékszervekre ható kommunikációs módokat szokás megkülönböztetni: a **vizuális** (látásra ható), a **vokális** (hanggal történő), a **kinezikus** (mozgásos, térrel történő) kommunikációt, továbbá a szaglással, ízleléssel, tapintással történő információcserét.

A kommunikációs folyamat résztvevői szerint elkülönítjük egymástól a **személyes** (interperszonális), a **csoportok** vagy intézmények **közötti**, illetve a **tömegkommunikációt**.

A tömegkommunikáció ► A tömegkommunikáció során a közlés intézményes formában, nyilvánosan terjesztett eszközökön keresztül, rendszerint egyirányú formában jut el nagy tömeghez. Jellegzetességei:

- a befogadókéhoz képest központi a feladó helyzete;
- forrása egy szervezet vagy intézmény;
- a befogadók száma nagy (viszonylag);

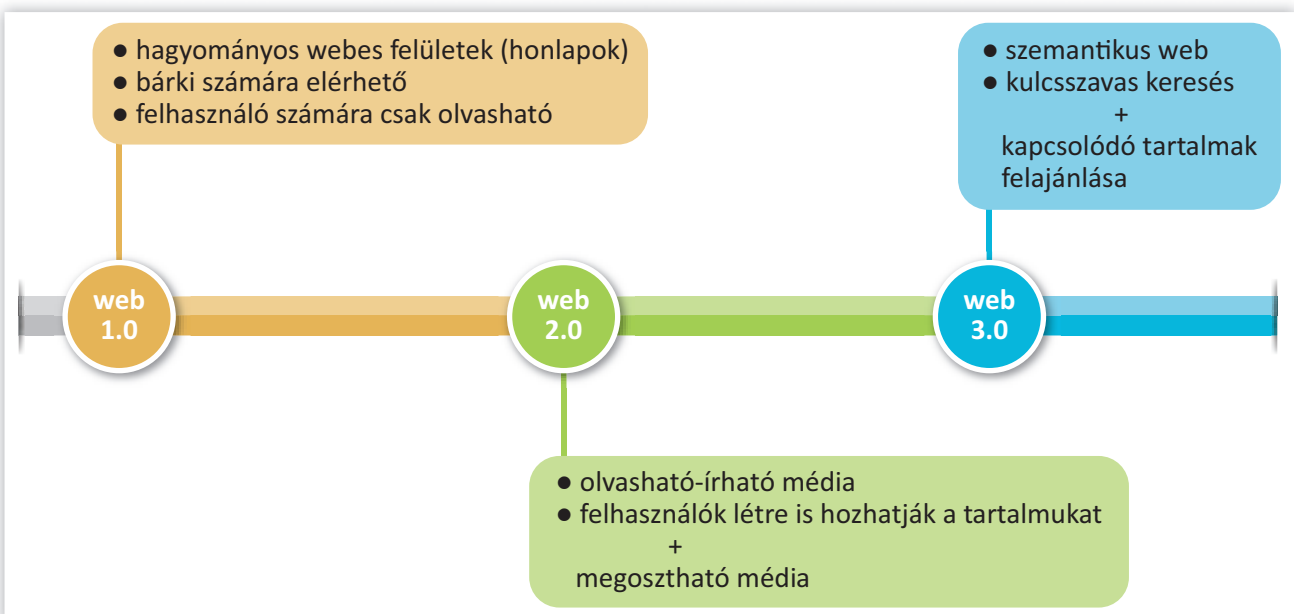
- a közvetlen emberi kommunikációval szemben a tömegkommunikációban nincs közvetlen visszajelzés;
- a kommunikáció egyirányú (ez felülíródni látszik a betelefonálás, szavazós rádió- és televízióműsorok révén).

A tömegkommunikációs eszközök ► A kommunikáció közvetítőközegét, a hozzá szükséges eszközöket általában médiumoknak nevezik. A **média** tehát a tömegkommunikációs eszközök és intézmények összessége, a tömegkommunikáció eszközrendszereként intézményesült sajtóformák gyűjtőneve.

A tömegkommunikáció határait nem könnyű meghatározni. Főbb formái közé tartozik a (nyomtatott) tömegsajtó, a rádió és a televízió.

A tömegkommunikációs eszközök közé szokták sorolni a közterületi objektumokat (pl. hirdetőoszlop, óriásplakát stb.), a kiállításokat, konferenciákat és a filmeket is. Kérdéses, hogy az internet valódi tömegkommunikációs médiumnak tekinthető-e, különösképpen a web 2.0 korszak óta, vagyis amióta bárki lehet tartalombefogadó mellett tartalom-létrehozó is.

Az újmédia ► Az internet – az új technológiai eszközök összefoglaló neve: **újmédia** – többféle kommunikációs formát egyesít. Ezt jelzi, hogy egy több millió olvasót elérő hírportál működése megfelel a hagyományos tömegkommunikációénak, ezzel szemben a közösségi oldalak lehetővé teszik a többirányú információátadást, a chatbeszélgetések pedig kifejezetten a magánkommunikáció jellemzőit viselik magukon. Az internetes kommunikációt a következő, időben egymás után megjelent, de egymás mellett is létező típusokba szokták sorolni: web 1.0, web 2.0, web 3.0.

A tömegkommunikáció szerepe életünkben ►

A modern tömegkommunikációs eszközök megjelenése megváltoztatta az emberek életét: a **média** vált a **legfontosabb információforrássá**, átalakította a szabadidő eltöltésének módját, sőt legtöbbször másképpen viselkednek, ha tudják, hogy cselekedeteiket kamera és/vagy mikrofon rögzíti. A világról való tájékozódásunk egyik fő forrása is a tömegkommunikáció lett: a véleményünk és magatartásunk meghatározásához szükséges információkat is a médiából merítjük.

Sajtóműfajok ► A **tájékoztató műfajok** lényege a ténszerűség, az objektivitás, az aktualitás, a pontosság és a hitelesség.

- **Hír:** A tájékoztatás alapegysége. Lényeges, hogy friss, közérdekű, fontos, tömör legyen. A **minúszos hír** válaszol a hat alapkérdésre (mi, mikor, hol, hogyan, kikkel és miért történt); a **címes hír** ennél bővebb, a következményekről is beszámolhat, de tárgyyszerű marad.
- **Információ:** Kitér a tények összefüggéseire, körülményeire és következményeire. Az újságíró rendszerint nem egy esemény helyszínéről számol be, hanem fizetett és ellenőrzött forrásokat használ (például hírügynökség információit veszi át).
- **Közlemény:** egy vállalat, szervezet vagy magánszemély közérdekű információja.
- **Tudósítás:** a tudósító a helyszínen van, tárgyilagos, pontos információkat közöl, miközben érzékelteti az esemény hangulatát.

A **véleményközlő műfajokban** nagy teret kap az újságíró véleménye, a tények értelmezése, valamint hangsúlyosabban jelenik meg bennük az olvasó befolyásolása.

- **Kommentár:** a hírek, információk magyarázata.
- **Jegyzet:** A szerző a híryanaggal kapcsolatos véleményét fejt ki. Általában egy tényhez, gondolathoz kapcsolódik, és szólhat az élet kisebb dolgairól.

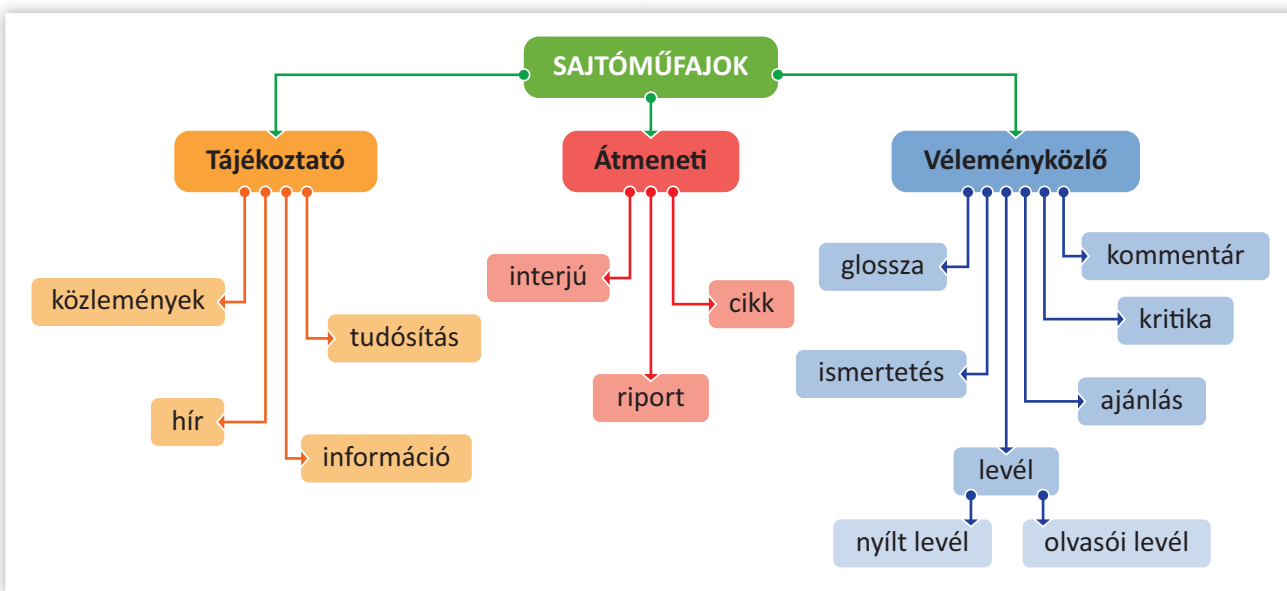
- **Kritika:** műalkotásról készült értékelő-elemző írás. Formái: recenzió (értékelő elemzés), bírálat (az értékelésen túl az alkotó munkásságában helyezi el a művet).
- **Ismertetés:** véleményformálás nélkül mutatja be tárgyát (pl. egy szerzőt, irodalmi művet, zenei albumot stb.).
- **Ajánlás:** célja a legfontosabb jellemzők bemutatása mellett az érdeklődés felkeltése.
- **Glossza:** rövid, tömör, szókimondó, csattanóval végződő írás, valamely jelenség finoman gúnyos bírálat.
- **Nyílt levél:** közérdekű témáról szól egy ismert (ritkábban fiktív) személyhez, levélformában.
- **Olvasói levél:** az olvasó véleménye, hozzászólása, levélformában.

Az **átmeneti műfajokban** a tájékoztatás és a véleményközlés egyaránt jelentős szerepet játszik.

- **Interjú:** az újságíró kérdései nyomán közérdekű információkról nyilvánul meg az interjúalany, párbeszéd formában.
- **Riport:** Az újságíró a valóságban megtörtént eseményről tudósít a résztvevők megszólaltatásával, a riport hitelességét a párbeszéd biztossítja. Fajtái: elemző riport, eseményriport, oknyomozó riport.
- **Cikk:** A tényközlés mellett a cikkíró a véleményét is megfogalmazza. A **vezércikk** általában a címlapon található, a szerző és a lap állásfoglalását tartalmazza. A vezércikket Magyarországon Kossuth Lajos honosította meg.

A sajtótermékekben szerepelhetnek még különböző kiegészítő műfajok, szolgáltatások is:

- szolgáltató rovatok: rejtvény, játék, vicc, horoszkóp, recept stb.
- mellékletek: naptár, ajándékkönyv, vásárlási kupon stb.

Rádiós műfajok ► A rádiós szöveg megjelenhet:

- írott anyag felolvasása (alapja lehet a fenti, tényközlő és véleményközlő műfajok közül bármelyik) és
- kifejezetten a rádiónak készült hanganyag (például: interjú, tudósítás, vitaműsor, beszélgetés, programajánló) formájában.

Televíziós műfajok ► A televíziók legtöbb műsora nehezen sorolható be tiszta műsorszíntípusokba: a programok több kategória jegyeit egyesítik.

FIKCIÓS MŰFAJOK	NEM FIKCIÓS MŰFAJOK	
	Hír- és információs műsorok	Szórakoztató műfajok
játékfilm, tévéfilm tévésorozat sitcom szappanopera, telenovella animáció	híradó bulvár- és sztármagazin heti hírmagazin tematikus magazinok (autó, mozi, főzés, sport stb.) dokumentum- és riportfilm vitaműsorok kulturális műsorok sportesemények	talkshow-k, show-műsorok bíróági show vetélkedők tehetségkutató műsorok valóságshow docusoap (valós környezetben szappanopera) scripted reality (valóságshow előre megírt forgatókönyvvel)

(A táblázat Kolosi Péter 2006-ban megjelent *A kereskedelmi televíziózás Magyarországon* című munkája, valamint Horvát János *A televíziós újságírás alapjai* című, 2002-ben közreadott tanulmánya alapján készült.)

Az internet műfajai ► Az interneten a fenti műfajok szinte mindegyike megtalálható, a műfajok között nem lehet éles határt húzni, sok átmeneti jelenséggel találkozhatunk. A csoportosítás szempontjai a következő, folyamatosan bővíthető táblázatban foglalhatók össze:

SZEMPONT	TÍPUSOK	PÉLDÁK
nyilvánosság	nyilvános	honlap, blog, fórum, nyilvános poszt, hírportál
	privát, magán	kétszereplős chat, e-mail
hivatalosság	formális	hivatalos e-mail, honlap, céges blog
	informális	chat, magán e-mail, magánblog, poszt és komment
irányultság	egyirányú (nincs lehetőség visszajelzésre)	honlap (kommentelési lehetőség nélkül)
	interaktív (van lehetőség kölcsönös visszajelzésre)	blog (kommentelési lehetőséggel), poszt, fórum, e-mail, chat
egyidejűség	aszinkrón (a reakció később, időben eltolva érkezik)	e-mail, fórum, blog
	szinkrón (az üzenet befogadása és a közlés szinte egy időben történik)	chat

Kérdések, feladatok

- 1. Hogyan tudnád az internet műfajainak táblázatát bővíteni?
- ▷ 2. Honnan szerzed be a híreket? Milyen szűrőkön megy keresztül az információ, mire eljut hozzád?
- 3. Mi a véleményed az álhírekről? Hogyan lehet kiszűrni, mi a valós és mi a kamuhír?
A kérdésekre adott válaszaidat rögzítsd *3 dolog, amit a kamuhírekről tudni kell* címmel!
- 4. Gondold végig, hogy tömegkommunikációs eszköznek tekinthető-e az internet!
- 5. Keress az interneten friss statisztikát a televíziócsatornák nézettségéről! Melyik a legnézettebb csatorna? Melyik a legnépszerűbb műsor? Mit gondolsz, miért?

- ▶ 6. Készíts összesítést a heti tévénézési és internetezési szokásaidról! Hány órát nézel televíziót, mennyi időt töltesz internetezéssel egy átlagos hétköznapon és hétvégén? Milyen csatornákat, milyen műsorokat nézel, milyen oldalakat látogatsz az interneten? Egy képernyőt figyelsz-e, vagy közben számítógépezel, használod az okostelefonodat?
- ▶ 7. A következő Wikipédia-szócikk alapján írd egy tévében elhangzó hírt és egy internetes közleményt! Keress az interneten további információkat, érdekességeket az eseményről (pl. www.foldoraja.hu), és ezek alapján írd egy olyan újságban megjelenő interjút, amelyet egy szervezővel készítesz!

A Föld órája a WWF által életre hívott, minden év márciusának utolsó vagy utolsó előtti szombatján megrendezésre kerülő nemzetközi esemény, melyben arra kéri a háztartásokat és a vállalkozásokat, hogy kapcsolják le és ki a nem létfontosságú lámpáikat és elektromos berendezéseiket egy órára, hogy ezzel is felhívják a figyelmet a klímaváltozás elleni cselekvés szükségességére. A kezdeményezés 2007-ben indult Ausztráliából, és 2008-ban vált nemzetközivé.

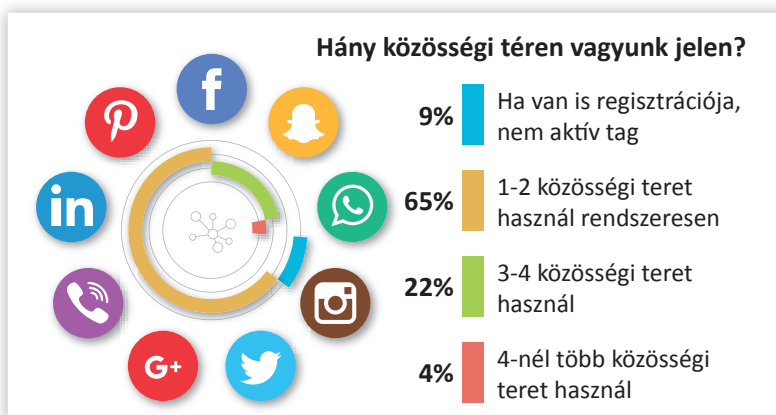
(Forrás: www.wikipedia.hu)

! Haladóknak

A **közösségi média** (angolul: *social media*) fogalomnak számos, különféle szempontokat figyelembe vevő meghatározása létezik. E definíciók közös pontjai a következők: A közösségi média olyan internetalapú eszközök vagy oldalak összességét jelenti, amelyek a felhasználói részvételre, közösségi interakcióra és a felhasználók általa – képes, szöveges, videós – tartalomra épülnek. A felhasználók létrehozta tartalom mások által megosztható, megvitatható, módosítható és másokkal együtt alkotható. Az idetartozó kulcsfogalmak rendszerint a következők: részvétel, nyitottság, kommunikáció, közösség, összekapcsoltság; továbbá a közösségi média által fokozott, „örökös bekapcsoltság”, az állandó elérhetőség.

A közösségi média fogalma lefedi a közösségi hálózatok (mint a LinkedIn, a Facebook vagy a MySpace), a közösségi könyvjelző szolgáltatások (mint a Del.icio.us) vagy a közösségi hírszolgáltatók (mint a Digg), a tartalommegosztók (akárcsak a YouTube, Flickr), a wikik (legismertebb a Wikipédia), a virtuális világok és játékok (például: Second Life, World of Warcraft) körét. A közösségi hálózatok tehát a közösségi média egyik megjelenési módját jelentik, bár az egyes oldalak, szolgáltatók kategóriákba sorolása nem egyértelmű, sok az átfedés a csoportosítási próbálkozásokban.

A **közösségi hálózat** (angolul: *social networking sites*, rövidítve: *SNS*) megnevezés olyan webalapú szolgáltatásokat jelöl, amelyek lehetővé teszik, hogy egyének (részben) nyilvános profiloldal alakítsanak ki egy rendszeren belül, létrehozzanak egy vagy több listát azokból a felhasználókból, akikkel kapcsolatot szeretnének tartani. Jelenleg kétszáznál is több ismert és sokak által használt közösségi hálózati oldal működik. A leggyakrabban emlegetett közösségi oldal az európai, illetve az észak-amerikai országokban legtöbb felhasználót tömörítő, ismerőskereső és tartalomlájkoló Facebook, továbbá idetartozik a Google+, a mikroblog-szolgáltató Twitter, a képes-videós csetelésre alkalmas, rövid élettartamú üzenetekre specializálódott Snapchat, a képmegosztó Flickr és Instagram, a videómegosztó YouTube, a virtuális hirdetőtáblának nevezett Pinterest, a tartózkodási helyről információt közzéadó Foursquare, a szakmai profilt építő LinkedIn is.

▶ A közösségi terek használatának felmérése, 2016
Forrás: www.kutatocentrum.hu

1. Nézd végig a szöveg példáit! Működik-e még minden, példaként megadott közösségi oldal?
2. Készíts társaiddal listát az általatok ismert és használt közösségimédia-szolgáltatásokról! Gyűjtsétek össze táblázatos formában a következőket! Milyen jellegű (képes, szöveges, hangos, videó) tartalmakat lehet itt közzétenni vagy elérni? Hány felhasználója van a statisztikák szerint az oldalnak? Hányan használják az osztályotokból az adott oldalt?

A Magyar Televízió 1957. május elsején kezdte meg működését: ekkor indultak négy kamerával, négy operatőrrel, a Magyar Rádiótól kölcsönként három riporterrel a rendszeres kísérleti közvetítések. A kísérleti adások 1958 elejéig, a nagydó felavatásáig tartottak. Az első három hónapos műsortervben a programok a következő arányban oszlottak meg: stúdióműsorok (26%), helyszíni közvetítés (20%), sportműsor (10%), játékfilm (38%), külföldi átvétel (6%). Az MTV kezdetben a Magyar Rádió fősztályaként működött, később társintézménnyé vált, 1974 óta független intézmény. A Híradó elődje 1957-ben *Képes Híradó* néven indult. Az ugyancsak abban az évben sugárzott első színházi közvetítés Erkel Ferenc *Bánk bán*jához kötődik. Az első bemondó Tamási Eszter volt, őt követte Takács Mária és a rádiós Varga József. A műsorokról a nézők a *Rádió- és Televízióújság*ból értesülhettek, például a népszerű Öveges professzor műsorainak kezdési időpontjáról.

1958-ban az országban 16 ezer vevőkészülék volt, két év alatt a szám elérte a százezret, 1967-re pedig már az egymilliót. Az 1962-ben indult *Ki mit tud?* műsorból ismerte meg a közönség többek között Koncz Zsuzsa nevét. A műsor a vetélkedőhullám kezdete volt, legismertebb műsorai a *Riporter kerestetik*, a *Ki miben tudós* és a *Táncdalfesztiválok* voltak. Az 1968-as *Riporter kerestetik* döntője az egész országot megmozgatta: a nézők az áramforrások bekapcsolásával szavazhattak kedvenceikre. A közéleti műsorok közül 1968-ban indult a *Fórum* belpolitikai, nemzetközi és gazdasági témákkal, nem sokkal később pedig *A Hét*.

Sokan leginkább a filmélményeiket kötik az MTV-hez. A tévéjátékok száma ugrásszerűen emelkedett: 1958 és 1961 között évi 15, 1972 után már évi 90 tévéjáték készült a Magyar Televízió megbízásából (emlékezetes például a *Tenkes kapitánya*, *A fekete város* vagy a *Kincskereső kisködmön*). A gyermek- és ifjúsági műsorok is maradandó nyomot hagytak a generációkban (*Futrinka utca*, *Gusztáv*, *Mézga*-sorozat).

A rendszerváltozás évében, 1989-ben lett kétcsatornás az MTV. Az 1996-os médiatörvény lehetővé tette a közszolgálati és a kereskedelmi pilléreken nyugvó, plurális mediarendszer létrejöttét. A közszolgálati média célkitűzése szerint a pártatlan tájékoztatást, a nemzeti és egyetemes kultúra ápolását szolgálja. A kereskedelmi csatornák célja (a reklámok révén) a profittermelés, ennek eszköze a minél nagyobb és szélesebb körű tömeghez való eljutás, a nézőszám növelése. A kereskedelmi rádiók és televíziók megjelenése nem csupán a műsorsugárzás célja szerint hozott újdonságot, hanem kommunikációs-nyelvi szempontból is. Ennek az elkülönülésnek a jelei: a némely esetben túlzó, szándékos lazaság, oldottság, harsányság; a szlenghasználat, a köznyelvi szabályok határainak kitágítása, megkérdőjelezése.

(Kaposy Miklós: A Magyar Televízió története. In: *Magyarország története a XX. században*. Szerk.: Tarsoly István. III. kötet. 459–472. nyomán)

- ▶ 1. Rajzold fel idővonalon a magyar televíziózás történetének legfőbb állomásait!
- ▶ 2. Készíts táblázatkezelő programmal az első műsorterv programjainak megoszlásáról kördiagramot! Ábrázold a televíziókészülékek számának növekedését vonaldiagramon! Mire kell különösen ügyelned a diagramok elkészítése során?
- ▶ 3. Keresd ki a szövegben előforduló személyneveket! Keress minél több adatot a személyekről, és készítsd el táblázatos életrajzukat!
- ▶ 4. Gyűjtsd ki a szövegben előforduló műsorcímekeket! Osszátok fel társaiddal az összegyűjtött címekeket, és két-három fős csoportokban készítsetek rövid, legfeljebb ötperces beszámolót a televíziós programokról, filmekről! Használjatok a kiselőadáshoz vizuális kísérőanyagot, prezentációt!

A médiafogyasztás mint kommunikációs helyzet

10.

... Hogy is volt?

A médiából áradó hírek közt sok igaz információ fordul elő, és sok megtévesztő vagy egyenesen hamis. Az alábbiakban egy olyan hírről olvashattok, amely hamis volt, s mégis hasznosnak bizonyult a társadalomra nézve.

Pacurofagus oxitoxicus, vagyis olajfaló – így nevezték el azt az új állatfajt, amelyet először 1987-ben, egy cseh dokumentumfilmben mutattak be. A különös, hódra hasonlító állatka légzése szén-monoxid-alapú, a levegőt nem bírja hosszú ideig, a legfőbb tápláléka pedig a kőolaj, de a műanyagot és nejlonszálakat is felfalja, ha nagyon éhes. A zoológusból és biológusból álló forgatócsoport izgalmas, 20 perces dokumentumfilmben mutatta meg, hogyan veszik észre az olajfalót, majd fogják el, hogy hosszabban tanulmányozhassák és a

fenti, meglepő megfigyeléseket rögzíthessék. Miután a Magyar Televízióban bemutatták a dokumentumfilmet, a közvélemény felbolydult: mindenkit érdekelt az olajfaló, és szenzációs felfedezésről beszéltek, több neves szakértőt is megszólaltattak a témában. Két hét múlva még egyszer levetítették a filmet, ezúttal azonban másképpen: leleplező szándékkal. Kiderült, hogy az olajfaló nem létezik, az adás végzős cseh főiskolások jól kivitelezett „szemfényvesztése” volt, akik a dokumentumfilmben egy gumifigurával igyekeztek nézőiket ráébreszteni az emberi környezet-szennyezés lehetséges következményeire. Sokan azonban azóta is kételkednek abban, nem él-e mégis egy titokzatos kis lény a bányák mélyén, amely veszedelmes lenne a kőolajtartalékainkra.

Gyűjts te is álhíreket (idegen szóval hoaxokat)! Jelöld bennük azokat az elemeket, amelyek miatt a kevésbé tájékozottak számára hihetően hangzanak! Mi jellemző ezeknek a híreknek a megfogalmazására? Elemezd őket stílusuk, szóhasználatuk alapján!

🔄 Hogy is volt?

Jan Svěrák rendező olajfaló-esete óta számos hasonló médiatartalom látott napvilágot Magyarországon és az egész világon. A legfelkészültebb szakembereket is megtévesztette például Siklósi Szilveszter *Az igazi Mao* című áldokumentumfilmje (1994) vagy az a médiaesemény, amelyben Álmos vezér nővéreinek sírfeltárásáról adtak álhírt 2007-ben. Ezek az áldokumentumfilmek és álhírek rendkívül sikeresnek bizonyultak a figyelemfelkeltés, az információ terjedése és a tudatosítás tekintetében (médiackacknak is nevezik ezeket). Esetenként jóval eredményesebbek, mint az ismeretközlés más intézményei és (elsősorban verbális) módjai.

▶ Jelenet a *Ropáci (Olajfalók)* című film forgatásáról

Régóta kíváncsiak a szakértők, hogy ez miért van így. A korai megközelítésekben a hatást kizárólag a média működéséből és a médiaüzenetből vezették le. Az 1970-es évek végén azonban felfigyeltek arra, hogy a médiatartalmak befogadója sem passzív fél, akire a média könnyedén hatást gyakorol, hanem elvárásokkal fellépő résztvevő. Ez a résztvevői magatartás idézi elő, hogy a médiaközlés sokszor hatásosabb, mint például az iskolai oktatás. Azzal, hogy a média az információt történetbe illeszti, dramatizálja és stilizálja, például egy addig nem ismert élőlény (titok, újdonság) nyomára akad egy izgalmas expedícióval (bonyodalom), majd megtalálja (beteljesülés) és megvizsgálja (titok feltárása, konklúzió), átélhetővé teszi az ismeretlent is.

1. Keresd meg az említett filmeket valamely videó-megosztó oldalon! Miért tűnnek ezek a filmek hihetőnek? Milyen eszközökkel érik el a filmkészítők, hogy tényként kezeljük a média közlését?
2. Mi emlékeztet a médiaelemek felépítésében a drámára? Véleményedet, megoldásaidat írd le a füzettedbe!

A médiafogyasztás és az újmédia

Miközben az **információ- és médiafogyasztás** kifejezés elterjedt, a vizsgálatok bebizonyították, hogy a **média és közönsége** nem csupán termel és fogyaszt, hanem **kommunikál is egymással**; a felek kölcsönösen részt vesznek a médiaüzenet jelentésének kialakításában.

A **médiaüzenetek befogadása** tehát olyan beszédhelyzet, amelyet a **részt vevő felek kulturális környezete, értékszemlélete, egyéni adottságai és kommunikáció konkrét szituációja** egyaránt meghatároz. A médiatechnológia történetében ez a beszédhelyzet fizikailag sokáig kötött volt: a mozik, a lakás vagy a közterületek kiválasztott területei adtak rá lehetőséget.

Az újmédia hatása ► A digitális, hordozható, személyes, okos újmédia korában azonban a média és használója vagy fogyasztója közötti kommunikációs helyzet **időben és térben sokkal kevésbé kötött**. Ezzel összefüggésben a **médiafogyasztásra vonatkozó társadalmi elvárások is jelentősen lazulnak**: egyelőre nincsenek kimondott udvariassági szabályok a mások jelenlétében történő telefonálásra vagy a közösségi

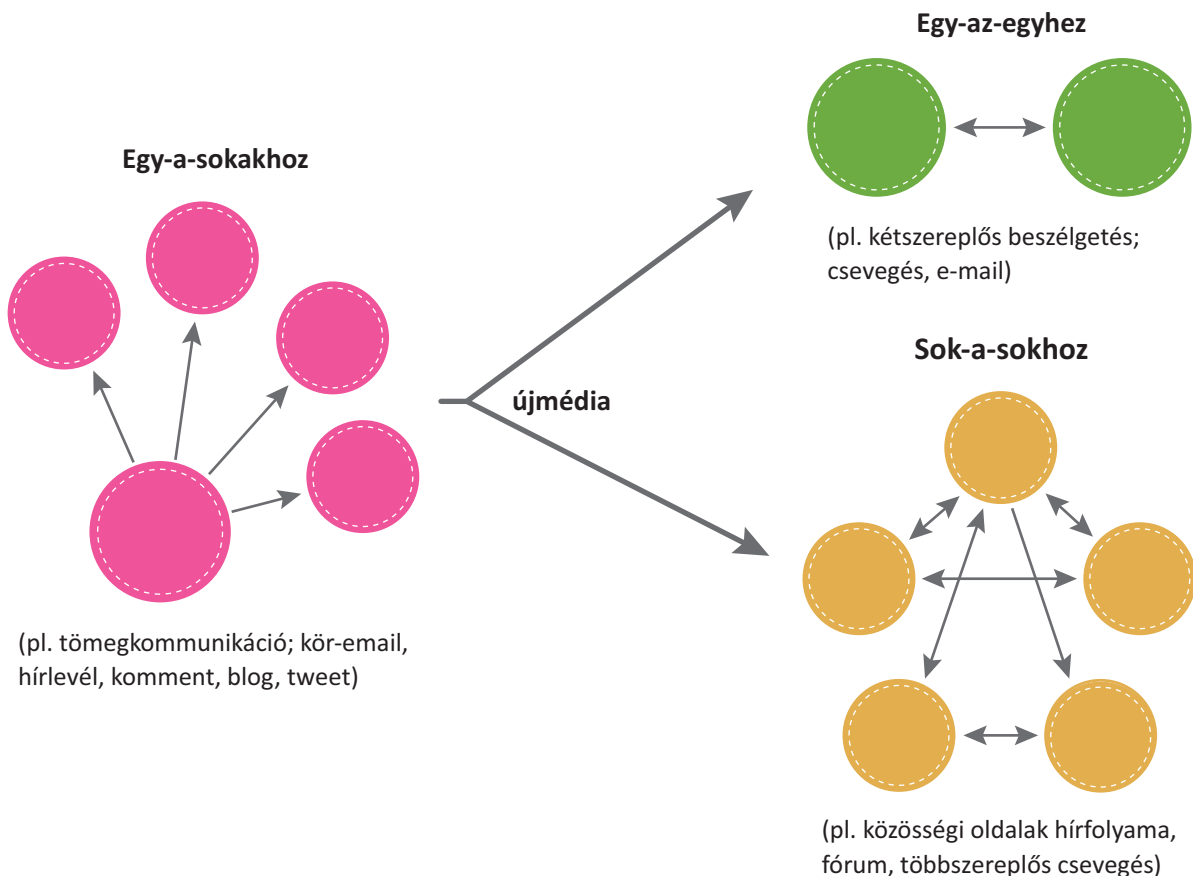
térben történő egyéni zenehallgatásra, a késő éjszakai elektronikus levélírássra, valós idejű, online beszélgetésekre.

Az újmédia fejlesztései a médiaüzenetek testreszabására törekkenek: arra, hogy az információt akkor, ott és úgy érhesse el és fogadhassa be a másik fél, ahogy az számára a legkívánatosabb. A **testreszabás** a médiára jellemző **egy-a-sokakhoz modellt egy-az-egyhez, sok-a-sokhoz típusú közlésfolyamatra módosította**.

Az újmédia eszközeivel lehetségessé – és helyenként problémává – vált a **beszédhelyzetek megsokszorozása**. Gyakran megesik, hogy egy szemtől szembeni beszélgetés alatt a telefonra érkező jelzéseket figyeljük, párhuzamos kommunikációt folytatunk, információt keresünk.

A hagyományos nyomtatott és elektronikus médiára jellemző olvasói, nézői, hallgatói befogatói szerepet a digitális médiában felváltja az **alkotva fogyasztó részvétel**, az a kommunikációs viselkedés, amelyben a fogyasztó nem csupán az információk passzív befogatója, hanem azok aktív létrehozója is.

A médiára jellemző közlésfolyamatok változása

Kérdések, feladatok

- ▶ 1. Nézz utána az interneten, mit jelentenek a következő kifejezések!

VR

civil újságírás
(citizen journalism)

crowdsourcing

- ▶ 2. Végezz kutatást az osztálytársaid körében médiafogyasztási szokásairól!
- Gondold végig, mire vagy kíváncsi a témával kapcsolatban (például: milyen jellegű műsorokat néznek/hallgatnak; mit olvasnak; mennyi időt fordítanak rá; milyen időszávban stb.)!
  - Fogalmazd meg a kérdéseidet! Olyan kérdéseket próbálj feltenni, amelyekre várhatóan értékelhető (sok információt tartalmazó) választ kapsz.

- Válaszd ki, milyen módszerrel szeretnéd végezni a kutatást (például: interjú, kérdőív)!
- Válaszd ki a kutatásban résztvevőket!
- Összegezd a kérdéseidre kapott válaszokat (például: hasonlítsd össze őket, gyűjtsd össze a közös és az eltérő vonásaikat)!
- Értékelj a válaszokat! A kutatás eredményeiből állíts össze egy legfeljebb öt diából álló, ötperces prezentációt!

- ▶ 3. Olvasási szokásaink, az olvasás mint médiafogyasztás helyzete is sokat változott az elmúlt évszázadok, sőt évtizedek során. Képzeld el azt a helyzetet, hogy neked kell interjút készítened egy, a digitális könyvekkel kapcsolatos olvasási szokásokat vizsgáló tudóssal! A beszélgetést az olvasás világnapján hozza nyilvánosságra az egyik vezető hírportál. Írj hét olyan kérdést, amelyet mindenképp megkérdeznél!

! Haladóknak

Egyes kutatók a fogyasztói szokások és a műfaji alapú tartalomválasztás alapján dolgozták ki a médiabefogadás típusait. Arra törekedtek, hogy megtalálják az összefüggést a személyiségjegyek és a kedvelt műfajok között. A zenével kapcsolatban például kimutatták, hogy a klasszikus, a népzene, a jazz- vagy a blueszenék kedvelése összefüggésbe hozható a jó verbális képességekkel, a nyitottsággal, és fordítottan arányos a társadalmi kontroll iránti vágygal.

A műfajválasztás és a médiafogyasztás alapján létrehoztak egy újszerű rendszert, öt médiatípussal. A rendszerezés a következő:

MÉDIATÍPUS	MŰFAJOK	SZEMÉLYISÉGJELLEMZŐK
közösségi	családi filmek, talkshow-k, főzőműsorok; pop- és filmzene	a közösség iránti igény, oldottság, nyitottság
„agyas”	hír- és gazdasági műsorok, dokumentumfilmek	nagyfokú információéhség és az adatok szeretete
esztétikai	kulturális műsorok	a klasszikus zene szeretete, intellektuális igényesség, kreativitás és műveltség
sötét	punkzene, horrorfilmek	hedonizmus és elmerülés
izgalmas	krimik, kémtörténetek, akciófilmek	élénk fantázia és kalandvágy

A felosztás különlegessége, hogy a személyiségjegyek és a műfajválasztások között kirajzolódó, kommunikációs szempontból lényeges kapcsolatra világít rá.

Mindezek alapján hogyan csoportosítanád kedvenc műsoraidat? Melyiket hova sorolod? Milyen további kategóriákat tudnál létrehozni? Milyen alcsoportokat alkotnál az általad kitalált, valamint a már meglévő médiatípusokhoz?

Gyakorlás

A közösségi média megjelenésével duzzadni kezdett az a réteg, akiknek alkalmuk nyílik megszólítani a széles nyilvánosságot. Ma ezt szinte bárki megteheti, hiszen akinek van internet-hozzáférése, az vezethet blogot, közzétehet videoanyagokat, kommentelhet cikkeket. Sokan üdvözlik ezt, mondván, így sokkal demokratikusabb a média, hiszen már nem kevesek kiváltsága a médiatartalmak létrehozása. A következő előnyöket szokták emlegetni az újmédiával kapcsolatban:

- Erősödik a szólásszabadság, hiszen a független tartalomszolgáltatók oldalain közzétett bejegyzésekbe a politikai hatalomnak nincs beleszólása.
- Mindenki elmondhatja a véleményét, nem kell megvárnia, hogy valaki hajlandó legyen nyilvánosságra hozni azt.
- A közösségi médiát nem lehet elhallgattatni, szinte lehetetlenné vált eltitkolni, eltussolni dolgokat, hisz valahol úgymis napvilágra kerülnek.

Napjainkban nem szükséges képzettséget és tapasztalatot szerezni ahhoz, hogy valaki lehetőséget kapjon arra, hogy információkat tegyen közzé. Ennek azonban számos hátránya is van:

- Az internetet elárasztják a helytelen, ellenőrizetlen, megbízhatatlan információk.
- A médiatartalmak minősége sokszor nagyon alacsony: rossz helyesírással megírt, stilisztikai és gépelési hibáktól hemzsegő bejegyzések, rosszul komponált, alacsony esztétikai értékű, rossz minőségű képek stb.
- A médiatartalmak létrehozói nem ügyelnek a tények és a vélemény különválasztására, így a fogyasztót sokszor megtévesztik.
- A bloggerek, videókészítők nem ismerik a szakmai és etikai szabályokat, így nem is tartják magukat ezekhez.
- Megnőtt a rágalmozások, becsületsértő kijelentések száma, gyakran ártatlan emberek jó hírét is meghurcolják.
- Megnőtt a gyűlöletkeltő, uszító médiatartalmak mennyisége.
- Nehéz érvényesíteni a kiskorúak védelmét, a kisebbségek, a hátrányos helyzetben lévők jogait.

Az újmédia megjelenésével a „kapuőr” fogalma is átértékelődött, hiszen a kapu sokkal szélesebbre nyílt, az információk szinte szűrés nélkül zúdulnak a fogyasztókra. Hiába szűri meg őket az egyik médium, ha egy másik a szűrőn fennakadt információkat is átereszt a nyilvánosság színterére.

(Bene Zoltánné Pusztai Virág: *Médiaelmélet*. Forrás: www.jgypk.hu)

- ▶ 1. Fogalmazd meg saját szavaiddal a szöveg alapján, milyen pozitívumokkal és milyen negatívumokkal jár az újmédia!
- ▶ 2. Miért terjedhetnek az interneten téves információk! Gyűjtsd össze a szöveg alapján azokat az információkat a szövegből, amelyek erre vonatkoznak!

Manipulációs szándékok a médiában

11.

... Nyelv és élet

A norvégiai Stavangerben a tanárok szakszervezete elhatározta, hogy kideríti, hogyan hat a moziba járás a tanulóokra. 1910 decemberében kiküldték a kérdőívet minden népiskolai tanárnak, megkérve őket, mérjék fel, milyen gyakran és milyen következményekkel járnak diákjaik moziba. Az eredmény azt mutatta, hogy a tanulók szinte mindegyike jár, leginkább a szegény szülők gyermekei.

Az is kiderült, hogy a hatás erkölcsi értelemben leginkább romboló: a mozifilmek törvényszegésre, szabálysértésekre ösztönöztek, amelyből a befolyó pénz elsősorban moziba járásra fordították a fiatalok. A mozi emellett nyugtalanná, türelmetlenné is tette a gyerekeket, a koncentrációs nehézségek pedig rontották az írás- és olvasáskészségüket.

Egyértelműen kiderült tehát a kérdőívből, hogy a mozi rossz irányba hat, befolyásolja és megrontja az ifjakat.

1. Ez a sötét kép mindenkit megerősített abban, hogy a mozi rossz. Szerinted is helytálló ez a megállapítás?
2. Melyek azok a szempontok, amelyekkel ez a korai kutatás egyáltalán nem számol, és ez mennyiben torzítja az eredményt?

Hogy is volt?

Mennyire tud a média manipulálni? Van-e a közkeletű vélekedéseknek, miszerint a média manipulálja a tömegeket, tudományosan alátámasztható alapja? A **manipuláció** lényege a **befolyásolás, anélkül hogy a befogadók a befolyásolási szándék tudatában lennének**.

Gyakran találkozunk azzal a megállapítással, hogy a média manipulál. Mi is a kérdés jelentősége? Csak a tájékozott állampolgárok képesek megfontolt (politikai) döntéseket hozni; a tájékozódás a demokrácia előfeltétele. Ha a média képes manipulálni az embereket, az a demokráciát sodorhatja veszélybe. Milliós olvasótábora volt azoknak a könyveknek és cikkeknek, amelyek leleplezték, hogyan törekszenek befolyásolásra a hírműsorok vagy a szórakoztató tartalmak szerkesztői. Kutatók generációi vizsgálták, miként hat – közvetlenül vagy közvetve – a média a befogadókra. Egyszerűnek tűnik a médiát hibáztatni a zord világképért, a félelmekkel teli társadalomért, a sok erőszakért, a rosszindulatú viselkedések és tettek terjedéséért. Ugyanakkor azt is tudjuk, hogy **manipulálni csak azt lehet, aki az üzenet befogadásában nem elég tudatos**. Azt is felismertük, hogy a média nem valamiféle társadalmon kívüli egység, hanem része a közösség életének, működése, értékrendje, szemléletmódja ezért egyszerre tükrözi és visszatükrözi használóit.

A médiahatás-kutatások elméletei két fő csoportba sorolhatók: az egyik irányzat szerint a médiának nagy hatása van az emberekre, a másik nézőpont képviselői szerint ez a hatás csekély, de legalábbis közvetett. A média nagy hatásának jellemző példája az 1938-ban bemutatott rádiójáték, a *Világok harca* is. Az amerikai Orson Welles fikciós műve a hírműsorok eszközeivel ábrázolta a „marslakók” Egyesült Államok elleni támadását. A rádiójáték hatására pánik tört ki azok körében, akik a műsor bevezetőjét nem hallották, és azt hitték: valós eseményekről szóló beszámolót hallgatnak. Ezzel szemben a média csekély és áttételes hatását elismerők szerint a média csak kismértékben és közvetett módon képes befolyásolni a közvéleményt.

Kutatásokkal megalapozott tény azonban, hogy a **tartós, intenzív médiafogyasztás komoly hatással van a tájékozottságunkra, a világképünkre, az önértékelésünkre és a társas kapcsolatainkra**. A hatások egy része úgy érvényesül, hogy a befogadó nem tud róla számot adni, ezt nevezhetjük a média manipulációjának. A média képes befolyásolni a közönséget, a kölcsönhatás azonban összetett, sok tényezőtől függ, sőt a társadalmi, a politikai, a kulturális és a technikai körülmények változásaival párhuzamosan változik.

Vajon egy átlagos hétköznapon milyen jellegű manipulációs helyzetekkel találkoztok?

A manipuláció folyamata

A manipuláció ► A manipuláció olyan tervezett kommunikációs stratégia, amely során a közlő (manipulátor) elrejt valódi szándékát, akár tévútra vezetve a befogadót. A manipulátor az információ korlátozásával vagy torzításával új értelmezési keretet hoz létre, miközben azonosítja és felszámolja a befogadó lehetséges ellenvéleményét, kizárólagos megoldást nyújt számára. Így megfosztja a hozzáférés és értelmezés szabadságától.

A manipulátor jellemzői ► A manipuláló fél feltételezi, hogy a befogadó szabadsága korlátozható abban, hogy mit tud vagy tudhat meg, és az akarata is befolyásolható. Arra törekszik, hogy megváltoztassa a befogadó figyelmi és érzelmi környezetét.

A manipulátor kommunikációja kétszintű: a felszínen informatívnak látszik, azonban a hatalom, vagyis a hatásgyakorlás a célja. Eszközei között szerepel a félretájékoztatás, téves információk közlése, a kihagyás, a

fogalmi leegyszerűsítés, a nyelvi többértelműség vagy homályosság, a kevés ok alapján levont következtetés, a kizáró összevetés.

A manipulált befogadó ► A manipulált befogadó nem tudatos és nem tájékozott a manipulátor érdekeivel kapcsolatban. Nincs tisztában minden, az üzenethez tartozó információval. Nem kritikus, megteveszthető hangulatkeltő vagy leegyszerűsített információkkal, így nem veszi észre a torzítást.

A manipulátorral szembeni eszköztelenségét a szükséges ismeretek hiánya mellett az önállóság és magabiztosság hiánya, a figyelem kisebb koncentrációja okozhatja. A befogadó figyelme félrevihető olyan eszközökkel, mint a hangulatkeltés, a leegyszerűsítés, varázsszavak, ismert emberek és különféle jelszavak említése.

Az is elősegítheti a manipuláció megvalósulását, ha a befogadó az üzenet feldolgozásában a könnyebb és kényelmesebb utat választja.

Kérdések, feladatok

- ▶ 1. a) Lehet-e szándék nélkül befolyásolni? Keress példát erre az esetre!
b) Írd le az általad választott példa teljes történetét!
- ▶ 2. A régi és az új médiumok különbségéről már tanultál. Különböztess meg a kétféle média manipulációs szándékait és módjait! Sorolj fel legalább öt-öt jellemző kommunikációs-manipulatív eszközt mindkettőnél! Készíts a füzetedbe halmazábrát, majd helyezd el benne az általad gyűjtött jellemzőket!
- ▶ 3. *If it bleeds it leads*, vagyis ha van benne vér, vezető információ lehet egy eseményből: így szól a hírszerkesztés egyik alapelve. Gyűjtsd össze azokat a vonásokat, jellemzőket, amelyek hírértéket teremtenek, vagyis amelyeket biztosan kiválogatna egy nagy népszerűsége törekvő szerkesztő! Segítséget jelent, ha áttanulmányozod a legolvasottabb hírportálok címlapját.
- ▶ 4. Mit jelent nyelvhasználati szempontból a hírközlésre egyre inkább jellemző *infotainment* (szórakoztatva informálás)? Nézz utána a szó pontos jelentésének és eredetének! Keress a nagy hírportálokon példákat erre a jelenségre!
- ▶ 5. A fiatalok információs környezetét nagyban meghatározza a közösségi, interaktív média. Miként manipulálhatja a világképedet, ha csak a saját közösséged által megosztott információkat fogyasztod?
- ▶ 6. Hány piros pontot látsz a képen?

Forrás: www.deceptology.com

! Haladóknak

A manipuláció először a munkamemóriára hat a figyelem megragadásával, a varázsszavakkal, nonverbális jelekkel. Ez a rövid távú emlékezet néhányszor tíz másodpercig tárolja csupán az információkat. Ilyenkor a tudat nem elemez, inkább találgat, kíváncsivá válik. Ez történik például a nagyobb hangerővel, dallamívekkel hangoztatott megnyilatkozások, vagy színes betűvel szedett, nagy méretű főcímek vagy éppen varázsszavak olvasása esetében: *Viszonyuk van? Máris válnak?* (bulvárlapfőcímek). A hosszú távú memóriát a közös ismeretekre való, egyszerűsített utalásokkal ragadja meg. A hosszú távú memóriát manipulálja a történetmondás, a dramatizáltan megjelenő állítás, az értéksémák.

Tényleg csak ötöt? Nézd meg alaposabban, szemléld tovább a képet! Észrevetted, hogy mindkét kézen az ötnél eggyel több ujj van?

A kép valódi fotó, és egy olyan személy látható rajta, akinek sokujjúság (polydactylia) rendellenessége van. A pöttykeresési feladat az érzékelésünk szelektív jellegére mutat rá: látjuk a kezét, de az agyunk a megszokott, ötujjas képet adja róla, mert egy másik részlettel foglalkozik. Ez az agy hasznos tulajdonsága, hiszen ha minden információt befogadnánk, nem tudnánk kezelni az információ-tömeget, viszont ez a kísérlet rámutat arra, hogy az agyunk manipulálható, becsapható.

- ▶ 7. Gondold végig, és határozd meg, mi lehet manipulatív a következő hirdetés-szövegrészekben!

A laboratóriumi kísérletek bizonyították, hogy nincs ennél hatékonyabb kozmetikum.

Nem álom többé! Csak egy hónap, és a változás elképesztő. Ha Ön is ilyen alakra vágyik, akkor rendelje meg most!

A joghurt defidis konsumitist, intelligens molekuláris effektívuszokat tartalmaz, hogy Ön megőrizhesse egészségét.

Ugye Önnek is fontos az egészsége? Csatlakozzon a legújabb egészségakadémiához!

- ▶ 8. Gyűjts össze legalább öt olyan szlogent, amelyben a tanult manipulációs eszközök bármelyikét felfedezed! Készítsd el a leleplező ellenszlogenjüket!

A manipuláció tekinthető társas hipnotizálásnak, a szellem kifárasztásának, a figyelem elzsidbasztásának, a tudat, a racionális gondolkodás kiiktatásának, a feltétlen válaszok kiváltásának. Az ismétlés, amely az öntudatlanig rögzíti, és a sokszor mondás révén igazolja az állítás megalapozottságát szintén ezt szolgálja. A többször ismételt üzenet úgy működik, mint a csengő: előhívja a kívánt viselkedést anélkül, hogy azt a tudat ellenőrizte volna. Ezzel az egyszerű eszközzel élt egy bank reklámja is szlogenjében: „Mit szólna mit szólna ha hirtelen ha hirtelen kétszer annyi kétszer annyi pénz lenne pénz lenne a számláján a számláján?” A reklámok gyakorisága, a kampányok ismétlődő szlogenjei, a képi vagy hangyi szignálok is ezt a hatást szolgálják.

Hogyan építenétek fel egy manipulációellenes kampányt? Miként érnétek el, hogy egyre többen váljanak ellenállóvá a rosszindulatú manipulációval szemben? Fogalmazzátok meg az öt legfontosabb dolgot azzal kapcsolatban, hogy az emberek mire figyeljenek, hogyan vegyék észre a manipulációt!

Gyakorlás

Döntés a könyvesboltban...

„Holnap reggel Bombay-ba kéne érkeznünk.

Vajon milyen lesz hát első találkozásom azzal a híres Indiával? Százféle arca közül melyiket fordítja felém, hogyan fog bemutatkozni? Vajon tudja-e, mily sorsdöntő az a bizonyos legelső benyomás, tudja-e, hogy az új vendég kialakulatlan véleményét a házigazda első kézzel szorítása telibetalálja? És nagy különbség az, vajon szíven találja-e vagy epén?

Az ilyen megérkezést némileg talán a könyvvásárláshoz is hasonlíthatnám. Céltalanul keresgélek a könyvesboltokban, akarok is venni, nem is. Ilyenkor rendszerint az elem tálat könyvek első mondatát olvasom el. Ha az megtetszik, ha az első mondatban bizonyos rokonérzést, megértést sejtek, már viszem is a könyvet. Pedig ez helytelen, igazságtalan. Mert hány kitűnő könyv kezdődik semmitmondó, unalmas mondatokkal!

Viszont sok az olyan író is, ki »megjártssza« a magamfajta kundsajtok vásárlási módszerét, s valóságos csalétket formál az első mondatból. *He starts with a bang* – mondja az angol nagyon is találóan –, »puffanással kezd«. Hanem ezzel aztán gyakran ki is adta erejét, könyvének belseje nem váltja be a bekezdés mozsárlövéséhez fűzött ígéreteket. De hiszen az már nem is fontos, a »pali« már kifizette a könyv árát, hogy aztán belül mit talál, az ő gondja.

Hallom, hogy ügyes könyvkereskedők pontos statisztikát vezetnek a vásárló közönség különböző gyengéről. Hogy tudniillik ki minek dűl be. Ki hol viseli Achilles-sarkát. Van, aki a fedőlaptól, van, aki a képektől, van, ki a befejező soroktól szédül meg. Sőt állítólag olyan is akad, aki kizárólag a könyv súlyától s a betűk nagyságától teszi függővé választását.”

(Széchenyi Zsigmond: *Náhar. Indiai útinapló* – részlet, 1967)

- ▶ 1. Gyűjtsd össze a szöveg alapján, milyen elemek hathatnak a vásárlókra a könyvvásárlás során!
- ▶ 2. Széchenyi Zsigmond szerint hogyan hatnak a szerzők és könyvkereskedők tudatosan a könyvvásárlókra?
- ▶ 3. Te hogy szoktál könyvet venni? Mi alapján döntesz? Fogalmazd meg öt-hat mondatban!
- ▶ 4. Válassz a következő témák közül egyet, majd fejtsd ki a véleményedet róla tíz mondatban!

Hogyan lehetünk tudatos vásárlók?

Mi alapján döntünk a vásárlás során?

A csomagolás szerepe a vásárlásban?

- ▶ 5. Nézz utána a könyvtárban vagy az interneten Széchenyi Zsigmond kalandos életének! Foglald össze pályájának főbb állomásait egy lexikonszócikkben!

... Nyelv és élet

Egyes felmérések szerint egy átlagos városi ember hozzávetőleg 360 reklámmal találkozik naponta. A szolgáltatást, terméket, ötletet vagy lehetőséget hirdető üzenetek megjelentek valamennyi felületen: az áruházi tojásoktól a közlekedési eszközökön át a büfében vásárolt tea műanyag poharáig mindenütt találkozunk velük. A reklámok az emberi figyelemért folytatott verseny legéletrevalóbb indulói. A korábbi 60 másodpercről általában 5-15 másodperc időtartamra rövidültek, sőt esetenként villanásnyira szűkültek, hogy az emberi tudat ne is ébredjen rá, mit is fogad be. Küzdeniük is kell a figyelemért, hiszen közel kétszer annyi információ ér el minket, mint amennyit fel tudunk dolgozni, és többszöröse annak, amennyire életünk során ténylegesen szükségünk van. A kimerülő emberi figyelem megragadására pedig egyre újabb módszereket vetnek be a szakemberek.

1. Szerinted a verbális (szövegre épülő) vagy a vizuális (képeket használó) reklámok ragadják meg jobban a figyelmet? Mitől függ a reklámokkal kapcsolatos viselkedésünk?
2. Gondolj arra a reklámra, amelyik elsőként az eszedbe jut! Mi az oka, hogy megjegyezted éppen azt a reklámot?

Hogy is volt?

A reklámokat megtaláljuk a televízióban, a rádióban, az újságokban, a honlapokon és a közösségi felületeken. Kommunikációs elemként megjelennek az állandóvá váló kampányokban, a hétköznapi élet valamennyi színterén. Még saját önértékelésünkben is, hiszen egy önéletrajz összeállításával, közösségi profilunk rendben tartásával az önreklám egy formáját gyakoroljuk.

Reklámra ott van szükség, ahol mind az üzenetek, mind használóik tömegesen élnek, ahol a kínálat nagyobb, mint a kereslet, ahol a termékek, ötletek, szolgáltatások közötti választáshoz nem tudunk saját tapasztalatainkra támaszkodni, ahol a választási lehetőségek beható ismerete nem lehetséges.

Milyen reklámokat fedezel fel ezeken az 1930-as években készült fotókon? Mire hívják fel a figyelmet? Manapság milyen módokon reklámozzák ezeket a témákat?

A reklám eszközei és hatásai

A reklám **meggyőződést, választói és fogyasztói magatartást irányító hirdetési tevékenység, meggyőző és manipulatív kommunikáció.** Olyan tudatosító, ösztönző vagy mozgósító szövegtípus, illetve kommunikációs forma, amelynek négy legfontosabb célja, hogy:

- magára irányítsa a figyelmet;
- előnyt vagy – negatív reklám esetén – hátrányt mutasson az emberek számára;
- a befogadót rávegye, hogy használják ki ezt az előnyt, illetve kerüljék el ezt a hátrányt;
- cselekvésre buzdítson.

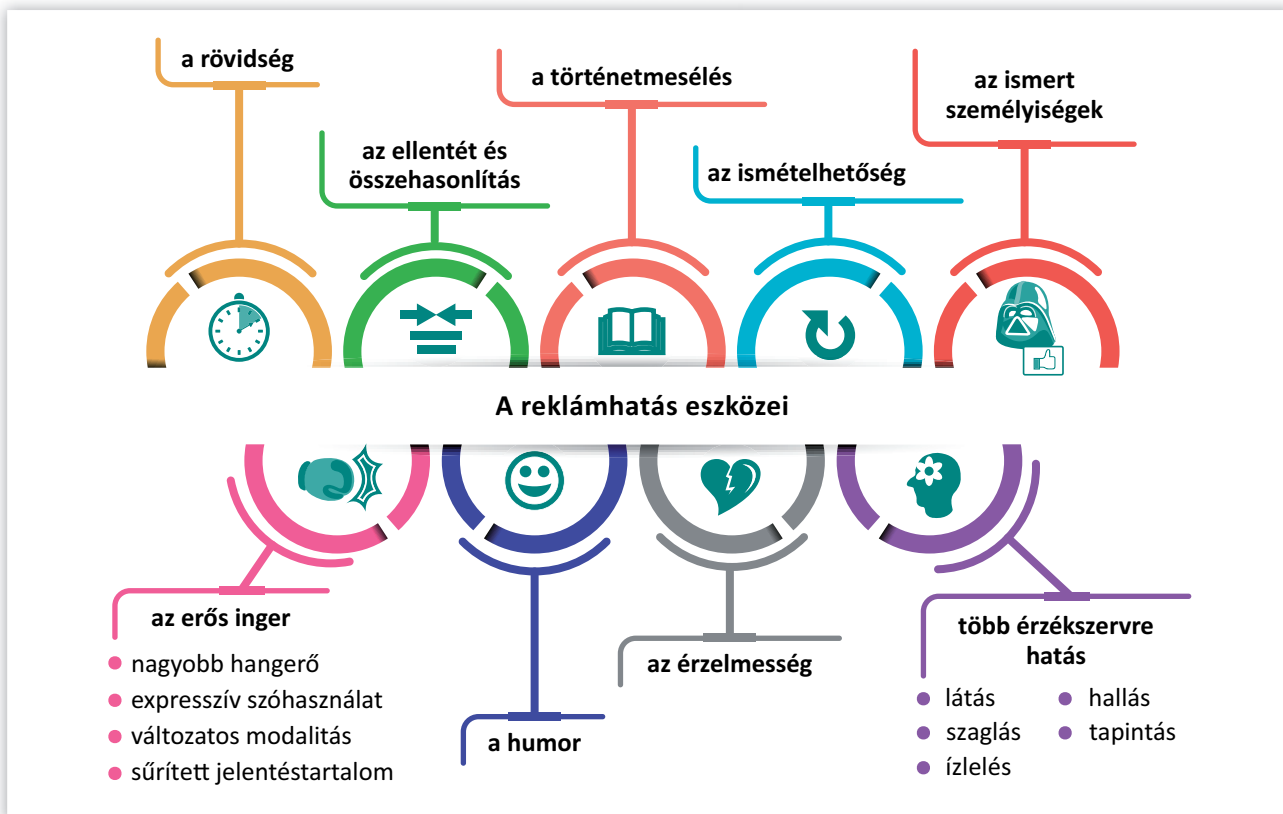
A reklám szólhat a közjóért, de születhet kereskedelmi célból vagy politikai érdekből is.

A reklámokat nyelvi szempontból a **rövidség, kétértelműség, képiség, játékoság,** a kommunikatív szándék szempontjából a manipuláció és meggyőzés jellemzi. A **reklámhatás** további **eszközeit** az oldal alján található ábra foglalja össze.

A reklám típusai ► Tartalmi felépítése alapján a reklám lehet:

- **problémamegoldó:** a reklám egy probléma felvetésével kezdődik, amelyre a hirdetett termék vagy szolgáltatás ad megoldást;
- **bemutató:** a termék tárgyilagos bemutatása, a termék, szolgáltatás kiemelkedő tulajdonságait hangsúlyozza;

- **összehasonlító:** a termék, szolgáltatás versenytársainak bemutatásával kiderül, hogy a reklámozott termék, szolgáltatás a versenytársnál jobb tulajdonságokkal rendelkezik;
- **történetmesélő:** a termék vagy szolgáltatás bemutatása egy izgalmas vagy humoros, esetleg romantikus történetbe ágyazódik bele;
- **igazoló, hitelesítő:** egy ismert vagy tekintéllyel bíró személy hitelességét használják fel a termék, szolgáltatás értékének igazolására;
- **állandó motívumra, mintára építő:** a visszatérő, állandó elemekre, a jelszavak, szlogenek ismétlésére épít;
- **nosztalgikus:** azt sugallja, hogy a termék komoly múlttal és gazdag hagyománnyal rendelkezik;
- **életérzés-, életstílus-közvetítő:** képi és szóbeli elemekkel hangulatot közvetítenek, például a színekkel, arckifejezésekkel, a mimikával, a zenei aláfestéssel;
- **hétköznapi pillanatok bemutató:** egy hétköznapi személy életének egy-egy részletébe nyernünk általa bepillantást, amelyben megjelenik a termék is.

Kérdések, feladatok

- ▶ 1. Minden reklám manipulatív? Indokold véleményed!
- ▶ 2. Gyűjtsenek reklámokat a különböző tartalmi felépítésű reklámtípusokra! Tudtok-e további típusokat létrehozni?
- ▶ 3. a) Az emberek általában nem szeretik, és nem tartják magukra nézve hatásosnak a reklámokat. Ugyanakkor a vizsgálatok bizonyították, hogy a reklámozott és a nem reklámozott termékek közül inkább a reklámozottat választják. Miként lehetne a reklámtudatosságra felhívni a figyelmet?
b) Tervezzetek egy reklámtudatosságról szóló reklámot korosztályotok számára!
- ▶ 4. Gondold végig egy napodat: milyen márkajelzésekkel találkozol! Írd le a napirendedet a márkák alapján!
- ▶ 5. Az elektronikus üzenetekben, a felugró ablakokban megjelenő reklámokat gyakran álcázzák, hogy csökkentsék a reklámokkal szembeni ellenállást. Hogyan? Milyen módszereket használnak?
- ▶ 6. A közösségi profiloldalak a résztvevők önbemutatóként, egyfajta reklámként is szolgálnak. Vizsgálj meg közösségi oldalas önjellemzéseket! Mi jellemző az online énmárkaépítésre? Milyen nyelvi magatartás jellemzi a korosztályod önbemutatóját?
- ▶ 7. Alkossatok négy-öt fős csoportokat! Elemeztétek a következő 20. század eleji reklámokat a tanult szempontok alapján! Milyen módon reklámoznátok ezeket a termékeket? Válasszátok ki az egyik reklámot, majd készítsétek el mai változatát!

! Haladóknak

A reklámozás egyik legsikeresebb módja a szóbeszéd vagy a **szájról szájra terjedő reklám**. Erre számos alkalmat teremt az újmédia, lehetővé téve, hogy egy termék vagy szolgáltatás kapcsán a fogyasztó is megszólaljon, véleményt nyilvánítson. Ma a legsikeresebb cégek honlapjaikon vagy blogoldalukon a fogyasztóik véleményét idézik azért, hogy igazolják, valóban nagyszerűek. Kutatások rámutattak, hogy vásárlás előtt a felnőtt internethasználók közel 80 százaléka megnézi, mások milyen véleményeket írtak, és ugyanennyien bíznak is abban, amit más fogyasztóktól olvasnak egy termékkel vagy szolgáltatással kapcsolatban.

Ugyanakkor a szóbeszédet manipulálni is lehet. Több évtizede ismert az a reklámozási módszer, amelyben fogyasztókat arra vesz rá egy cég, hogy saját baráti körükben, társaságukban kínálják, emlegessék az adott terméket. Több dohányterméket gyártó cégről derült ki, arra bírtak rá fiatalokat, hogy bulikban, összejöveteleken a márkanév kimondásával hívják fel a figyelmet a cigarettára, megkínálva társaikat.

Sajátos válfaja a reklámozásnak a **gerillamarketing** is, amely nem hagyományos reklámfelületeken terjeszt hirdető üzeneteket. Ezek sokszor „vírusként” terjednek, leginkább a nyelvművelő tartalom, a nehezen azonosítható, titokzatos kibocsátó és a könnyű elérhetőség miatt. Erre példa az egyik sportszergyártó kampánya, amelyben az amerikaifocisták tiltakozó akciót szerveztek, transzparenssekkal vonultak fel, mondván, hogy az adott cég kiváló minőségű termékei miatt jogtalan versenyelőnyhöz jutnak az ellenfeleik. A tüntetésről szóló tudósítás bekerült a médiába, gyakorlatilag ingyenes ismertséget biztosítva a tüntetést szervező sportszermárkának.

Egy másik esetben ismert volt a reklám készítője, hiszen a neve elhangzott a videó végén: egy kozmetikai gyártó arra hívta fel a figyelmet a kisfilmjében, hogy a szépségideálunkat a média és a képszerkesztő programok mennyire torzítják – ezzel szemben ők a valódi szépséget részesítik előnyben. A videó nem került televízióadásba, viszont nők tízezrei továbbították egymásnak az interneten.

1. Keress példákat gerillammarketing-kampányokra! Mikor tűnt gyanúsnak, hogy egy-egy továbbküldendő videó, honlap, vagy esetleg televízióban megjelenő tudósítás célja az informáláson, szórakoztatáson kívül a reklámozás is?
2. Az oktatási intézmények többsége is végez reklámozási tevékenységet. Te milyen módszert javasolnál a saját iskolád számára, hogyan reklámozza magát az intézmény? Milyen közönséget céloznál meg? Miért?

Gyakorlás

Egy friss Nobel-díjashoz érkező különleges kérés

Méltóságos Uram!

Mély tisztelettel bátorkodom megküldeni Méltóságodnak „A szegedi paprikának” című csárdásomat azzal az alázatos kéréssel, hogy mint szegedi vonatkozású nótát és mint paprika csárdást ott Szegeden népszerűsíteni kegyeskedjék. Én mint tánctanító (az összes veszprémi intézetekben) itt élek két kereskedelmi iskolás leányommal, megélhetésem megvan, én nem üzletszerűen kérem Méltóságodat, mert én nem akarok a nótáimon keresni, csak népszerűsíteni szeretném a nótám, amit viszont innen vidékről nagyon nehéz. Ennek a nótának Szegedről kell kiindulni, és ezért kérem ismételten méltóságodat, hogy kérésemet meghallgatni méltóztassék. Méltóságos uram világra szóló tekintélyével, óriási népszerűségével, könnyen megteheti azt, amit én a legnagyobb áldozatok árán sem tudnék megtenni. Bízva Méltóságos Uram áldott jó szívében, kérésem ismétlése mellett maradtam Méltóságos Úrnak alázatos tisztelettel:

Pallás József
tánctanító

A „paprika csárdást” mint táncos betétszámot a szegedi színház operett-előadásain nagy sikerrel mutatták be, a Hágiban Boldizsár Kálmán cigányzenekara játszotta. Szövege pedig a következő volt:

„Paprika, te vagy a C-vitamin,
Nagy hiba, hogy jobban csípsz, mint a gin,
Orrodon virul a kék-lila szín,
Paprika, C-vitamin.”

(Szabó Tibor – Zallár Andor: *Szent-Györgyi Albert Szegeden és a Szent-Györgyi Gyűjtemény* című műve alapján)

- ▶ 1. Mi volt az a különleges kérés, amelyre a cím utal?
- ▶ 2. Miért volt fontos a levél írójának, hogy éppen Szent-Györgyi Albert hallgassa meg kérését?
- ▶ 3. Hogyan érzékelteti az ügy fontosságát a nyelvi megformálásban?
- ▶ 4. Mi utal arra, hogy a tánctanár a reklámhatások egyik eszközével akar élni?
- ▶ 5. Hogyan teljesült a zeneszerző vágya?
- ▶ 6. Készíts egy olyan vázlatot, amelyben összefoglalod Szent-Györgyi Albert életének főbb eseményeit!

... Nyelv és élet

– Hogy van?

Hogy vagyok? [...] Egy nap groteszk ötletem támadt. Elhatároztam, hogy magára a kérdésre fogok felelni, ez még senkinek se jutott az eszébe. Mikor a legelső „hogy van” eldőrdült, megragadtam ellenfelem kabátját és ekként nyilatkoztam:

– Hogylétem összetevője több eredőre bontható, melyeknek némelyike még gyermekkoromra vezethet vissza. Kedélyállapotom nyilván nemcsak a körülmények hatása alatt alakult ilyené, hanem bizonyos diszpozíciók folytak be e hatások tompítására, illetőleg élénkítésére. Valószínűleg ennek tudható be, hogy ma oly rendkívüli benyomást gyakorolt rám nagyanyám halála, aki egy vasúti összeütközés alkalmával életét vesztette. Ezzel egyidejűleg arról is értesültem, hogy összes pénzemet elvesztettem a tőzsdén, most pedig alig egy fél óra köztölte velem orvosom, hogy néhány nap múlva baloldali gutaütést kapok.

Barátom udvariasan végighallgatott, s többször résztvevően bólintott. Majd megrázta kezem, s barátságosan tette hozzá:

- Különben hogy vagy?
- Különben? Különben nagyon jól vagyok.

(Karinthy Frigyes: *Hogy van?* – részlet, 1914)

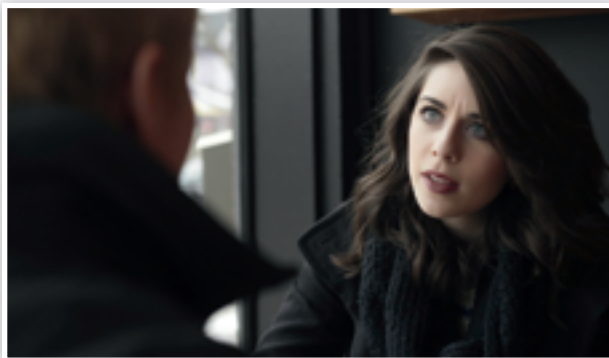

Karinthy Frigyes *Hogy van?* című írásában a legeredetibb választ keresi az egyik legszokványosabb kérdésre. Mit okoz a beszédpartnerben, ha váratlanul megsértjük a társadalmi elvárásokat és szokásokat? Milyen reakciókra számíthatunk? Keress példákat hasonló helyzetekre a hétköznapi életből!

🔄 Hogy is volt?

A kommunikáció – hacsak nem gépek között jön létre – nem laboratóriumi jelenség, ezért természetes velejárója a zavar. Korábban azt tanultad, hogy a kommunikáció jelátvitel két fél között, és a jelet (üzenetet) a megtett út során számos hatás, zaj érheti, ami miatt torzulhat.

A kommunikáció körkörös, visszafordíthatatlan és megismételhetetlen folyamat, amely kialakítja és formálja fogalmainkat, kapcsolatainkat, világképünket.

A felek váltott szerepekben vesznek benne részt, és eközben maguk is változnak. A társas szerepek változása miatt a szándékolt és a befogadó által tulajdonított jelentések is változnak. Ez nem jelenti azt, hogy bármelyik kommunikációs fél hibás volna.

Ha nem azt válaszolod barátod kérdésére, amit várt, akkor nem hibát követsz el, hanem megszeged az elvárásait. Lehetséges azonban, hogy ezzel új helyzetet teremtesz, amelyben szerepeitek és mondanivalóitok is ártékelődnek.

Ha tanárod felszólít, és te nem vagy biztos a válaszodban (vagy biztos vagy abban, hogy nem tudod), az az interakció is jelent valamit mindkettőtöknek.

Idézzetek fel olyan szituációkat, amikor félreértetek már valakit! Elemezzétek ezeket a beszédhelyzeteket!

A kommunikációs zavarok típusai

A kommunikációs zavarok okai ► Léteznek olyan kommunikációs problémák, zavarok, amelyek gátolják a felek részvételét a kielégítő és változatos kommunikációban. Ezek eredhetnek

- az **egyén** szempontjából: fizikai, lelki okokból, az ismeretek vagy a motiváció hiányából;
- **közösség** szempontjából: a társas környezet (például a család) nyelvi-kommunikációs viselkedéséből, a kultúrára vonatkozó ismeretek, elfogadás hiányából (például tájnyelvek, más kultúrák nyelveinek vagy a generációk közötti különbségek megértésének hiánya);
- a **társadalmi viszonyok** szempontjából: az elvárások megsértéséből, az elhallgatásból, torzításból, hazugságból vagy túlzott kitérőviselkedésből;
- a **körülmények** szempontjából: a környezeti zajokból, a közvetítőközeg korlátozó jellegéből (például nem enged visszajelzést, korlátozza a hosszabb kommunikációt), a kommunikációs eszközök használatának eltérő képességeiből és motiváltságából (van, aki kevésbé tud használni egy kommunikációs technológiát), az időbeli (például az időzónák eltéréseiből) és térbeli távolságból (távoli helyeken élő ismerősök).

Meddig tarthat a kommunikációs zavar? ►

A kommunikációs zavarok időtartamuk alapján lehetnek:

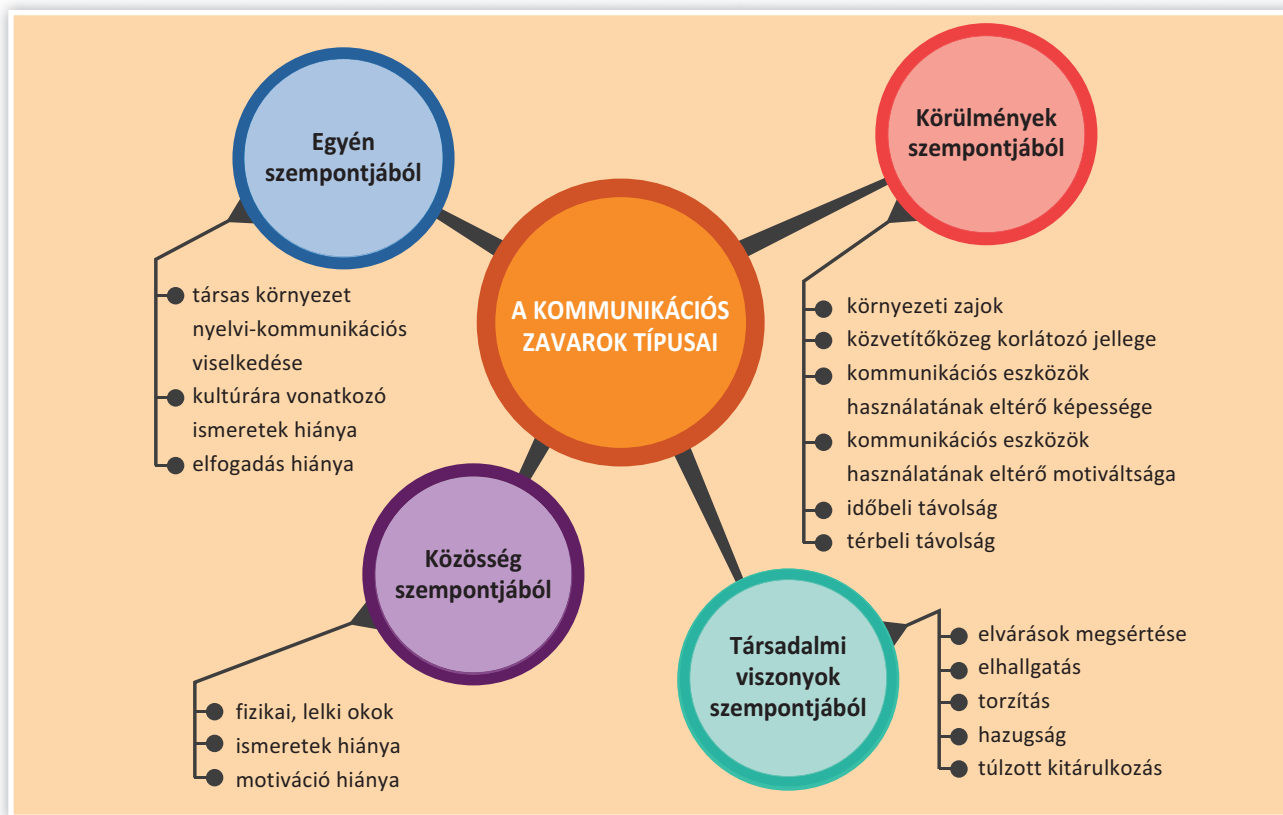
- **átmenetiek** (például egy külső zaj megjelenése, majd megszűnése alkalmával) és

- **hosszan tartóak** (egy súlyosabb, megértést zavaró beszédhiba, lelki vagy testi betegségek, egyenlőtlen társas helyzetek miatt).

Gondolj arra a helyzetre, hogy amikor tanárod váratlanul magához hív, mielőtt elmennél hozzá, gondolkodsz a hívás okáról, igyekszel kitalálni a lehetséges témát, elképzeled az interakció menetét, választasz magadnak benne szerepet, akár még szavakat is keresel. Ha a valóságos helyzet eltér ettől az „elképzelt” kommunikációtól, lehet, hogy a leginkább jóindulatú kezdeményezést is rossz néven fogod venni, mert nem tudtátok a jelentéseket és szándékokat összhangba hozni.

Elvárások és félreértések ► A hétköznapi kommunikációs zavarok legfőbb forrása az **elvárások, a tapasztalatokon alapuló szokások megsértése**. Ez lehet a közlő részéről szándékos és nem szándékos.

Amikor **kommunikálunk**, általában kialakítunk egy képet a társas helyzetről, amelyben vagyunk, **felidézzük azokat a szokásokat és műfajokat, amelyeket ezekben a helyzetekben alkalmazunk**, értelmezzük mindezt, és erre alapozzuk a kommunikációs cselekvésünket. Amit **partnerünk sokszor félreért**. Félreértésének oka lehet, hogy ő másképpen határozta meg a közös kommunikációs helyzetet, **más epizódokat idézett fel a saját tapasztalataiból, és más műfajokat, jelentéseket tulajdonított a helyzetnek**.

Kommunikációs zavarhoz vezethetnek az eltérő szándékok, tapasztalatok, előismeretek, az eltérő nyelvi magatartás, közvetlen és közvetett kulturális közeg. De könnyen válhat zavarforrássá a kétértelműség, homályosság, sőt a képes kifejezések, szóképek használata, a szójáték is. A hétköznapi kommunikációs zavarok

sokszor humorosak. A félreértések derűs, jókedvű vagy bölcs felismerésekhez vezetnek, mint Karinthy elbeszélésében vagy hétköznapi beszélgetéseinkben, egy félreérthető szóhasználat vagy éppen nyelvi bakik következtében.

Kérdések, feladatok

- ▶ 1. a) Hozz példákat a négy zavarforrásból származó kommunikációs jelenségekre!
b) Csoportosítsd őket táblázatba a négy típus szerint!
- ▶ 2. Hogyan vezethetnek kommunikációs zavarhoz a karakterszámot korlátozó interaktív médiumok? Gondolj a legfőbb 160 karakteres SMS-ekre vagy a 140 karakterből álló tweetekre! Keress példát arra az esetre, amikor zavart okozott a kommunikációban, hogy az üzenet nem volt annyira kifejtve, mint szóbeli beszélgetésben lett volna!
- ▶ 3. A generációk közötti kommunikációban sokszor tapasztalunk zavarokat. Gyűjtsd össze írásban ennek a lehetséges okait! Tegyéél javaslatot arra, hogyan lehet ezeket a zavarokat feloldani! Ha kampányt indíthatnál a generációk közötti kommunikáció „akadálymentesítésére”, milyen üzeneteket használnál?
- ▶ 4. Sok kutató azt feltételezi, hogy a női és férfi kommunikáció között különbség van, és ez gyakran vezet zavarhoz. Neked mi a véleményed? Keress példát irodalmi olvasmányaidból és hétköznapi életedből! Röviden fogalmazd meg írásban, te mit tartasz a választott esetekben a zavar forrásának!
- ▶ 5. Hogyan függ össze a humor és a kommunikációs zavar? Keress példát erre szépirodalmi művekből, versekből, a stand-up comedy műfajából, az újmédia felületeiről!
- ▶ 6. A szlogenek gyakran élnek a szójáték, többértelműség vagy túlzás eszközével. Hogyan okozhatnak az alábbi példák kommunikációs zavart? Gyűjts hasonló példákat, és tárd fel bennük a zavarkeltés módszerét!

Ellátja minden bajját!
(gyógyszerreklám)

A legtöbb, mi adható.
(kávéreklám)

Viszlát, korpá!
(samponreklám)

Szórakozik velünk?!
(tévécsatorna jelszava)

Nyugtatja a bőrét, mert Barill.
(kozmetikum reklámszlogenje)

Most ingyen kaphat egy
fényképezőgépet. A szeretteitől.
(karácsonyi fényképezőgép-akció reklámja)

butaütés

baromkabát

tejhatalom

majomméz

apálca

telepjáró

reszelt máj

piramisu

hangburger

- ▶ 8. Játsszátok el a következő helyzetet!

A szereplő Egy nagy elektronikai áruház munkatársa vagy. Odalép hozzád egy vevő, aki – úgy tűnik – egy új, most bevezetett terméket tart a kezében. Készségesen ismertetni akarod neki a termék előnyeit.

B szereplő Egy elektronikai áruház vevője vagy. Igencsak fel vagy paprikázva, ugyanis egy új termékkel már másodszor kell visszamenned, és a hibás működés miatt reklámlnod. Mondd el az eladónak, hogy mi ez a termék, és mi vele a probléma! Mindenképpen érdd el, hogy az eladó vegye vissza a hibás árut, és adja vissza a pénzt. Az árucserre nem elfogadható megoldás.

! Haladóknak

Kommunikációkutatók azt vizsgálták, hogy a kommunikációs felek miként igazodnak egymáshoz, vagy távolodnak el egymástól egy közlés helyzetben. Négy stratégiát azonosítottak:

1. A kommunikációs **partnerünk beszédstílusához, kifejezéseihez, viselkedéséhez közelítünk**. Például felvesszük a beszédtempóját, a testtartását, elfogadjuk és követjük szóhasználatát. A kommunikációs partner ezt kedvezően értékeli, a külső szemlélő pedig arra következtethet, hogy a felek között jó kapcsolat van vagy alakulhat ki. Ennek ellenkezője, amikor szándékosan térünk el a másik fél kommunikációs viselkedésétől, elkerülve a hasonlóságot vagy a közösség érzését.
2. Kommunikációnkat a **partner értelmezési képességeihez igazítjuk**. Ennek következménye, hogy más szavakat, más beszédtempót használunk kisgyerekekkel, vagy akár szüleinkkel, nagyszüleinkkel. Ennek a stratégiának nagy jelentősége van a generációk közötti különbségek megértésében és feloldásában. Azonban bármennyire jóindulatú is ilyenkor a közelítés szándéka, a kommunikációs partner sokszor érezheti úgy, hogy lebecsüljük értelmi képességeit, hogy társadalmi szerepét leértékeljük.
3. A kommunikációs partner **témaigényéhez igazodunk**, egyes témákat elkerülünk, másokat pedig hangsúlyozunk, például gyerekeknek mesélünk, az érettebb korúakat pedig történetek elmesélésére kérjük.
4. A **kommunikációs folyamat irányítására** törekszünk (vagy erről lemondunk). Például megszakítjuk a másik mondanivalóját, felszólítjuk, hogy kezdje vagy fejezze be az interakciót, vagy éppen ellenkezőleg, minden irányítást átengedünk a partnernek.

Figyeld meg saját magadat a barátaiddal és a családdal való kommunikációban! Milyen különbségeket fedezel fel? Mire tudod visszavezetni ezeket a különbségeket?

Gyakorlás

Kommunikációs zavarok

1. A barátnőmmel egy fiúról beszélgettünk, aki több művészeti ágban is jeleskedik: zenél, táncol, színészetet tanul. Barátnőm egyszer csak megszólalt: „Akkor ő igazi poliészter.”
2. Egy színháztörténeti előadáson a tanár azt magyarázta, hogy a színpad bizonyos pontjairól a színész periférikus látásának köszönhetően a tér minden szegletét láthatta. A tanár halkán beszélt, volt némi alapzaj is, a csoporttársam pedig visszakérdezett: „Mi? Prériférikus?”
3. Magyarórán a fogalmazásainkat olvastuk fel, a következő témában: „Mit jelent számodra magyarnak lenni?” Az osztálytársam lelkesen olvasta fel a dolgozatát, amelyet a sok emelkedett hangvételű mondat után így zárt: „Haza csak egy van!” A barátnőm visszakérdezett: „Az nem úgy van, hogy anya csak egy van?” Harsány nevetés tört ki.
4. A torontói családi nyaraláson édesanyám és az ő ötven éve Kanadában élő nagynénje ételekről beszélgettek. A nagynéni nem szokott egyedül magának sokfogásos vacsorát készíteni, erről így mesélt: „Rákot rizszel, mondjuk, de van, hogy csak megeszem a...” Itt tétovázni kezdett. „Na, hogy mondják, hogy a kenből a bínzt?” Mindketten nevettek, majd együtt összeszedték a szavakat magyarul is: „Szóval, hogy csak úgy megeszem a babot a konzervdobozból.”

- 1. A fenti szövegrészeket megtörtént kommunikációs zavarokat mutatnak be. Mi lehetett a zavar oka?

... Nyelv és élet

„A szónoklattan valaha a legfontosabb és legdivatosabb tudomány volt; ma már valóságos múmia. [...] Nem hiába, hogy a rhétor helyére az újságíró került. [...] Ma már alig akad olyan ember, aki szónoki beszédeket olvas avégből, hogy azoknak retorikai törvényeit megismerje és megállapítsa, mennyire érvényesültek ezek a törvények. [...] Az élet azonban nem változott meg. Ma is az a természete, ami ezelőtt kétezer esztendővel. Kérdések támadnak ránk, és védekeznünk kell ellene felelettel. Gondolatok sugárzanak szét, és ezek érzéseket és indulatokat ébresztenek egyszerűen azzal, hogy beszélünk róluk. [...] Közérdek és egyéni érdek kívánja, hogy világunkat megjavítsuk, és a körülöttünk kavargó életet elviselhetőbbé tegyük. [...] Azt mondhatnám tehát, hogy ma fontosabb, érdekesebb és egyetemesebb jelenség az a valami, ami a formális és iskolás retorikának is tárgya volt, t. i. az élő szó hatalma.”

(Részlet Ravasz László *Szónoklás és igehirdetés* című, 1937-ben megjelent művéből)

1. Ravasz László református püspök közel száz éve írta le mindezt. Egyetértesz vele? Azóta változott-e a szónoklás helyzete?
2. Te miben és hol látod a szónoki beszéd értelmét, hasznát?
3. Ismersz manapság „szónokokat”? Kiket tartasz annak?

🔄 Hogy is volt?

A jó beszéd: magatartás. Legalábbis ezt gondolták a régiek, akik úgy vélték, hogy a nyilvánosság előtt elmondott szavak nem csupán hangsorok, hanem tettek, hogy a kommunikáció nem felszín, hanem a gondolkodást eláruló és kifejező forma, és hogy mindenért, amit állítunk, felelősséget kell vállalni. Az antik szónoki ideál a közösség értékeit kifejező ember (férfi) volt, aki nem szenzációs újdonságokkal, nem meglepő információkkal kápráztatta el közönségét, hanem azzal, hogy a közös tudást, a mindenki által ismert új szempontból, nagyobb erővel tudta bemutatni.

A retorika több ezer éves tudománya, amely a beszéd művészetére tanított, megfakult. De nem azért, mert nincs értelme vagy szerepe, hanem mert nehezen találjuk a helyét a mai társadalomban. Pedig ma is vannak szónokaink. Milliárdnyian posztolnak és közölnek naponta az interneten, és kommunikációjuk hatásossága alapján olvassuk őket, nem feltétlenül azért, mert ismerősök. Naponta szembesülünk az iskolában érdekesebb és unalmasabb órákkal vagy azzal, hogy az, aki nagyobb átéléssel, következetes logikával felel, általában jobb

jegyet kap. **Hétköznapi életünk tele van „beszédekkel”,** szülői intésekkel, dicsérettel, tanórákkal, tankönyvi leckékkel, blogokkal és bejegyzésekkel. Tehát **csupán a szónoklást mint kifejezést érezzük régiesnek, mindazt, amire vonatkozik, mindennapi tapasztalataink szolgáltatójak.**

A király beszéde című film VI. György uralkodóvá válását, dadogása miatt a beszédektől érzett félelmének legyőzését örökíti meg. Mi volt a tétje annak, hogy kommunikálni tudjon népével?

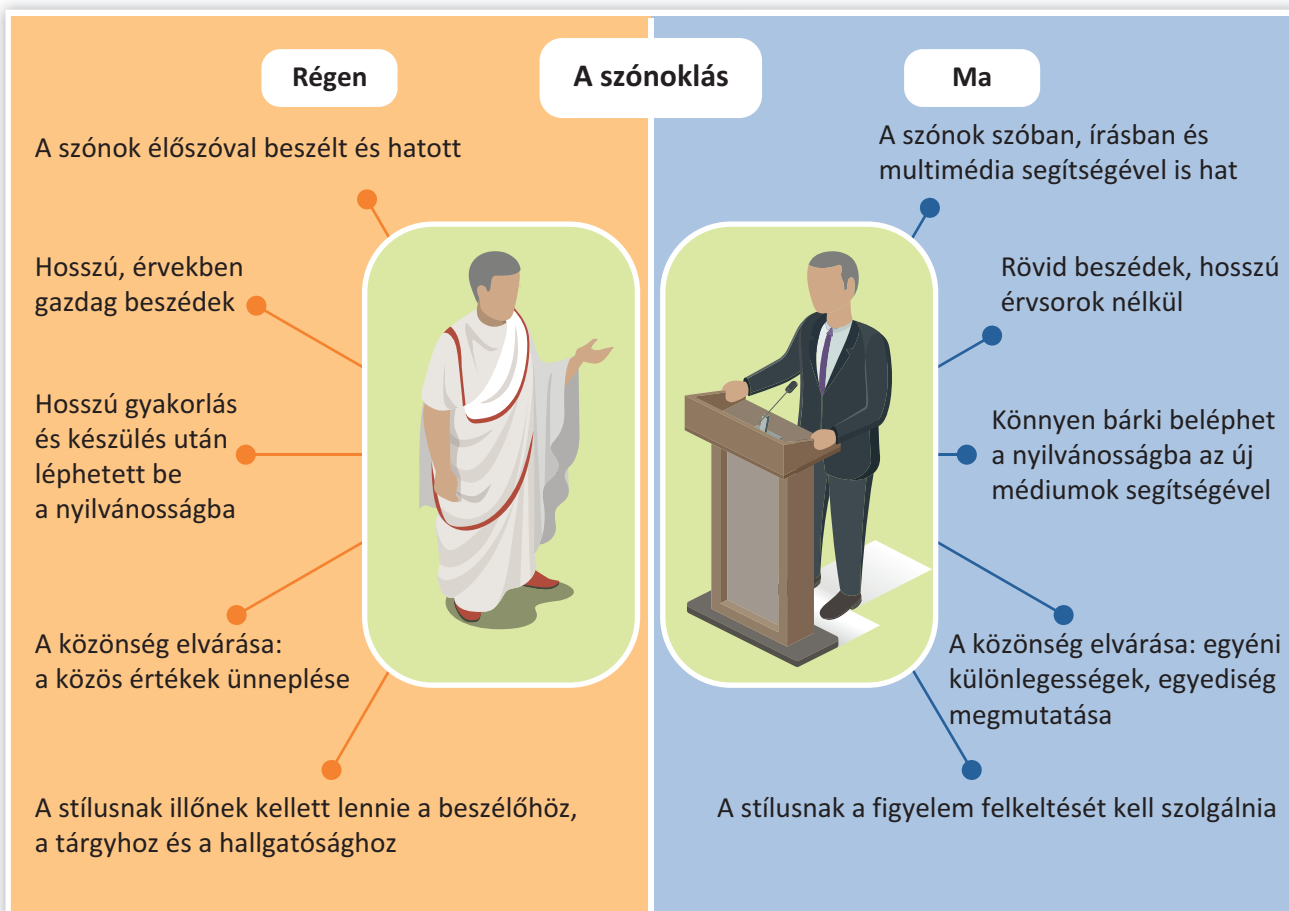
A szónoklás régen és ma

A szónok célja és eszközei régen ► A szónoki beszédet tanító retorika megszületése közel 2500 éve a demokrácia kialakulásához volt köthető: olyan társadalmi viszonyokhoz, amelyekben több vélemény egyszerre lehet jelen, és a közösség dönt egyik vagy másik alkalmasságról. Az első retorikatanárok nem gyermekeket, hanem felnőtteket tanítottak – borsos tandíjért – arra, hogy perekben és véleménykülönbségek esetén hatásosan, meggyőzően beszéljenek. Az **antik szónokok nemegyszer többórás beszédet tartottak** (nem papírból olvasva) a népgyűlésben vagy az agórán.

Ahhoz, hogy ennyi ideig **képesek legyenek érdekesen és hatásosan beszélni, figyelembe kellett venniük közönségüket, saját képességeiket**. Nem egyszerűen kifejezték önmagukat, hanem a meggyőzés céljából figyeltek mindarra, ami a hallgatóságukat megragadhatja. Tudták, hogy az „itt és most” **művészei**, beszédeknek akkor és ott kellett hatniuk a közönségre, ahol elhangzottak. A szónok egyszerre **informált, gyönyör-**

ködtetett és mozgósított. Ehhez saját **személyiségét, az emelkedett nyelvi kifejezéseket, a látványos gesztusokat** és a **következetes érveket** mind használnia kellett. Érzelmek, szenvedélyek kiváltására törekedett **gondolatai pontosságával (logosz), egyéniségével (éthosz) és a beszéd stílusával (páthosz)**.

A szónoklás célja és eszközei napjainkban ► Ma minden rögzíthető, írásban visszaidézhető, felvételen megőrizhető. A szónoklás még a nagyobb politikai beszédek esetében sem haladja meg a fél órát, és a szónoknak arra is ügyelnie kell, hogy ne csak a jelenlévőket, hanem a médiaközönséget is szórakoztassa, meggyőzze. Egyre nagyobb szerepe lesz a **figyelemfelkeltésnek** és a közönség **elérésének**, míg csökken a **mondanivaló** és a logikai **kidolgozottság** jelentősége. Az **emelkedettséget** sokszor felváltja a **humor** és az **íronia**, nő a **képhasználat** jelentősége (például egy előadást kísérő prezentációban).

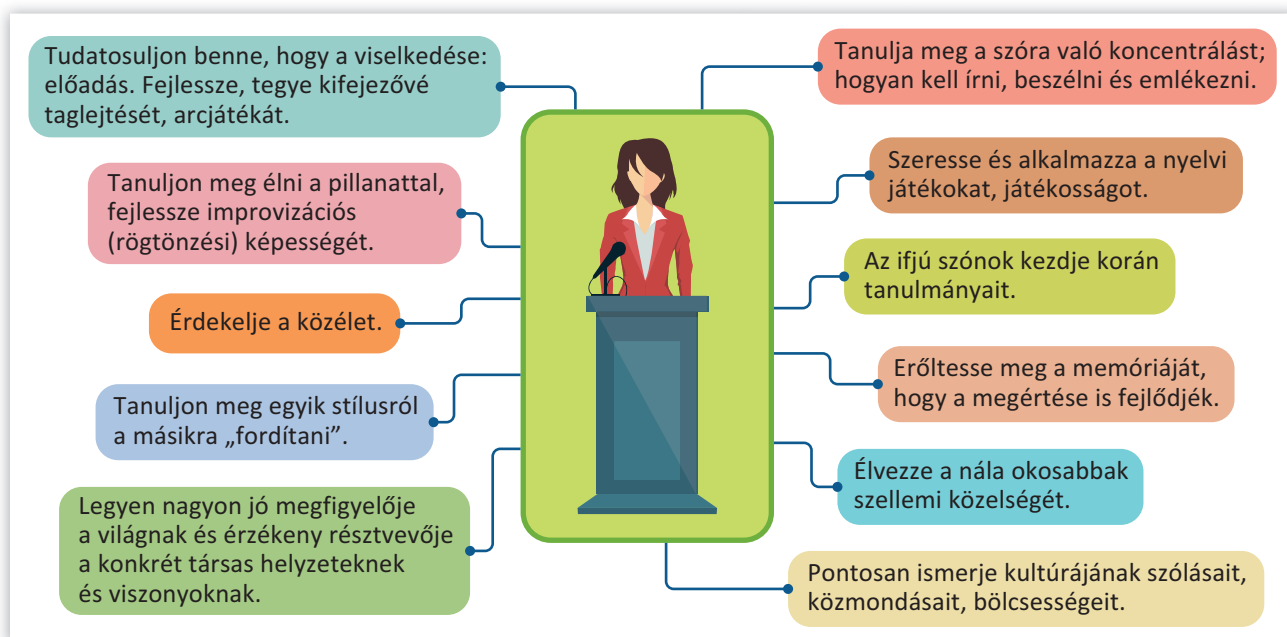
A szóközi beszéd műfajai ► A szóközi beszédnek az alkalomtól és a közönségtől függően három műfaját különböztetjük meg:

- A **törvényszéki beszédműfaj** azért születik, hogy befogadója döntést hozzon egy ügyben. Ilyen beszédműfajhoz sorolhatók a jogi beszédek (vád- és védőbeszédek), az azonnali választást megkívánó üzenetek. Ezekben a helyes-helytelen, az igazságos-igazságtalan témái a meghatározók.
- A **tanácsadó beszédműfajjal** az előnyöket és a hátrányokat latolgatjuk. Hatására a befogadó először mérlegel, majd cselekszik. Így működnek az

intelmek, a kampánybeszédek, a reklámszövegek, de akár egy jó tudományos előadás is (hiszen nemcsak bemutat, hanem további érdeklődést vagy véleményeket vált ki).

- A **bemutató beszédműfaj** célja, hogy érzékeltesse az alkalom és a résztvevők fontosságát, érzelmileg megindítson, felismeréseket hozzon, és ezzel a felismeréssel örömet okozzon. Alkalmi beszédeket hallunk évnyitók és évzárók alkalmával, nemzeti ünnepeken, születésnap vagy évfordulós köszöntésekben, a gyász és az öröm szertartásaiban.

A szóközi beszéd tanítása ► A szóközi beszéd tanításával kapcsolatban a következőket tartották és tartjuk ma is a legfontosabbnak.

Kérdések, feladatok

- 1. Folytasd a régi és mai szóköz és szóközoklás összehasonlítását! Milyen hatásokhoz vezet a régi és a mai szóközoklás? Mit látsz az egyik és mit a másik értékének?
- 2. Készítsd el a beszéd műfajait összefoglaló táblázatot! Táblázatkészítő programmal dolgozz a minta alapján!
- 3. Szerinted mikor kell elkezdni a meggyőző beszéd tanulását?
- 4. Keresd a világhálón egy általad hatásosnak tartott szóközi beszédet! (Válogathatsz akár filmes példák vagy a motivációs beszédnek nevezett megszólalások közül is.) Ismertesd társaid előtt a hatásosság főbb eszközeit a választott példa alapján!
- 5. Véleményed szerint hogyan hat a szóközoklás a globális média? Gyűjts pozitív és negatív példákat egyaránt!
- 6. Gyűjts össze olyan szólásokat, közmondásokat, szállóigéket, amelyek a megszólalás magvasságára, a mondanivaló fontosságára, igazságára figyelmeztetnek!

BESZÉD-MŰFAJ	TÖRVÉNYSZÉKI BESZÉD	TANÁCSADÓ BESZÉD	BEMUTATÓ BESZÉD
Célja			
Hatása			
Példák			

- ▶ 7. Írj a rossz szónokok ellen háromperces vádbeszédet!
- ▶ 8. Mi igaz rád a szónokkal kapcsolatos elvárásokból? Bizonyára vannak az osztálytársaid között általad jónak tartott „szónokok”. Mely elemeket ismered fel az ő retorikai kommunikációjukban?
- ▶ 9. Írj egy rövid, legfeljebb kétperces évkezdő/karácsonyi/évváró köszöntőt az osztályodnak! Miközben dolgozol, vedd papírra, mi okozza a legnagyobb nehézséget egy ilyen könnyűnek látszó feladat megoldásakor!

! Haladóknak

A hosszú, többórás szónoki beszédek megtanulásához különleges memóriagyakorlatokat fejlesztettek ki. Az *ars memorativa*, az emlékezés művészete a szöveghez kapcsolt képek gyakorlatát foglalta magában. A beszélő az elkészült beszédet elképzelte, úgy, mint egy épületet (teret vagy utcát), amelyet be fog járni. Beszédének fontosabb szavait (ritkábban gondolatait) élénk, drámai belső képekhez kapcsolta, például vérző szívet, síró embert vagy hahotázó arcot képzel el. Ezeket a képeket aztán képzeletben elhelyezte az elgondolt épület helyiségeiben. Mikor elkészült, már csak újra be kellett „járnia” képzeletben a beszédét, amely így felidézhetővé és átláthatóvá vált.

A képek és szavak összekapcsolásának a memória fejlesztésén túl más értelme is volt. Jó alapot teremtett arra, hogy csak az elképzelhető, „látványos” gondolatokat tartsa meg a beszélő, azokat, amelyek erős élményeket ébreszthetnek a hallgatóságban is.

Mi lehet a hátulütője ennek a módszernek? Próbáld ki, hogy működik-e saját szövegeidnél!

Gyakorlás

A magyar történelem egyik legnagyobb hatású szónoka Kossuth Lajos volt. Jókai Mór szerint: „Úgy árasztani maga körül a fényt soha szónok nem tudta, mint ő.”

„Törékeny alkata miatt sokszor fordult elő, hogy amikor beszédbe kezdett, úgy látszott, mintha közel lenne az ájuláshoz. De hatalmas erővel leküzdötte gyengeségét, kimerültségét (és sok betegségét, amelyekre oly gyakran panaszkodott) [...] »igen gyöngé, halk hangon kezdé beszédét, [...] de oly csönd volt a teremben, hogy még susogó hangját is meg lehet hallani. [...] hangja mindegyre erősbült, mozdulatai élénkültek, s úgy tetszék, mintha a lelkesedés előbbi egész erejét visszaadná. Midőn már vagy fél óráig beszélt, nemcsak ő maga, de a hallgatóság is elfeledkezett testi betegségéről, s a szónoklás állott előttünk, ereje egész nagyságában« (Vajda 1972: 323–324). Kemény Zsigmond így méltatja Kossuthot: »[...] csodálatosan szép orgánummal bírt, melynek a suttogástól kezdve a legélesebb hangokig saját varázsa volt, ellenállhatatlan, majdnem bódító. Őt az arckinyomattól egészen a kéz legkisebb mozzanatáig, ha nem is művészi, de gyakorolt és néha kiválóan nemes előadási modor jellemző«. [...] Rendkívül megragadóvá tette beszédeit az is, hogy mindig megtalálta az alkalomhoz illő hangnemet: méltóságteljes, komoly, félelmetes, kedélyes, hízelgő vagy szerény egyaránt tudott lenni. Szónoklatai a korban megszokottaknál érthetőbbek és rövidebbek voltak. [...] Kemény is kiemeli, hogy Kossuth beszédei »soha az unalmasságig hosszúk vagy a figyelem fárasztásáig tartalmasak nem valának« (idézi Katona 1987: 8).

Kossuth Lajos, ha a helyzet úgy kívánta, kiválóan tudott rögtönözni. [...] Jókai Mór is feljegyezte a toborzó körúttal kapcsolatban: »Sohasem ugyanazon beszédet, amit itt vagy amott mondott, mindig mást, mindig olyant, mit a belső hév sugallt ajkaira« (1998a: 88). Kemény Zsigmond »félíg készült, félíg rögtönzött«-ként jellemezte a kossuthi szónoklatokat (idézi Katona 1987: 8).

(Szilassy Eszter: Kossuth szavainak hatása. In: *Kossuth Lajos, a szó művésze. Tanulmányok Kossuth stílusművészetéről*. Szerk.: Szikszainé Nagy Irma. Kossuth Lajos Tudományegyetem, Debrecen, 78–81.)

- ▶ 1. Gyűjtsd össze a szöveg alapján, Kossuth Lajos milyen módszereket alkalmazott beszédeiben!
- ▶ 2. Fogalmazd meg öt mondatban, miért nevezhetjük Kossuth Lajost jó szónoknak!
- ▶ 3. Az első magyar hangfelvétel Kossuth Lajos 1890-ben írt beszéde. Látogass el a www.mek.oszk.hu/kiallitas/kossuth-hangja/ oldalra, hallgasd meg a felvételt, majd az ott található információk alapján írd meg egy rövid internetes hírt!

A beszéd megszerkesztése, a beszéd részei

15.

... Nyelv és élet

„A jó szónok remek megfigyelő, fejtett a lényeglátása, jó a következtetőkészsége, kitűnően memorizál, gyors az asszociálásban és tömör, szemléletes, közérthető a kifejezésben” – így foglalja össze a szónok képességeit Montágh Imre, a neves beszédtanár, logopédus.

Olyan embert fest elénk, aki nyitott szemmel jár, érdeklődik a világ sokszínűségére, tud jó kérdéseket feltenni magának és másoknak, és következetes a mondanivalójában. A legfontosabb azonban a kapcsolata a közönségével.

Montágh Imre ezt írja erről: „Ne azért beszéljünk, hogy tudásunkat fitogtassuk, de azért se, hogy kitöltsük a rendelkezésünkre álló időt; szereplésünket csakis a hallgatóság érdeke vezérelheti.”

1. Számodra milyen egy jó szónok? Idézz fel hatásos szónoki beszédeket!
2. Mi tetszik és mi zavar a legjobban egy iskolai vagy közéleti beszédben?

🔄 Hogy is volt?

Az antik szerzők szívesen hasonlították a szónokot az orvoshoz, és úgy vélték, hogy míg utóbbi a testet, előbbi a lelket gyógyítja. A jó beszédet pedig olyan testként írták le, amely arányos felépítésű, egészséges és tetsze-

tős, amelyben nem látszanak meg az erek és a csontok. Egy ilyen szövegben a **szerkezet** és a **stílus** egyaránt utal a **gondolat** épségére és helyességére, a **kifejezéstől** tehát nem választható el a **mondanivaló**. Ezért fordítottak és fordítanak ma is annyi figyelmet a beszéd kidolgozásának és felépítésének kérdéseire.

Hogyan kell készülnie a szónoknak a beszéd elkészítésére?

- Ne magából induljon ki, hanem a feltételezett közönségéből.
- Keresse meg, fedezze fel témájában a meggyőzés lehetőségeit.
- Legyen eredeti anélkül, hogy bárki ízlését, jóérzését sértené.
- Legyen közösségi, anélkül hogy személyes hangját elvesztené.
- A mondanivaló megtalálásában legyen nagyvonalú, a közlendő válogatásában viszont szigorú.
- Fogadja el, hogy az elrendezés önmagában is meggyőző erővel bír, legyen következetes.
- Kerülje a kölcsönkapott kifejezéseket, a saját hangján szóljon.

Válasszatok közösen egy témát! Írjátok fel cédulákra a fenti pontokat! Alkossatok csoportokat, majd húzzatok egyet-egyet a cédulák közül! Készüljetek egy félperces beszéddel a témáról úgy, hogy a kihúzott szempont észrevehetően mellőzitek! Adjátok elő a többieknek! Végül beszéljétek meg, hogy miből sikerült kitalálni a szándékos hibákat!

A beszéd elkészítésének lépései

A beszéd elkészítéséhez és előadásához öt feladat kapcsolódik:

Válogatás a gondolatok között ► Az első és legfontosabb a **gondolati elhatárolás**, a beszédet megalapozó ötlet. Kissé félrevezetően anyaggyűjtésnek is szokták nevezni ezt a lépést, de nem csupán gyűjtjük, hanem ki is gondoljuk, mit fogunk közölni.

Minden további munkánk ezen fog alapulni. A retorikák ezért hívják invenciónak, azaz feltalálásnak ezt a szakaszt. Itt kell kreatívnak lenni, megtalálni az egyedi, eredeti, éleslátó gondolatot, eldönteni álláspontunkat, feltéve az összes, erre vonatkozó kérdést. Át kell tekinteni, milyen információk érhetőek el a témánkkal kapcsolatban. A szónok egy álláspont szűrőjén keresztül megvizsgálja saját és mások gondolatait. Ezzel a lépéssel dől el a közlői szándék, az álláspont; itt körvonalazódik a gondolatok egymásra következő rendje. A jó beszélő sok gondolatot, anyagot gyűjt, de még többet válogat.

A gondolatok elrendezése ► A második lépésben a **logikai elrendezés** feladata vár a beszélőre. Mivel kezdődjön? Hogyan fejeződjön be? Hány pontba érdemes a bizonyítást rendezni? Hova kerülhetnek a személyes vallomások, történetek, mikor alkalmazható vagy szükséges a humor? Az elrendezés újra megszűri a beszédet: ismét el kell engedni olyan tartalmi elemeket, amelyek a kijelölt szerkezetbe, a „beszéd épületébe” nem illenek be. Ekkor készül el a beszéd vázlata: egy olyan rend, amelyben minden gondolatnak a tartalmán túl funkciója és feladata is van.

A gondolatok formába öntése és közvetítése ►

A harmadik lépés mindennek a **megszövegezése**, a kifejezés szándékával és a hatásgyakorlás céljából. A beszélő ebben a fázisban dönti el, hol fog szóképeket, kérdéseket, felkiáltásokat, expresszív elemeket, és hol fog az egyértelműséget, a követhetőséget szolgáló nyelvi kifejezéseket használni, hol lesz egyszerű vagy emelkedett a stílusa.

Az ezt követő feladatok már a beszéd dramaturgiájához tartoznak: negyedikként **meg kell tanulni** az elkészült beszédet, és végül az ötödik lépésben **elő kell adni**.

A beszéd szerkezete ► A beszéd szerkezetének minden eleme a hatást szolgálja. A beszéd részei egymásra épülve szolgálják a hatóerőt, először a figyelmet, jóindulatot, majd a mélyebb érdeklődést nyerve meg, végül közös következtetésekig, felismerésekig elvezetve a hallgatóságot. A sikeres beszédttől megváltozik a hallgató, olvasó látásmódja, másképp érti és figyeli a körülötte lévő világot. A beszéd szerkezete tehát egy változást folyamatot rajzol elő, ezt segítik az egymást követő és megerősítő beszédrészek:

Kérdések, feladatok

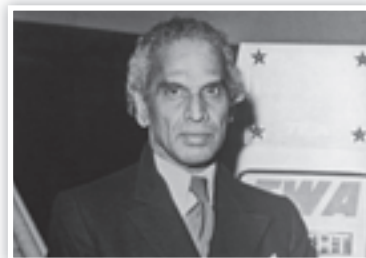
- ▶ 1. Babits Mihály így ír a beszéd szerkezetéről: „Ahol emberekre teendő határról van szó, ott minden gondolatnak helyértéke van, mint a tizedes számrendszerben a jegyeknek.” Mit jelent számodra ez a gondolat?
- ▶ 2. Mennyire vagy képes észrevenni az egyszerű tárgyakban – például egy almában, egy székben, a táblában, a tolladban – kínálózó téma- és gondolatlehetőségeket? Koncentrálj egy hétköznapi használati tárgyra, és figyelj meg, milyen nehéz akár egy percig is összpontosítani rá! Ha három percet sikerül így figyelned valamire, írd le, mi mindenre gondoltál, mit éreztél közben! Azután gondold végig, hogyan beszélnél erről a tárgyról ismerősödnek!
- ▶ 3. Keress egy általad jónak és egy rossznak tartott beszédet! Törekedj arra, hogy ezek az utóbbi évekből valók legyenek! Vizsgáld meg őket a tanult szerkezeti séma alapján! Mi az, ami hiányzik a rosszból, mi az, ami különösen sikerült a jó beszédben?
- ▶ 4. Nézd meg, kedvenc bloggered mennyire követi a beszéd szerkesztésére vonatkozó elveket és lépéseket! Megjelennek-e szövegeiben a beszéd részei?
- ▶ 5. Írd meg a felsőbb évfolyamosokat tizenegyedikes diákként búcsúztató beszédedet! Mit tartasz fontosnak kiemelni?
- ▶ 6. A kreatív iparágakban a legfontosabbnak az ötletet tartják, amelyre a további kommunikáció épül. Te milyen eredeti gondolatot tudnál kapcsolni a következő témákhoz? Ezekhez sok közhely tapad már, igyekezz valami eredeti ötletet találni!
a tanulás fontossága
az egészséges életmód
a játék élvezetessége
- ▶ 7. Az újabb médiumok használata során megjelenik a „befejezetlen” közlés, amelyet bármikor lehet folytatni, változtatni, újraformálni. Gondolj például a folytatható, kiegészíthető, változtatható, átírható blogra vagy a hírportálok tudósításaira! Szerinted hogyan lehet ebben a fajta kommunikációs kultúrában a beszéd szerkesztésére vonatkozó elveket alkalmazni?

! Haladóknak

A nemzetközi közélet ismert szereplői különös rekordokat tudhatnak magukénak, már ami a beszédek hosszát, a megszólalásuk mértéktelenségét illeti. Az államok közötti nemzetközi együttműködést szolgáló Egyesült Nemzetek Szövetsége, az ENSZ bizottsági ülésén 1957-ben maratoni beszéd hangzott el. Krishna Menon indiai diplomata a kasmíri helyzet vitáján felindulva mintegy nyolc óra hosszan beszélt. Közben összeesett, és orvosi kezelésre szorult, de amint jobban lett, visszatért, és további egy órán át szónokolt, miközben végig ellenőrizték a vérnyomását. A téma iránti elkötelezettségének és elismerten jó retorikai képességeinek is köszönhető, hogy ilyen sokáig magánál tarthatta a szót.

Az egyik legrövidebb beszédet pedig Salvador Dalínak, a híres szürrealista festőnek tulajdonítják, aki 1980-ban egy sajtótájékoztatón, hosszabb szünet után ezzel fordult a nyilvánosság felé: „Rövid leszek. Olyannyira, hogy már be is fejeztem.” És leült.

1. Mitől függ szerinted az emberi figyelem teljesítőképességének határa?
2. Milyen alkalmakkor és milyen témákban tartod elfogadhatónak a rövidebb és szükségesnek a hosszabb megszólalást?

▶ Krishna Menon, indiai diplomata

▶ Salvador Dalí, spanyol szürrealista festő

„Az idézés olyan, mint amikor tanúkat keresünk egy peres ügyhöz. Mindig előállíthatóaknak és szavahihe-
tőknek kell lenniük. Ezért a hivatkozások legyenek rendkívül pontosak és ellenőrizhetőek (soha ne idézzünk
egy szerzőt a mű és az oldalszám nélkül). Mi történik akkor, ha a fontos információ vagy vélemény személyes
közlésből, levélből vagy kéziratból származik? Remekül lehet idézni bármely mondatot, ha lábjegyzetként
odaírjuk a következő kifejezések valamelyikét:

1. A szerző szóbeli közlése (1975. június 6.)
2. A szerző magánlevele (1975. június 6.).
3. 1975. június 6-án rögzített kijelentések.
4. C. Smith, *Le fonti dell'Edda di Snorri*, kézirat.
5. C. Smith, A XII. fizioterápiás kongresszuson elhangzott előadás, kézirat (megjelenés alatt a Mouton, The Hague kiadónál).

Ne feledjük, hogy a 2., 4. és 5. forrást bármikor be tudják mutatni. A 3. forrást illetően már bizonytalanok vagyunk, hiszen a „rögzített” szóból nem derül ki, hogy hangfelvételtől vagy gyorsírási jegyzetektől van-e szó. Ami az első forrást illeti, csak maga a szerző tudná megcáfolni önmagát (aki időközben talán már meg is halt). Ezekben a szélsőséges esetekben jó, ha az idézet végleges formáját levélben elküldjük a szerzőnek, és megkérjük, írja meg, vajon magára ismert-e azokban a gondolatokban, amelyeket mi tulajdonítottunk neki, és hogy hozzájárul-e az idézet felhasználásához. Ha rendkívül fontos, de még nem közreadott információról van szó (új megközelítésről vagy egy kutatás még titokban tartott eredményéről), akkor jó, ha az idézet felhasználására feljogosító levél másolatát közlik a szakdolgozat függelékében. Természetesen csak akkor, ha az információ szerzője ismert tudományos szaktektentély, nem pedig valami jöttment. [..]

Az olvasmánycédulák készítése során pontokba szedve összegezték az érdeklődésük középpontjában álló szerző gondolatait, vagyis kivonatot, parafrázist írtak, más szavakkal megismételték azt, amit a szerző mondott. Máshol teljes részleteket közöltek idézőjelben.

Amikor rátérnek a szakdolgozat megfogalmazására, már nincs önök előtt a szöveg, így előfordulhat, hogy a saját jegyzetükből másolnak át bizonyos részeket. Ilyenkor meg kell bizonyosodniuk afelől, hogy a lemásolt részlet valóban parafrázis-e, vagy pedig idézet, idézőjel nélkül. Ellenkező esetben plágiumot követnek el.

A plágiumnak ez a formája meglehetősen gyakran előfordul a szakdolgozatokban. A diáknak közben tiszta a lelkiismerete, hiszen előbb vagy utóbb, egy lábjegyzetben megemlíti, hogy mely szerzőre hivatkozik. Az olvasóra azonban rossz benyomást tesz, ha véletlenül észreveszi, hogy az adott rész valójában nem az eredeti szöveg parafrázisa, hanem annak másolata, idézőjelek nélkül. Mégpedig nemcsak a bírálóra, hanem mindazokra, akik a továbbiakban elolvassák a szakdolgozatot, akár azért, hogy publikálják, akár azért, hogy szakértelmünket megítélik.

Mikor lehetünk biztosak abban, hogy a parafrázis nem plágium? Mindenekelőtt természetesen akkor, ha a szöveg sokkal rövidebb, mint az eredeti. Vannak azonban olyan esetek is, amikor a szerző nagyon rövid tövagy összetett mondatban mond el igen lényeges dolgokat, s így a parafrázisnak igen hosszúnak kell lennie, hosszabbnak, mint az eredeti szöveg. Ilyenkor nem kell görcsösen igyekezni, hogy ne használjuk ugyanazokat a szavakat, mert elkerülhetetlen, sőt egyenesen hasznos, ha néhány szó változatlan marad. Az a legmegnyugtatóbb próba, ha sikerül úgy megírni egy parafrázist, hogy a szöveg nincs a szemünk előtt. Ha ez sikerül, akkor nem egyszerűen lemásolták, hanem meg is értették a szöveget.”

(Umberto Eco: *Hogyan írjunk szakdolgozatot?* – részlet, 1977)

► 1. Határozd meg a következő fogalmakat!

lábjegyzet

plágium

parafrázis

idézet

► 2. Mi a titka annak, hogy a parafrázis ne legyen plágium?

► 3. a) Válassz egy idézetet, majd írd belőle egy parafrázist!

b) Alkossatok párokat! Cseréljétek ki az idézeteket és a hozzájuk kapcsolódó írásokat! Vessétek össze a másik által választott idézetet és az abból készített parafrázist! Megfelel-e az Umberto Eco által megadott szempontoknak?

Az érv mibenléte, felépítése, logikája

16.

... Nyelv és élet

A kép egyáltalán nem szokatlan. A kislány és az édesanyja egy kávézó előtt állnak, a hűtőpultban csak úgy ragyognak a szivárványszínű fagyaltkülönlegességek, még rágógumiízűt is felsorol a hirdetőtábla. A kislány izgalommal felkiált: „Anyu, fagyit kérek!” Az anya ingerülten válaszolja: „Nemrég gyógyultál meg a náthából, most nincs fagy!” Ami ezután következik, azt az egész utca hallja és látja: a szívet szaggató sírást és a kislányt lassan a kávézó előtt elvonszoló anyját. A kéréstelen közönség pedig talán bele sem gondol, hogy a lány éppen most tanul érvelni.

Elsősorban otthon vagy az iskolában tanulunk érvelni? Emlékszel a saját életedből azokra az esetekre, amikor a szüleid érvelve intettek, figyelmeztettek?

🔄 Hogy is volt?

Mi az érv? Aki erre a kérdésre nem tudja a választ, nem használhatja hitelesen ezt a szót. Mindazok, akik egyetértenek az előbbi állítással, feltehetően értik és helyesen alkalmazzák a kifejezést. De attól, hogy értik, még nem biztos, hogy mások számára érthetően meg is tudják határozni.

Ez a fenti fejtegetés is érvelés: állítások sora, amelyek egy vagy akár több következtetéshez vezetnek. Ebben az esetben például ahhoz, hogy jó meghatározás nélkül nem tudjuk mások számára is beláthatóvá tenni, mire gondolunk. Mint ahogy a fenti jelenetben az édesanya

is érvel: azt állítja, hogy a fagy veszélyes lehet az egészségre, és arra a következtetésre jut, hogy a fia nem kaphat a hideg édességből.

A családi kommunikáció, csakúgy, ahogyan az iskolai, a közéleti, a médiából származó, tele van érvekkel. Szüleink érveléséből következtetve tanuljuk meg, mi az elvárt, a helyes és helytelen, az értékes. Bizonyosan sokan találkoztunk a következő szülői intésekkel, irányításokkal: *Látod, mindenki tud nyugodtan ülni, te se ficáncolj! Ötözz melegen, hideg van! Ha most nem indulsz el, el fogsz késni. Aki vinni akarja valamire az életben, az nem hanyagolja el az iskolát. Miért tanulsz fekve? Így nem lehet normális munkát végezni. Büszke vagyok rád, amiért végigvitted, amit elvállaltál!*

Többek között ezek az érvelések vezetnek be minket szűkebb és tágabb kultúránkba. Az iskolában a tudás elsajátítását, a közösségi munka szervezését szolgálják. A reklámokban a fogyasztás serkentésére vetik be érvelési arzenáljukat, azt sugallva, hogy ha nem használjuk a megfelelő fogkrémet/szagszemlegesítőt/applikációt, akkor valószínűleg nem leszünk vonzóak, nem találjuk meg a nagy Őt, és lemaradunk a világ legfontosabb történéseiről. A politika is érvel, amikor a választásra buzdít, amikor döntésre sarkall. Persze nem minden meggyőző közlés érvelő. Sok üzenet inkább a hangulatkeltéssel, az érzelmi benyomások növelésével, a kommunikációs inger erősségével ér el meggyőző hatást.

Emlékeztek olyan helyzetre, amikor meggyőzően érveltetek a születeknek? Válasszátok ki a legjobb témájú eseteket, majd játsszátok el őket!

Az érvek világa

Az érv olyan erős állítás, amely további indoklásra nem szorul. Mitől lesz egy állítás ilyen erős?

- 1. Logikus** (vagy logikusnak tűnő) **levezetés** eredményeként, következtetéseként jön létre.
Például: *Ha itt vagy, mindig nyerünk a meccsen. Tegnap nem voltál itt, és nem is nyertünk. Rajtad is múlt a vereségünk.*
- 2. Társadalmilag elfogadott** nézeteken, kulturálisan meghatározott közhelyeken alapul.
Például: *A Parlamentben nem szabad káromkodni.*
- 3. Szállóigeként hiteles forrásból** származik.
Például: *Magyarország nem volt, hanem lesz.* (Széchenyi Istvánnak a *Hitel* című munkájában írt gondolata alapján, mely szerint: „Sokan azt gondolják: Magyarország – volt; én azt szeretem hinni: – lesz.”)
- 4. A többség egyetért** vele.
Például: *Az egészség a boldog élet egyik legfontosabb feltétele.*
- 5. Mert megkérdőjelezhetetlen** szabályok, törvények támogatják.
Például: *A késedelmes fizetés bírsággal jár.*
- 6. Statisztikai-kutatási adatokra** vagy tapasztalati tudományos **tényekre**, igazolható összevetésekre támaszkodik.
Például: *Bevált az új vitamin, mert 15%-kal csökkent a vizsgált csoportban a megbetegedések száma.*

Az érvek fajtái forrásuk szerint ► A klasszikus retorika a **bizonyítékokat** két forrásból származtatta: külsőből és a belsőből. A **külső forrás** használatának esetében a **bizonyíték már rendelkezésre áll**. Így igazolnak a törvények, jogszabályok, házirendek, szerződések, a tekintély, a tanúság, a statisztika. A **belső forrás** maga a közlő: kommunikátori képességei, figyelme, találékonysága, ötletgazdagsága, előismeretei, tudása, érzékenysége, az összefüggések meglátásának képessége segíti abban, hogy érvelni tudjon.

Az érvek fajtái logikájuk szerint ► A **belső érvek** számára a gondolkodás két utat jelölhet ki: a) az általánostól indulót és b) az egyedivel kezdődőt.

- 1. A visszakövetkeztető (deduktív) bizonyítás** egy általános tétellel, igazsággal kezdődik, amelyből az adott esetre levonható következtetés.
Például: *Minden ember szereti a szabadságot. Nem csoda hát, ha Luca sem rajong a túl sok szabályért.* A deduktív bizonyítás mindig az elvontból halad a konkrét felé. Érdekesség, hogy korunkban egyre kevesebb ilyen bizonyítást hallunk, a multimédia idején jobban kedveljük a konkrétumokat.
- 2. Az egyedivel kezdődő (induktív) bizonyítás** a hasonlítás eszközével az egyedi esettől visz az általános megállapításig.
Például: *Kristófsokat köhög mostanában, az osztálytársaim közül is többen hiányoznak. Valószínűleg járvány van.*

Az érvelés formái ► Ha érvet használunk, tehetünk:

- 1. kategorikus**, vagyis mindenre igaz vagy semmire se igaz kijelentéseket.
Például: *Minden ember halandó. Te ember vagy, így halandó is.*
- 2. feltételes** megállapításokat, amelyekben egy feltételhez kötjük az állítást.
Például: *Ha szeretnél este csokit enni, meg kell újra mosnod a fogad – szól gyerekéhez a szülő. Szeretnék újra fogat mosni – válaszolja a gyerek, megértve, hogy ha a következményt szereti, akkor a feltételt még inkább.*
- 3. választó** kijelentéseket, amelyekben a választás lehetőségeit állítjuk fel, majd kizárással szűkítünk a következtetésig.
Például: *Az ember vagy tisztességes, vagy ügyeskedő. Te nem vagy tisztességes.*

Az érvek fajtái levezetésük szerint ►

Az érvet levezethetjük

- **definícióból** (meghatározásból), úgy, hogy a jól körülírt, elhatárolt fogalomból következtetünk valamire. Például: *Az immunrendszer első számú védőit, a T-sejteket a D-vitamin aktiválja. Megfelelő D-vitamin-bevitel nélkül immunrendszerünk is gyengül;*
- **okfejtéssel**, vagyis az okok feltárásával, magyarázatával, a miértek megadásával. Például: *Sajnos nem lehettem ott az előadáson. Az unokahúgaimra kellett vigyáznom tegnap;*
- **a körülményekből**, indokolva, hogy mit tett vagy tesz szükségessé a kialakult helyzet. Például: *Felsővezeték-szakadás miatt a vonatok helyett pótlóbuszok közlekednek. Megértésüket köszönjük.*
- **összevetésből és példákából**, a dolgok, esetek, események, történések közötti hasonlóság vagy éles különbség megmutatásával. Például: *Tudom, milyen nehéz neked most, ugyanez történt velem tavaly;*
- **tényekből, adatokból**, ha ezek hiteles forrásból származnak. Például: *Az otthoni balesetek 58%-a esésből származik, ezért is fontos, hogy figyelmesen közlekedjünk a lakásunkban;*
- **valószínűségekből, általánosan elfogadott vélekedésekből, megfigyelésekből**. Például: *Ha piros az ég alja, fújni fog a szél.*

Az érvelés feltételei ► Hiába ismerjük azonban alaposan az eszköztárat, a **jó érvelés** nem csupán **megfelelő nyelvi-logikai eljárásokat**, hanem **nyitott kommunikatív viselkedést** is kíván. Az érvelés öt legfontosabb feltétele szerint:

- 1. Kíváncsiság:** Aki csak mások ismereteiből és tapasztalataiból indul ki, és csupán újrahasznosítja, amit hallott, nem lesz jó érvelő. Aki érvelni készül, annak **érdeklődnie kell a helyzet, a szereplők, a körülmények iránt.**

- 2. Odafigyelés:** Aki elmulasztja észrevenni a kisebb vagy nagyobb részleteket, aki nem gondol bele alaposan az ügybe, nem hallgatja figyelmesen a környezetét vagy a partnerét, nem olvassa elmélyülten a forrásait, annak **érvelő megállapításai** általában üres klisék, **kölcsönközhelyek maradnak.**
- 3. Nyitottság és felelősség:** A jó érvelő nem fél belegondolni egy másik álláspont lehetőségébe és igazába. **Nem hiszi azt, hogy mondanivalója kizárólagos,** és mindig feltételezi, hogy a másikéban is lehet számára fontos vagy megfontolandó tartalom. Ezért a **jó érvelő vállalja a felelősséget azért, amit mond,** és azért is, amit kivált a másik félből.
- 4. Pontosság és hitelesség:** Az érvelés önfegyelmet kíván. Meg kell győződnünk **forrásaink megbízhatóságáról, adataink hitelességéről, meg-**

fogalmazásunk érthetőségéről. Az érvelés nem szlogenek sora, itt egyik szó a másikért áll jól, mi pedig minden kijelentésünkért. A pontosság az érvek kiválogatásában és egymáshoz kapcsolásában is jelentkezik. A jó érvelés belátható úton vezet egyenesen a következtetésig, a felismerésig, új állításig.

- 5. Kifejezésbeli gazdagság:** Az érvelés, ahogy a régiek mondták, nem szigorú matematika, hanem élvezhető kommunikáció. Nagy szókinccsel, szemléletesen, minél szélesebb általános műveltségre támaszkodva az érvelés nem lesz unalmas és közhelyes. **Az érvelés csontváza a logika, de hatóereje a nyelv;** a jó érvelés mindig **gyönyörködtet is, akár az emelkedettség, akár a humor, akár a szemléletesesség módszerével.**

Kérdések, feladatok

- ▶ 1. A magyar diákok érvelési eredményei nemzetközi felmérések szerint nem jók. A diákok ugyanis az érvelő fogalmazásokban gyakran használnak hangzatosnak tűnő frázisokat, sommás állításokat, magyarázat vagy indoklás, sokszor szövegösszefüggés nélkül.
- a) Miben látod ennek az okát?
b) Mi minden hat a fiatalok érvelési szokásaira és hogyan?
c) Vedd számba, hányféle forrásból hozhatsz érvelt álláspontod megerősítésére!
- ▶ 2. a) Derítsd ki, milyen jogszabályok szabályozzák az általat használt közösségi oldalakat, és dönts el, hogy ezek mely esetekben lennének megfelelők, és mikor nem lennének alkalmas eszközök a kezvedben!
b) Valaki gyakran támadó, provokáló üzeneteket jegez be az oldaladra. A szabályozás alapján értesítheted a magyar rendőrséget? Valaki hamis adatokkal új profilt nyit neked. Hogyan bizonyítod a szabályozás szerint az igazadat?
- ▶ 3. Elemezd József Attila *Két hexameterjének* érvelő erejét!
- „Mért legyen én tisztességes? Kiterítenek úgyis!
Mért ne legyen tisztességes! Kiterítenek úgyis.”
(József Attila: *Két hexameter*, 1936. november–december)
- ▶ 4. a) Határozd meg, hogy az alábbi, puskázásról lebeszélő érvelések milyen típusba sorolhatók!
b) Döntsd el, melyiket tartod a leghatásosabbnak, és miért! Készíts gyors felmérést, hogy osztálytársaid melyiket tartják a legjobbnak! Mivel indoklod a legnépszerűbbet, mi van benne, ami jobban hat a többinél?
c) Egészítsd ki az érvgyűjteményt még két változattal!
- Ne puskázz! Nagy a kockázat, és nem akkor a siker; lehet, hogy végleg elveszíted a tanár vagy társaid bizalmát. Nem éri meg.
- Tettetni, csalni, hazudni bűn. És puskázni?
- Mindenki, aki kapott már egyest, puskázik. Mindenki, aki puskázik, egyest kaphat. Jár az agyad? Vagy jár az egyes?
- Ha puskázol, megtudod, mit tudnak mások. Ha nem puskázol, megtudod, mit tudsz. Te vagy a megoldókulcs.
- ▶ 5. a) Készítsetek felmérést arról, hogy egy nap alatt az általatok használt közösségi oldalon hány érvelő kijelentést találtok!
b) Vesd össze a felmérés során elolvasott bejegyzések számát a talált érvekkel, és vonj le következtetést abból, amit találtatok!
c) Írd le ezt a következtető állítást! Indokold a helyállóságát, illetve cáföld a megalapozottságát három-három állítással.
d) Rendezd az érveket és az ellenérveket egy kétoszlopos táblázatba!

! Haladóknak

A bizonyítás módszertanának sajátos példája Carl Rogers (1902–1987, meghatározó amerikai pszichológus, a személyiség-központú pszichológia egyik alapítója) nevéhez fűződik. Ő dolgozta ki a kommunikációs együttműködés és meggyőző érvelés nem közvetlen módszerét. A technika kulcsszava az „újráfogalmazás” vagy „visszamondás”, amelylyel a befogadó arról jelez vissza, mit és mennyit értett a befogadott tartalomból. Az eljárás lényege, hogy csak akkor fejtheti ki valaki az álláspontját, érveit, ha az előtte szóló gondolatait, érzéseit mindkét fél számára elfogadhatóan képes volt „visszamondani”. Így valóban közös fogalmi, értelmezési alapok jöhetnek létre a bizonyítás további eszközeinek alkalmazásához. A bizonyító eljárást az alábbi lépésekben valósíthatjuk meg:

1. A korábban hallott (ellen)vélemény érvényes újráfogalmazása.
2. A saját álláspont megfogalmazása.
3. Annak állítása, hogyan változtathatná meg jótékonyan a saját álláspont elfogadása a korábban elhangzott véleményt, illetve annak jelzése, hogy egyik a másikat miben támogathatja.

Ez a módszer kerüli az érvelés harciasságát. Milyen esetekben tartod igazán hatékonynak? Miért?

Gyakorlás

Az érvek rendszere

„Az érvelésre felkészültnek lenni nem jelent mást, mint a téma tökéletes ismeretét, s azt, hogy képesek vagyunk »megtúrni« a tárgyaló-, beszélgetőpartner mondatait és gondolatait, s megvan benne a fokozatos »beadagolás« képessége, s kellő mértékű önkontrollal is rendelkezünk. Nem szabad azonban elfelednünk: »A rábeszélés szelektív erőfeszítést követel, valamint a beszélgetőtárs és a szituáció figyelembevételét, rendszerezést és a helyes megfogalmazás kiválasztását.« Az érvelés érvek, érvelési módszerek olyan szintézisét jelenti, amelyben figyelembe kell vennünk számos tényezőt: »a tétet, a célt, a partnert, a szituációt, a múltat, a kölcsönös érdekeket.« [...]

Az érvelés tehát [...] az érettség és a kompetencia értékmérője. [...]

Másképpen: azt kell eldönteni – mondja Bellenger:

1. Mit akarok bizonyítani?
2. Az érveimnek valóban van-e bizonyítékértékük?
3. Milyen megingathatatlan tényekkel rendelkezem?
4. Milyen ténytartalmak vannak még?
5. Melyek az érvelésem esetleges gyenge pontjai?
6. Melyek a titokban tartott érveim?
7. Miben engedhetek?

Hasznos gyakorlat az is, ha a partner helyébe képzeljük magunkat, s ily módon becsüljük meg érveink értékét.”

(Wacha Imre: *A korszerű retorika alapjai I–II*. Szemimpex Kiadó, Budapest, 1994. 10–11. Bellenger: *Érvelési alapelvek és módszerek* felhasználásával)

► 1. Olvasd el a szöveget!

► 2. Mit jelentenek a következő kifejezések?

önkontroll

szintézis

kompetencia

szelektív

► 3. Milyen elemeket kell figyelembe vennünk az érvelés során?

► 4. Ábrázold fürtábrán azokat tényezőket, amelyek szükségesek ahhoz, hogy felkészültek legyünk az érveléshez!

A cáfolat típusai

... Nyelv és élet

Az abszurd humor egyik ismert jelenetében vitatkoznak így a résztvevők:

„– Elnézést! Itt lehet vitatkozni?
 – Már megmondtam!
 – Dehogy mondta!
 – De igen!
 – Mikor?
 – Most!
 – Nem mondta!
 – De mondtam!
 – Nem!
 – De!
 – Nem!
 – Mondom, hogy mondtam!
 – De nem mondta!
 – Elnézést egy pillanatra! Ötperces vitára fizetett be, vagy félórásra?
 – Ja, csak egy ötpercesre!
 – Köszönöm. Szóval igenis mondtam!”

Monty Python-csoport: *A vita* – részlet,
 Galla Miklós fordítása

A humor forrása nyilvánvalóan a vita és benne az érvek és cáfolatok teljes, mégsem szokatlan félreértése.

▶ Michael Palin és John Cleese a Monty Python *Argument Clinic* című paródiájában, 1972

Mit gondolsz, ha egy állítást tagadok, azzal cáfolom is? Szerinted annak számára, aki érvelni tud, a cáfolás sem jelenthet problémát?

↻ Hogy is volt?

Egy szóbeli beszédben, vitában, egy állásfoglalás előterjesztésében nem elegendő saját érveinket előadni, hanem az ellenkező állításokat is meg kell gyengíteni. Nem gondolhatjuk azt az érveinkről, hogy kikezdehetetlenek, támadhatatlanok, és azt sem, hogy kizárólagosak.

Biztosnak kell lennünk abban, hogy minden érv ellenében felhozható valami, ami megkérdőjelezi. Érveink erősségét ezért arra a kutatómunkára kell alapoznunk, amely **az ellentmondó állításokat feltárja, és azokra a megfelelő ellenérveket, cáfolatot megtalálja.**

Amikor nagyon hiszünk egy álláspont igazában, rendszerint rosszabbul bizonyítunk, mint amikor magunk is kritikai úton, vagyis ellenvélemények megválasztásával jutunk el végső állásfoglalásunkig.

Gyűjtsetek érveket és ellenérveket a következő témákkal kapcsolatban!

a napelemek hasznossága

a városi kerékpározás praktikussága

A cáfolás

A cáfolás az érvelés párja, a bizonyítás megerősítésének eszköze. Mindkettő az álláspont bizonyítását szolgálja, de az érvelés építő, a cáfolás az ellenvéleményt gyengítő módon.

A cáfolásnak két esete van: egyrészt ha a szónoknak ismert, határozott ellenfele van, másrészt ha nincs határozott ellenfele, tehát cáfolatában a közvélemény, az általános felfogás ellen szól.

Bizonyításunkat kezdhethetjük azzal, hogy a másik érveit meggyengítjük, és csak ezután soroljuk sajátjainkat, de hagyhatjuk a cáfolást az érvelés végére, ha úgy ítéljük meg, hogy az ellenkező oldal állításai nem erősek. Mindenképpen hiba azonban az ellenvélemény bármely pontját cáfolatlanul hagyni.

A cáfolás módjai ► A cáfolásnak több módja lehetséges: a tagadás, a nyomatékosítás, a leleplezés és a mentegetés.

- A **tagadás** leginkább az ellenfél gyenge állításaira vonatkozhat. Erre akkor van lehetőség, ha **rendelkezésünkre állnak** olyan törvények, szabályok, adatok, statisztikák, **olyan ismeretek, amelyek kétséget kizáróan igazak, és így eltörlik az ellenkezőket.** A tagadás ebben az esetben tehát nem a *nem* tagadószó sűrű használatát jelenti, hanem azt, hogy az ellenfél állításának igazságértékét és érvényességét vonjuk kétségbe.
- A **nyomatékosítás** esetén **az ellenvéleménynél** nyomatékosabb, **erőteljesebb állítást fogalmazunk meg, így a másik álláspontját kibővívve, a sajátunkként mutathatjuk be.** Ide sorolhatjuk azt az eljárást is, amikor az ellenfél érvelési hibáira mutatunk rá.

- A **leleplezésnek** több eljárása lehetséges. **Fordít-hatjuk az ellenfél érvelését maga ellen,** bebizonyítva, hogy azzal, amit mond, önmagát is megcáfolhatja. Rámutathatunk arra, hogy ellenfelünk **mit hallgatott el szándékosan,** vagy hogy az ellenfél **érvei nem tartoznak** szorosan az **érintett témához.** Végül tagadhatjuk az érveknek csupán egy részét, leleplezve ezzel az egész érvelés gyengeségét.
- A **mentegetés** akkor szükséges, ha **az ellenérvek cáfolhatatlanok.** Ilyenkor érzelmekre vagy erkölcsi kérdésekre hivatkozunk.

A cáfolás és az érvelési hibák ► A cáfolás úgy is működik, mint egyfajta hibaellelőrző program, amelynek során megkeressük az ellenfél érvelésének problémáit. Számos érvelési hibára mutathat rá a cáfolás.

Az **érvelési vagy cáfolási hibák**nak több forrása és oka lehet: eredhetnek a szónokból, az érvek igazságából, az érvelés logikájából, a nyelvhasználatból. Megtörténhet, hogy a szónok vagy vitatkozó fél nem elég felkészült, összeszedett, mondanivalójának nincs logikai íve, szövege nem szerkesztett. Hasonlóképpen előfordul, hogy az érvek nem igazak, nem járulnak hozzá elegendő mértékben a következtetés levonásához, félrevezetőek.

Miközben a cáfolás rávilágíthat az érvelés hibáira, maga is válhat hibássá, manipulatívva a fentieknek megfelelően. Ügyelni kell arra, hogy a cáfolás ne legyen személyeskedő, ne tagadjon olyat, ami igaz, és ne váljon öncélú kötekedéssé.

Érvelési, cáfolási hibák

A HIBA FORRÁSA	A HIBA	PÉLDA
a szónok, a közlő	<ul style="list-style-type: none"> • közhelyek, megalapozatlan állítások, szerkesztetlen gondolatvezetés vagy • a hazugság, torzítás vagy manipuláció szándéka 	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Az újmédia-mok mindenkit butábbá tesznek. Aki jót akar magának, eldobja a számítógépét.</i> • <i>Én biztosan nem tettem azt, amivel vádolnak. De ha tettem volna, akkor se mondhatnám el.</i>
az érvek igazsága	<ul style="list-style-type: none"> • az állítások igazságértéke megkérdőjelezhető 	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Mindenki, aki okos, az sikeres is.</i>
az érvelés logikája	<ul style="list-style-type: none"> • az érvelésben az álláspont nem megalapozott, mert az érvek nem szabályosan épülnek egymásra; • az érvek ismeretlen vagy tisztázatlan forrásra (a sokaságra vagy a közvélekedésre) hivatkoznak; • az érvek nem elegendőek; • az érvek nem elég erősek a következtetés levonására 	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Ha nagyon szeretsz valamit, az megváltoztat. Megváltoztál, tehát biztos szeretsz valamit.</i> • <i>Mindenki tudja, hogy... Nyilvánvaló, hogy... Azt már nem kell hangsúlyozni, hogy...</i> • <i>A keverék kutyák sokkal értelmesebbek, mint fajtiszta társaik. Ezt onnan tudom, hogy sok keverék kutyát ismerek.</i> • <i>Ezt a gyógyított már 200 éve használják. Ezért ez a legjobb a piacon.</i>
a nyelvhasználat	<ul style="list-style-type: none"> • pontatlanság, homályosság, kétértelműség, gyengítés, túlzás, zsargon 	<ul style="list-style-type: none"> • <i>A mosószer intelligens nanosejtek használatával varázsolja tisztává ruháját.</i>

Kérdések, feladatok

- ▶ 1. Vizsgáld meg a fenti szempontok szerint, majd cáfold meg az alábbi állításokat!

A boldogság feltétele a gazdagság.

Sokan tudják, hogy ami a legújabb, az a legjobb.

Az internet megrontja a fiatalokat.

Régen minden jobb volt.

Ami világos a másik számára, az értelmes is.

Mindent ki kell próbálni az életben.

- ▶ 2. Mit gondolsz, lehet anélkül cáfolni valamit, hogy nincs kialakult véleményünk a kérdésben? Szerinted melyik szövegrésznek nagyobb a felelőssége, az érvelésnek vagy a cáfolásnak?
- ▶ 3. Dolgozd ki a cáfolás „etikai kódexét”!
- ▶ 4. Mi a véleményed: vannak megcáfolhatatlan állítások? Ha igen, melyek ezek, és mitől váltak ilyen erőssé?
- ▶ 5. A cáfoló magatartás gyakran tűnik harciasnak, veszekedőnek. Szerinted milyen nyelvi viselkedéssel lehet ezen a benyomáson változtatni?
- ▶ 6. Hozz példákat a cáfolási módokra a hétköznapi életből!
- ▶ 7. Dolgozz ki egy online játékot a cáfolási készségek fejlesztésére, gyakorlására! Mielőtt hozzáfogsz, keress hasonlót!
- ▶ 8. Olvasd el Babits Mihály *Fortissimo* című versét, és elemezd az érvelő és cáfoló erőt!

! Haladóknak

Az érvelések befogadásának kétféle útját állapították meg a kutatók. Az egyik, az ún. **főutas feldolgozás** során valamennyi állítást, azok összefüggéseit és minőségét is megvizsgáljuk, mielőtt hozzáállásunkat kialakítjuk. A **mellékutas feldolgozás** esetén azonban figyelmünket lekötik a mellékkörülmények, a hangulati elemek, ilyenkor az üzenet érzelmessége hat ránk. Fontos kérdés tehát az, mi készíti az üzenet befogadását arra, hogy főúton, és mi arra, hogy mellékúton továbbítsa a hallottakat vagy olvasottakat?

Néhány fontos szempontra mutattak rá a vizsgálatok:

1. Az üzenet befogadjának képessé kell válnia arra, hogy értse, amit figyel, hallgat. Lényeges tehát, hogy legyenek szervezett ismeretei, kommunikációs és figyelemkészségei.
2. Motiválnak kell lennie abban, hogy az érvelést megvizsgálja, például azért, mert érintett.
3. Magának az üzenetnek is tartalmaznia kell érveket, ezek nélkül ugyanis a továbbítás valóban csak mellékúton lehetséges.

1. Az információbőség elősegíti vagy gyengíti a főutas feldolgozást?
2. Te hogyan fejlesztenéd ezt a fajta összpontosított figyelmet?

Már mindent feltaláltak, amit fel lehetett?

Nyilván nem, de ugyanígy az sem igaz, hogy a 19. század végén ezt állította volna az amerikai szabadalmi hivatal egy biztosa, Charles Duell. Pedig nagyon népszerű idézetről van szó.

A jövővel kapcsolatos hamis idézetekből gyűjtött össze hetet a Paleofuture blog. Ezek egyike egy idehaza is jól ismert mondat, amit előszeretettel használnak a szűklátókörűség és a folyamatos haladás ilusztrálására – cikkekben és céges prezentációkban egyaránt:

„Mindent, amit fel lehetett találni, már feltaláltak.”

Állítólag ezzel indokolta 1899-ben Charles Duell a szabadalmi hivatal megszüntetésére vonatkozó kérelmét. Pedig nem – legalábbis nincs bizonyíték arra, hogy Duell bármikor is mondott volna ilyet. A Paleofuture szerint az idézetet megcáfolták már több könyvben is, az emberek azonban ennek ellenére imádják.

Az állítás eredetét nyomozó más szerzők szerint a mondat széles körben a nyolcvanas évek elején vált ismertté, méghozzá jó eséllyel az 1981-es *The Book of Facts and Fallacies* ('A tények és téves következtetések könyve') című könyv révén. Ezt a feltételezést egyébként a Google Books Ngram Viewer nevű szolgáltatása – amely segítségével 1800 és 2000 között megjelent könyvekben kereshetünk tetszőleges kulcsszavakra – is alátámasztja.

Ha még régebbi források után nézünk, megjelenik az idézet egy 1899-es cikkben is: de nem Charles Duell szabadalmi hivatalnok szájába adva, hanem egy képzeletbeli párbeszédben, amely a küszöbön lévő 20. század tudományos és művészeti életét hivatott humorosan bemutatni.

Az idézet eredete után egyébként már 1940-ben is folytattak vizsgálatokat, és akkor sem találtak nyomot arra vonatkozólag, hogy Duell ilyet állított volna. Találtak viszont egy 1843-as szöveget, amelyben Henry L. Ellsworth szabadalmi hivatalnok mond valami hasonlót ahhoz, ami az elemzett idézetben szerepel. A teljes szöveget nézve azonban kiderül, hogy Ellsworth egyáltalán nem számít a jövőbeli invenciók kifulladására, sőt, azokat a területeket is megjelöli, ahol a szabadalmak számának növekedését várja.

(Forrás: www.urbanlegends.hu)

- ▶ 1. Gyűjtsd ki a szövegből, milyen forrásokat használt a szerző a cáfolat elkészítése során!
- ▶ 2. Amikor cáfolatot készítünk, vizsgáljuk
  - a források megbízhatóságát,
  - a fogalmak meghatározásának pontosságát,
  - a megközelítésmódot (nem egyoldalú-e),
  - a bizonyítékok meglétét, megfelelőségét, elegendő voltát,
  - az érvek egyoldalúságát stb.
 Készíts egy olyan gondolatterképet, amely segítségével összegyűjtöd azokat az érveket, amelyekkel megcáfolták az idézet hitelességét!
- ▶ 3. Keres további példákat álhírek vagy áltudományos hírek terjedésére, előfordulására! Válassz ki egyet, és próbáld megcáfolni az eddig tanultak felhasználásával közösségi oldalon közzétehető terjedelemben!

... Nyelv és élet

„Pontról pontra elmondom, úgy, ahogy bennem él, mi idegenít el ettől a költészettől. Véleményemet nem tartom csálhatatlannak. Csak egy ember szava ez. De egy olyan ember szava, aki pályája során elégszer tanúságot tett arról, hogy hű egyetlen meggyőződéséhez és hitvallásához, az irodalomhoz [...]. A vitairat természetéből folyik az is, hogy nem időzöm ama versei mellett, melyeket az elsők között ismertem el, hanem azokat a különbségeket emelem ki, melyek elválasztanak tőle, s munkásságát a szememben inkább ellenszenvenné, mint rokonszenvenné teszik, inkább korccsá, felemássá, mint egészé és tökéletessé. [...] Egy kritikus ezt írta róla: »a magyar nyelv sohase hallott zenéjét szóltatta meg«. Fölháborodva kérdezem, hogy ezt a megállapítást, melyet Vörösmarty wagneri zenekara, Petőfi harsonája, Arany andalító mélyhegedűje után tett, vajon erre is vonatkoztatta-e, erre a süket citerára, erre a nyafogó csimpolyára? [...] Nem, tisztelt uraim, ez nem szép: ez rút és ostoba. Ez nyelvünk mélypontja, melynél mélyebbre már nem zuhanhat. Nem az a baja, hogy »érthetetlen«. Az a baja, hogy érthető.”

(Kosztolányi Dezső: *Az írástudatlanok árulása. Különvélemény Ady Endréről* – részlet, 1929)

Kosztolányi Dezső sorai ezek Ady Endréről. 1929-ben, Ady halála után tíz évvel jelent meg a különvélemény, csatlakozva ahhoz az évtizedes vitához, amely Ady Endre költészetének megítéléséről folyt. A szerző vitairatnak szánja súlyos kritikáját, amelynek végkicsengése nem teljesen elmarasztaló, de szakítás az „Ady mint költőóriás” felfogással.

1. Tudsz-e olyan szerzőről, aki ennek ellenkezőjét állította vagy állítja Ady Endréről?
2. Szerinted mi a célja egy irodalmi vitának? Van-e hatása az olvasóközönségre, és általában, a társadalomra?
3. Téged megingat-e az Adyról alkotott véleményedben? Lehet-e, szabad-e értékesnek tekintett műveket, tetteket megkérdőjelezni; vitázni a közfelfogással? Hallasz-e ma hasonló irodalmi vitákról?

🔄 Hogy is volt?

Amikor érvelünk, álláspontunkat bizonyítjuk, megkeresünk és alaposan feltárjuk mindazokat az okokat, tapasztalatokat, amelyek véleményünknek ellentmondanak, és mérlegeléssel, az ezekre adott válaszokkal fogalmazzuk meg állásfoglalásunkat.

A **belső vita, az állítások, tapasztalatok összevetése** természetes gondolkodási folyamat. Ismereteinket hasonlítások és különbségtételek révén szerezünk, ennek a folyamatnak fontos eleme a szembeállítás. **A vita** – legyen az egyénben vagy személyek között zajló kommunikáció – tehát **természetes és nélkülözhetetlen**

módja a tudás megszerzésének, a tudás megosztásának, a közös tudás formálásának.

Egyes kutatók szerint minden emberi kapcsolat és kommunikáció kreatív forrása a vita. Egy olyan kapcsolatban, amelyben teljesen azonos a felek véleménye, és emiatt lehetetlen a vitázás, nagy a biztonságérzet, de kicsi a változásra való képesség.

Azok a társadalmak, ahol az egyéni véleményeket és a vitakedvet elnyomják, és egyneművé válik a közvélemény, sokkal sérülékenyebbek, mint azok a közösségek, amelyekben megjelenhet a vita.

1. Milyen típusú vitákkal talákoztál eddig?
2. Gyűjtsd össze, milyen témákban szoktál vitázni!

A vita és jellemzői

A vita ► A vita az érvelés sajátos alkalmazása. Olyan kommunikációs műfaj, amelyben a felek egy döntés elérése céljából vetik össze, állítják szembe, illetve – a megegyezés szakaszában – egyenlítik ki álláspontjait. A vita természete szerint konfliktus, de soha nem fenyegető, kényszerítő vagy megsemmisítő. A vita során nem személyek, hanem álláspontok kerülnek egymással szembe. A vita nem a harag kifejeződése, mint a veszekedés; nem harc, amelyben valakinek feltétlenül vesznie kell; nem is verseny, amelyben valakinek győznie kell. A vitában az egyet nem értés nem bántás, hanem lehetőség újabb nézőpontok megtalálására, a közös döntéshozatal leghatékonyabb módja. A vita során mindvégig késznek kell lennünk arra is, hogy az észszerű ellenérvek hatására véleményünket megváltoztassuk.

A vita atyjának Prótagorasz tekintjük, aki arra nevelte tanítványait, hogy minden dolognak két oldala van, és képessé kell válnunk mindkét oldal érveinek a megtalálására. Az etikus vitában a felek meggyőződéssel állnak ki véleményükért, és tisztelik a másik meggyőződését.

A vita összetevői ► A vitának három alapvető összetevője van: 1. a tárgya, amire vonatkozik; 2. a vitázók, akik részt vesznek benne, és a 3. döntéshozók, akik az eredményét meghatározzák.

1. A vita tárgya

A vita háromféle tárgyra vonatkozhat: tényekre, elvekre-értékekre és cselekvésekre. A tényről szóló vita lehet értelmező természetű (például: az Adyról szóló irodalmi eszmecsere vagy a történelem eseményeinek megítélése), vagy érinthet meghatározásokat (például: a szabadság, a demokrácia, a helyes és helytelen, a hasznos és haszontalan felfogásai között). Az értékeket érintő vita általában azok hierarchiájára vonatkozik (például: melyik a fontosabb, a természet megóvása vagy a gazdasági növekedés?). A vita tárgya lehet cselekvés vagy intézkedés is (például: a tanult idegen nyelvek kiválasztása, szakma- és hivatásválasztás). A valóságban azonban ritkán találkozunk a vita tiszta típusaival: az értékekről szóló viták összekapcsolódnak cselekvésekről szólókkal, ezáltal bizonyos tényeket és felfogásokat is érintenek.

A vitára való készüléskben segít e három típus elkülönítése, mivel más-más fogalmakkal kell dolgoznunk. A tényekről szólóban a felfogások megalapozottságát, igazságát mérlegeljük. Az értékek esetében azokat a szempontokat alkalmazzuk, amelyek alapján összevethető a fontos a kevésbé fontossal. A cselekvésekkel kapcsolatban pedig az előnyöket, hátrányokat és a hatékonyságot vesszük figyelembe.

2. A vita résztvevői

A vitapartnerek egymást kölcsönösen kizáró álláspontok képviselői, de nem ellenfelek vagy elszánt harcosok. A vitázó felek önfegyelemre és odafüggyelésre ösztönzik egymást: mindkét félnek szigorúan meg kell vizsgálnia saját álláspontját. A vita nem jelenti azt, hogy a felek egymással nem érthetnek egyet. A másik vélekedésének elfogadása a sajátunk kiterjesztéséhez is vezethet, meggyőződésünk feladása nélkül. A vitázók tehát figyelő, fegyelmzett és felelős kommunikátorok.

3. A döntéshozó

A vitában döntést legtöbbször az a közösség hoz, amelyben a vita zajlik, de döntéshozó lehet egy harmadik fél is, aki mindkét oldallal elfogulatlan. A jó döntéshozó azon az alapon mérlegel, hogy a felek mennyire voltak sikeresek az érvelésben, a bizonyítékok felsorakoztatásában; mondanivalójuk felépítésében és a másik fél érveinek megcáfolásában. A hétköznapi életben ilyen döntőbírók lehetnek a szülők a testvérek vitájában, egy osztálytárs a barátok vitájában, egy külső szakember jogi vagy szakmai vitában. A jó döntéshozó elfogulatlanságra, figyelemre, a cél pontos ismeretére, jó kérdésekre és elemzőkészségre van szüksége.

A vita típusai ► A vitákat öt típusba szokás sorolni. Ezek: a parlamenti viták, a politikai (kampány)viták, a közéleti viták, a szakmai-tudományos viták és a családi viták.

1. A parlamenti viták értékek vagy cselekvések kapcsán céloznak meg döntést. A parlamenti vitákra sok, a megszólalás rendjét, módját, idejét érintő szabály vonatkozik, de a kereteken belül a stílus sokszor éles és támadó. Számos döntés meghozásához a parlamentben vita szükséges.
2. A politikai (kampány)vitákban a választásokon induló jelöltek mutatják meg magukat, pártjuk programját és saját képességeiket. A vitát pontosan megszervezik, az elemzők pedig mindent megfigyelnek: a megjelenést, az arcjátékot, testnyelvet, az újszerűséget, a cáfoló erőt, a fegyelmet. Ebben a vitatípusban azonban nehezen elképzelhető, hogy a felek közös megegyezésre jutnának: kommunikációjuk sokkal inkább a versenyt, mint az együttműködést szolgálja.
3. A közéleti viták a közérdeklődésre számot tartó kérdésekben zajlanak, érinthetik a közjót, a közérdeket, de szólhatnak egyéni vagy egyedi viselkedésekről, vélekedésekről. Ezekre korábban

A VITA TÁRGYA, AMIRE A DÖNTÉS VONATKOZIK	A VITA ALAPKÉRDÉSE	A VITA FOGALMAI
Tény, meghatározás	Hogyan értelmezzük?	megalapozottság, igazságérték, megfelelés
Érték	Mit tartunk fontosnak?	helyesség, értékesség
Cselekvés	Mit tegyünk?	hasznosság, előny, hátrány

a közösség találkozóhelyein, manapság inkább a médiában, a digitális fórumokon kerül sor, kommentek, hozzászólások révén. A döntéshozó itt lehet az, akinek a közösség végül előterjeszti álláspontjait, de lehetnek maguk a résztvevők is, akik a többség szabályával döntenek.

4. A **szakmai-tudományos viták** általában kisebb nyilvánosság előtt játszódnak. A **fogalomrendszert és az alkalmazott érveket leginkább a résztvevők köre és egy szűk szakmai közönség érti**. Eredményük érintheti a teljes társadalmat, nagyobb érdeklődésre szakmaiságuk miatt mégsem tesznek szert. Ide sorolhatjuk a történések, irodalmárok, matematikusok között kialakuló szakmai vitákat. Emellett a **cégeken belüli, a vállalat életét érintő,**

a megbeszélések és egyeztetések révén történő csoportos döntéshozatal is ebbe a típusba tartozik.

5. A **családi viták a kisközösség tagjainak jólétére, az értékrend kialakítására, a belső szabályok megőrzésére vagy megváltoztatására vonatkozhatnak**. Bármilyen tárgyat, témát érinthetnek, de nem nagy nyilvánosság előtt. Ezekben a vitákban fontos szerepet tölt be a családi szerep, illetve a család kommunikációs klímája, amely lehetővé teszi vagy elnyomja a vita kialakulását.

A vita készségeinek elsajátítására, a vitagyakorlat megszerzésére kitűnő alkalmat biztosítanak a diákok számára szervezett vita- vagy disputaversenyek, amelyekből hazánkban is több indul.

Kérdések, feladatok

- ▷ 1. Készíts kisebb közvélemény-kutatást saját osztályodban, iskoládban, amelyben felméred, hogy mi jut az emberek eszébe először a vita fogalmáról! Mit tapasztalsz? Mivel indokolod az eredményt?
- ▶ 2. Milyen hasonlóságokat és különbségeket tudsz felfedezni a vita és a következő fogalmak között? Összegezd az összehasonlítás alapján a vita legfontosabb jellemzőit!

- ▶ 3. a) Idézd fel, hány közéleti vitáról hallottál az utóbbi időben! Jellemezd ezeket a tanultak alapján!
b) Véleményed szerint milyen a közviták helyzete hazánkban? Fogalmazz meg erről egy vitairatot!
- ▶ 4. Gyűjtsd össze, hányféle, a vitával kapcsolatos versenyre vagy rendezvényre nevezhetnél be a csapatoddal! Nézd meg a szabályokat, és dönts el, számodra melyik a leginkább rokonszenves rendezvény! Támaszd alá választásodat érvekkel! Ha van rá lehetőséged, nevezd is a választott verseny(ek)en!
- ▶ 5. Te hogyan növelnéd társaidban a felelős vitázó kedvet? Hozz ötleteket, tárd osztálytársaid elé, és közösen döntsétek el, melyik a legalkalmasabb arra, hogy megvalósítsátok!

- ▶ 6. a) Mi a véleményed a párbeszédéről és a vitáról? Gyűjtsd össze hasonlóságait és különbségeit! Válaszaidat foglald halmazábrába! Mit tekintesz igazi párbeszédnek?
b) Egyes filozófusok, kutatók úgy látják, hogy a párbeszéd a másik „beengedése, meghívása” a gondolkodásunkba. Ilyenkor nem mondunk le saját meggyőződésünkről, gondolatainkról, de elfogadjuk, hogy azok nem kizárólagosak. Egyetértesz ezzel? Lehet ebben a szellemben vitázni?
- ▶ 7. Keresd a filozófiát, az az irodalom, a nyelvészet és a természettudományok területéről ismert vitákat! Legalább három példa alapján határozd meg ezek stílusát, hangvételét!
- ▷ 8. Mely körülmények segítik elő a termékeny vitát, és melyek akadályozzák?
- ▶ 9. Vizsgáld meg az általad gyakran látogatott internetes oldalakon a kommenteket. Mit tapasztalsz? Ezek veszekedő vagy vitatkozó stílusúak? Miben látod mindennek okát?
- ▶ 10. A valóságshow-k létrehozták a családi és személyes viták sajátos típusát. Mit gondolsz ezekről? Fejtsd ki a véleményed egy érvelő esszében!
- ▶ 11. Milyen sporthoz hasonlítanád a vitát? Miért? Mit jelenthet a vitában a fair play?
- ▶ 12. a) Keressetek az osztályotok számára fontos témát! Határozzátok meg pontosan a vita tárgyát, és dolgozzátok ki a szabályait!
b) Rendeztetek vitákat a témáról! Az eredmények tisztasága miatt megfigyelőt és döntnököt is jelöljétek ki!
c) Összegezzétek tapasztalataitokat! Mit csináltok jól, mi sikerült kevésbé az előkészületekben?

! Haladóknak

Az ókori görögök Erisz, a viszály istennője után erisztikának nevezték a vitatkozásnak a módját, amely mindenáron győzelmet akar elérni a másik érveinek megsemmisítésével. Az ilyen vitákban előfordulnak hamis állítások, álkövetkeztetések, a másíknak állított félrevezető logikai csapdák. Ez a viselkedés azt feltételezi, hogy a vitázó a vitát ún. zéró összegű játszmának képzei el.

A **játékelmélet** megalapítása részben a magyar Neumann János nevéhez fűződik. Megállapításait a matematika, a közgazdaságtan, a szociológia, a pszichológia, a számítástechnika és a mesterségesintelligencia-kutatás eredményeire építi. Az elmélet az ún. játékok segítségével magyarázatot ad gazdasági szereplők (vállalatok és egyének) viselkedésére. Egy játék lehet *két-* vagy *többszemélyes*. Az elmélet kulcsfogalmai a következők: *Zéró összegű* az a játék, amelyben a játékosok csak egymás kárára növelhetik nyereségüket; ezzel szemben *nem zéró összegű* játszmában a két fél nemcsak egymástól, hanem egymással együttműködve valamilyen külső forrásból is nyerhet. Ha a játékosok között kialakul az együttműködés, akkor *kooperatív* játékról beszélünk; ha *nem kooperatív* a játék, akkor a játékosok versengenek egymással. Észszerű feltételezni, hogy minden játékos a lehető legnagyobb nyereség elérésére és a veszteség kockázatának minimalizálására törekszik.

Nézz utána, milyen csapdahelyzetek vannak a kétszemélyes, kétválasztásos, szimmetrikus játékokban!

Aki a vitát zéró összegű játszmának gondolja, annak az egyetlen lehetőség a másik fél teljes, megsemmisítő legyőzése. A viták helyes felfogása azonban nem ez. Többségük ugyanis nem zéró összegű játszma, vagyis esetükben az együttműködés eredményesebb lehet, mint a szembenállás.

Figyeld meg a környezetemben, a médiában folyó vitákat! Milyen „játzmáknak” tartod ezeket?

Gyakorlás

Viták a múltban

A vita műfaja (latin kifejezéssel: a disputa) a filozófiában, irodalomban, tudományban egyaránt megjelenik. Az ókori filozófiai dialógusokban (például Platón műveiben) a szereplők többnyire kérdés és vita során jutnak el fontos felismerésekig. A hitéleti, vallási, egyházi ügyekben megjelenő hitviták meghatározóak voltak századokon keresztül a vallási nézetek, tételek, felekezeti kérdések eldöntésében, írásban és szóban egyaránt. Ennek a vitatkozásnak kivételes képviselője Pázmány Péter, aki szónoklataival és leveleivel sokakat győzött meg az ellenreformáció idején. A hazai tudományban a 19. századi irodalmi nyelvhasználat (például az Árkádia-pör) és a nyelvújítás vitái mutatják meg, milyen jelentősége van a nézetek nyilvános ütköztetésének.

- ▶ 1. Határozd meg a következő kifejezéseket!

disputa

hitvita

ellenreformáció

- ▶ 2. Gyűjtsd össze, milyen vitatémákat említ a szöveg!
- ▶ 3. Gyűjtsétek össze, milyen vitatémák gyakoriak korunkban? Milyen fórumai vannak a vitáknak?
- ▶ 4. Hol, milyen helyzetekben és műfajokban vitázhatnak a fiatalok?

... Nyelv és élet

„Mint hogy a szónoklás művészetének segítségével igaz és hamis dolgokról is meg lehet győzni az embereket, ki merné azt állítani, hogy a hazugság elleni harcban fegyvertelenül kell az igazságnak a maga védelmében helytállnia, hogy tudniillik azok, akik hamisságokról akarják meggyőzni hallgatóikat, már a bevezetésben képesek legyenek őket jóindulatúvá, figyelmessé és könnyen taníthatóvá tenni, ellenfeleik pedig ne tehessék meg ugyanezt?” – kérdezi Szent Ágoston *A keresztény tanításról* szóló művének IV. könyvében, amely Kr. u. 426-ban keletkezett. Igazi, tömör retorikát ír meg ebben a tartalmas fejezetben, és felhívja a figyelmet arra, hogy még a jó céloknak is szükségük van hatásos szónoki eszközökre.

Hogyan lehet szerinted figyelmessé, jóindulatúvá és taníthatóvá tenni a hallgatóságot a nyelvi kifejezéssel? Te miként ragadnád meg hallgatóid figyelmét, ha tudnád róluk, hogy a tiéddelel szembeálló állásponton állva figyelik szavaidat? Keress irodalmi példát is erre az esetre!

► Sandro Botticelli: Szent Ágoston dolgozószobájában, 1490–1494

🔄 Hogy is volt?

Sok oka lehet annak, amiért egy beszédet hatásosnak tartunk. A hatás adódhat **a személyiségből, magából a beszédből, de lehet forrása a helyzet is.** Hatását tekintve van olyan szónoki mű, amelynek értékét az utókor ismeri igazán, hiszen történelmi-társadalmi értelemben fordulópontot jelentett, és új szemléletet jelölt ki.

Kiemelkedő beszédnek tekinthetjük többek között Szókratész védőbeszédét, Kossuth Lajosnak a képviselőházban 1848. július 11-én, a haderő megajánlásának ügyében tartott felszólalását, Winston Churchillnek a második világháború idején, 1940-ben, kormánya megalakulásakor elmondott beszédét, amelyben nem ígérhetett mást, mint „vért, verítéket és könnyeket”. Ilyen beszédek közt tartják számon Martin Luther Kingnek, az afroamerikai polgárjogi mozgalom élharcosának, lekipásztornak 1963-ban tartott, *Van egy álmom* című szónoklatát, vagy a rendszerváltás idején elhangzott beszédeket, hazánkban és Közép-Európában egyaránt, amelyek hozzájárultak a harc nélküli fordulathoz, a szovjet csapatok kivonásához, a múlt hazugságaival való szembenézéshez.

Történelmi hatással bíró beszédeket persze nem csak jó cél érdekében fogalmaztak. Pusztító eszmék szolgálatába is állították a hatásos beszéd tudományát, így a milliók életét követelő fasizmus és a kommunizmus idején a 20. században, de máig is van a világnak olyan országa, ahol mások elnyomása, a hamis ellenségkép ébren tartása a hatásos előadás érdeke.

Ugyanakkor nem biztos, hogy a történelmileg fontos és elismert beszédek a mai hallgatókat is meggyőznék. **Ma** ugyanis azt tartjuk **hatásos beszédnek**, amely a nagy **információs zajban kivívja magának a figyelmet.** Így lesznek népszerűek a TED.com-ra feltöltött, tízhúsz perces, általában tudományos kérdésekről szóló, izgalmas ismeretterjesztő előadások, ezen az alapon lett sikeres a legfeljebb 6 perc 40 másodpercig tartó, 20 diát felhasználó villámelőadás-módszer, a pecha kucha (japán kifejezés, ejtsd: pecca kuccsa).

Gyűjts a 20. századból további három emlékezetes beszédet! Minek köszönhették jelentőségüket?

A hatásos beszéd

Egy előadás akkor **hatásos, ha illő (illik közlőjéhez, tárgyához és befogadójához), és képes megváltoztatni a közönség hozzáállását.** Ez utóbbihoz érdemes megfontolni, milyen tanácsokat adnak a kutatók és a nagy szónokok felkészítői:

1. Légy előadásod kezdetén váratlan!

Térj el a szokványostól, de csak akkora mértékben, ami nem okoz visszatetszést, ami nem ütközik a helyzet szabályaival!

2. Ne akarj mindent elmondani, közölni: légy egyszerű és összeszedett!

A régi rétorok és a mai kommunikációs stratégiák szerint az a fontos, hogy mondanivalódat szigorúan szűrd meg, és lehetőleg egy vezérelv, egy jó kérdés és az arra adott válasz mentén építsd fel. Előadásodban kerülj a többszörösen alárendelt, túlterhelt mondatokat, használj hangsúlyozó ismétléseket, hármas felsorolásokat, párhuzamos szerkezetű, mellérendelő mondatokat, látványos hasonlóságokat vagy ellentéteket, hogy a figyelmet fenntartsd!

3. Légy szemléletes, ne elvont!

Bármilyen szép eszmére, erős szabályra hivatkozz is, sokszor nem ezek hatnak a legjobban. Törekedj arra, hogy előadásod átélhető legyen azok számára, akiknek szól, ott és akkor, amikor mondanivalódat befogadják!

4. Használj történeteket, anekdotákat, szállóigéket, szólásokat!

Ezek téged és kultúrát is élményszerűen fejezik ki. Ugyanakkor csak olyasmire utalj, amit közönséged döntő többsége ismer vagy ismerhet!

5. Kerüld a közhelyeket, kliséket!

Tudjuk, hogy a közhelyek egykori tapasztalatok tartósan fennmaradó kifejezései, de gyakran válnak üressé. Az eredetiség, ha nem erőltetett, mindig nagyobb hatást ér el, mint a közhelyesség.

6. Érzelmeket fejezd ki úgy, hogy azok a közönséged számára befogadhatók legyenek!

Az érzelmesség lehet elnyomó is, amikor a hallgatóság kényszerítve érzi magát az együttérzésre. Az előadó érzelmessége nem eszköz tehát, hanem a hitelesség támasztéka. Nem jó tehát az előadásban nevetéssel jelezni, ha valamit humorosnak, vagy lebiggyedő szájjal, ha egy gondolatot szomorúnak szánunk.

7. Ne akarj mindenáron magabiztosnak tűnni!

A jó előadásnak leginkább a szerénység ad igazi erőt, amikor a közönség úgy érzi, miattuk és nem magunk miatt kommunikálunk. Nem baj, ha izgulsz, ez természetessé és szerethetővé is tesz, de igyekezz a magad számára is kibírhatóvá és barátságossá tenni az előadás helyzetét azzal, hogy felesleges félelmeidet leküzdöd!

8. Hallgatóságodat beszélgetőtársnak és ne tárgynak tekintsd!

Bár a látszat nem az, valójában egy jó előadás beszélgetés, amelyben te vagy a felelős azért, hogy mások is hallatszódjanak. Tartsd észben, hogy az előadás során te függsz közönségedtől, és nem fordítva! Ezt a helyzetet pedig bölcs alázattal és odafigyeléssel érdemes kezelni.

A beszéd hatásának forrásai ► A beszéd hatása három kommunikációs tényezéből fakad: az **előadó személyiségéből**, magából a **közleményből** és az **előadás módjából**.

Az előadó személyiségének hatása ► Az előadó nyíltsága, barátságossága, felkészültséget mutató, a hallgatóságra odafigyelő tulajdonságai, egyszerűen **hitelessége** a hatás egyik legfontosabb biztosítója. Egy kommunikátor akkor **hiteles, ha szavai igazak, mondanivalója és nem nyelvi viselkedése között nincs ellentmondás, előadasmódja pedig illő**. Bármilyen egyszerű is a hitelesség definíciója, a hatása sokkal összetettebb. Sokszor tartunk valakit hitelesnek a társadalmi rangja, tudományos eredményei, elért pozíciói, szakmai előmenetele alapján. Ezzel élnek, illetve élnek vissza a reklámok, amikor a tisztítószert ajánló személyhez odairják: orvos, a gyógyital ajánlójához pedig azt, professor. A **hiteles közlőt** eleve **elfogultabban figyeljük**, ezért bár rövid távon meggyőző, hosszabb távon kisebb mértékben emlékszünk gondolataira, hiszen nem szavaiból, hanem személyiségéből következtettünk. A **kevésbé hiteles szónokokat azonban nagyobb kritikával**, gyanakvással figyeljük, kommunikációjukra jobban összpontosítunk, érveiket valóban mérlegre tesszük, így mondanivalójuk hosszabb távon meggyőzőbb lehet.

A közlemény hatása ► A hatás származhat magából a **közleményből** is: annak **szerkesztettségéből**, **nyelvi sokszínűségéből**, **igényességéből**, a kifejezéskincs szemléltető erejéből, **frappáns rövidségéből**, képies **többértelműségéből**, **emelkedett vagy éppen hétköznapi stílusából**. A hatásos előadás ügyel arra, hogy élénk benyomást tegyen, közönsége figyelmével gondosan és mértékkel bánjon, emlékezetes, elképzelhető és átélhető gondolati csomópontokat adjon.

Az előadás módjának hatása ► A hatás harmadik kiváltója az **előadás módja**. Ehhez tartozik a közlő nem nyelvi viselkedése, beszédtempója, hangereje, szünet-tartása, testtartása, tekintetkommunikációja, arcjátéka és testmozgása.

Kérdések, feladatok

- 1. Mit gondolsz saját generációd előadasmódjáról általában? Meg tudsz-e figyelni jellegzetességeket? Elfogadhatónak tartod-e a kritikát például a gyors beszédtempóra, az összeszedetlen tartalomra, a kevés eredetiségre vonatkozóan? Vagy a dicséretet a nagy informatívitásért, a technológia értő és okos használatáért, a hatékony közzétételért?
- ▷ 2. Hogyan hatnak szerinted a közösségi médiában az általad lájkolt (kedvelt) oldalak (együttesek, mozgalmak) a te hitelességedre? Mennyire figyelsz erre?
- 3. Képzeld magad legjobb barátod kommunikációs tanácsadójának! Figyeld meg egy héten keresztül órai kommunikációját, feleleteit, kérdéseit, válaszait! Készíts róla szakszerű „profil”! Milyen segítő tanácsokat tudnál neki adni a hatásgyakorlás szempontjából? Kérd meg, hogy tegyen ő is veled így!
- 4. Gyűjtsd össze írásban, milyen divatos szavakat, kifejezéseket, kliséket, közhelyeket használtak a barátiddal, osztálytársaiddal! Írj hozzájuk szinonimaszótárt, és tedd közzé a többiek számára!

A beszéd jó előadását nem a beszédtechnika tökéletessége, hanem a **gondolatok és a közönség kapcsolata** teremti meg, de a jó szó szépen szólva bizonyosan megindítóbb, erőteljesebb.

Az előadás módját minden tekintetben megváltoztatja, ha beszédünket papírról olvassuk. Az **olvasás közben megszűnik a közvetlen kapcsolat** a közlő és a befogadó között, a kommunikátor nem figyel eléggé közönsége visszajelzéseire, megszűnik az előadásnak a szituációhoz illeszkedő rugalmassága.

Vannak helyzetek, amikor a felolvasás különösen visszás. Például a szabad ég alatt, amikor papírjainkat a szél fújja, és mi nem látjuk, hol tartottunk. Vagy amikor nagy paksamétából olvasunk fel, és a közönségünk egy idő után már csak lapjaink számát találgatja. Vagy amikor saját gondolatainkba belebotlunk, olvasási nehézségek miatt. Esetleg úgy köszöntünk, mondunk köszönetet vagy fejezünk ki lelkesedést, hogy közben mereven a papírba nézünk. Az előadásunk a papírhasználat szempontjából lehet spontán vagy megtanult, félig reprodukív, amikor a vázlat miatt használunk papírt, és teljesen reprodukív (felolvasott). A hozzáértők azt javasolják, minél kevésbé használjuk a jegyzeteinket, a papírt előadás közben.

A prezentációs eszközök alkalmazása ► Korunk egyik nagy kihívását az előadasmódban a **kiegészítő, prezentációs eszközök** kínálják. A technológia sokféle megerősítő vagy többletinformáció megjelenítésére, a figyelmet megragadó vizuális élmények kiváltására alkalmas. Mégis, az előadást kiegészítő technikák használatakor (például PowerPoint, prezi, videók lejátszása, gifek, vine-ok), érdemes feltenni a kérdést: **mit ad hozzá a kommunikációhoz** például egy sűrűn teleírt dia? Nem teszi-e szükségtelenné közlendőnket a kivetített jegyzet? Nem vonja-e el rólunk és szavainkról a látványos kép a figyelmet? Beszélőként ellent tudunk-e állni annak, hogy magunk is a kivetített diákat nézzük? Minden önmagunkon kívüli eszköz használatában tehát igen **tudatosnak kell lennünk**.

- ▶ 5. Gondold végig: mikor figyelsz jobban egy előadóra, ha sok papírral vagy minden papír nélkül beszélsz!
- ▶ 6. Sokan szeretnek idézeteket használni előadásaikban. Számos honlap áll rendelkezésre azoknak, akik nem szeretnék sokat fáradni egy-egy magvas gondolat megtalálásán. Mit gondolsz, mire kell ügyelni az idézetek használatakor? Hozz példát jó és rossz alkalmazásra is!
- ▶ 7. Tarts háromperces beszédet a barátságáról! Gyűjts jó idézetet, keress szemléletes történetet, nyerd meg a figyelmet egy váratlan indítással, keretezd előadósodat egy, a bevezetésre utaló befejezéssel, találj adatokat álláspontod igazolására, és végül próbáld el, amit fejben és papíron összeállítottál.
- ▶ 8. Nézz utána a leckében említett pecha kucha módszernek! Tarts a társaidnak a módszer alapján a kedvenc témádról villámelőadást!

! Haladóknak

A hitelesség kutatása több mint kétezer éve foglalkoztatja a filozófusokat, tudósokat, gyakorlati szakembereket. Arisztotelész úgy vélte, hogy a hitelesség a beszélő tulajdonsága, személyiségéből ered, és összetevői a bölcsesség, az erény és a jóakarát. Cicero szerint a hitelességekben a beszélő méltósága, előmenetele és elért teljesítményei, korábbi tettei játszhatnak szerepet.

A 20. századra a hitelesség meghatározásában fontos változás állt be: már nem a beszélő tulajdonságaként, hanem a közönség észleléseként tekintenek rá. Azok a tulajdonságok határozzák meg, amelyek a meggyőzésben szerepet kapnak, például a közlő szakértelme és megbízhatósága, a közlő és befogadó közötti hasonlóság, amely származhat a társas jellemzőkből, személyes tapasztalatokból, csoportok iránti érzelmi viszonyulásból, a vélemény- és értékrend-közösségből. Fontos tulajdonságnak bizonyult ezen kívül a fizikai vonzóság is, ebben szerepet játszik az is, mit tart egy közösség vonzóknak.

1. Milyen tulajdonságokkal egészítenéd ki a hitelesség személyiségjegyeit?
2. Mi a jelentősége annak a változásnak, amely a hitelesség ókori és mai megítélése között lezajlik?
3. Szerinted tanítható a hitelesség? Indokold véleményed!
4. Mit gondolsz, miért kutatják ma is a hitelességet? Hol alkalmazhatók ezek az eredmények?

Gyakorlás

Az összhatásról

Szabó Katalin *Kommunikáció felsőfokon* című munkájában így foglalja össze Montágh Imrét idézve a szónoki hitelesség megnyilvánulásait:

„Az összhatás

»Shakespeare szerint a szónokok két beszédet tartanak egyidejűleg: az egyik, amit hallunk, a másik, amit látunk. A hatásos kommunikátorok az egész testükkel beszélnek. Az előadó kiáll a hallgatóság elé, s még meg sem szólal, máris közöl. Közöl a megjelenésével, testtartásával, arckifejezésével.« Információkat nyújt magáról és a témájáról azzal, hogy amit látunk és amit hallunk tőle, az kongruens-e, vagy sem. Ha nincs összhang a látottak és hallottak között, máris elvész a hitelesség. »Kongruensnek (megfelelőnek, összeillőnek) nevezük azt a közleményt, amelyben a nonverbális elemek megerősítik a verbális közleményt. [...] Ha a tekintet, az arcjáték, a hang arról árulkodik, hogy a beszélő tökéletesen azonosul a mondottakkal. Igazi, erőteljes, magával ragadó hatása csak a kongruens magatartásnak van. Inkongruens (össze nem illő) az információátadás akkor, ha a metakommunikáció ellentételezi a szóbeli közlést, ha a nonverbális elemek (a tekintet bizonytalansága, a testtartás szorongó jellege, a kimódolt hang) arra utalnak, hogy a beszélő maga sem hiszi, amit mond. Az efféle szónoki magatartás kifejezetten káros.«

(Szabó Katalin: *Kommunikáció felsőfokon*. Kossuth Kiadó, Budapest, 1997. 158.)

- ▶ 1. Olvasd el figyelmesen a szöveget!
- ▶ 2. Határozd meg a következő kifejezéseket a szöveg alapján: *kommunikátor*, *kongruens*, *inkongruens*, *verbális közlemény*, *ellentételezi*.
- ▶ 3. Miért fontos, hogy a szóbeli közlést a nem nyelvi elemek is alátámasszák?

A hatásos hangzó beszéd eszközszerkezere

20.

... Nyelv és élet

Forrás: www.kids.britannica.com

Az ismert elméleti fizikus, Stephen Hawking gyógyíthatatlan betegségben, idegsorvadásban szenved, ráadásul gégemetszést is végre kellett rajta hajtani, így nem tud hagyományos módon beszélni. Kezdetben rendkívül nehézkes és lassú volt a kommunikációja: az ábécé betűit tartalmazó kártyát tartottak szeméi elé, segítője sorban

rámutatott a betűkre, Hawking szemöldökének felhúzásával jelezte, ha a kívánt betűhöz értek. Ezután kapott egy szoftvert, amely szavakat kínált fel a képernyőn, így már betűk helyett szavakból válogathatott.

Manapság különleges számítógépet és beszédszintetizátort használ. Hawking kommunikációját, a gépelést az arcára rögzített szenzor teszi lehetővé. A begépelte információ eljut a beszédszintetizátorhoz, amely a számítógépben tárolt szöveget hallható mondatokká formálja. A fizikus könyveket, tudományos dolgozatokat írt meg ily módon, és rendszeresen tart tudományos és ismeretterjesztő előadásokat is. A beszédszintetizátor nem hat automatának, hiszen a hangszínt is képes változtatni. Hawking angol létére azt az egyet sajnálja, hogy a gép amerikai akcentussal beszél. „Az orvostudomány nem volt képes rajtam segíteni, így a technológia volt az, amire támaszkodni tudtam a mindennapi kommunikáció során, és ami segített abban, hogy élni tudjam az életem” – mondja Hawking.

1. Járj utána, mire használják még, kinek segíthet a beszédszintetizátor!
2. Hallgass meg számítógéppel előállított szövegeket! Fel lehet-e fedezni a természetes és a mesterséges emberi beszéd között a különbséget? Miben rejlenek meglátásod szerint az eltérések?
3. Fogalmazd meg egy rövid esszében, el tudod-e képzelni, hogy a jövőben beszédszintetizátorral létrehozott szóközi beszédek hangozzanak el! Döntésedet érvekkel támaszd alá!
4. Ha van rá lehetőség, nézd meg *A mindenség elmélete* című, Stephen Hawking életéről készült filmet!

🔄 Hogy is volt?

Hawking példája mutatja, hogy mesterségesen is elő lehet állítani beszédet. Ahhoz, hogy a számítógép generálta beszéd természetesnek, azaz ne gépszerűnek hasson, a természetes emberi beszéd tulajdonságainak nagyon alapos tanulmányozása szükséges.

A **szegmentumok** az elkülöníthető nyelvi egységek, például a mondatok, a szavak, a beszédhangok. Ezzel szemben a **szupraszegmentális eszközök** a nyelvi egységek 'fölötti' jelek, más néven **mondat- vagy szövegfonetikai eszközök** (használatosak még a beszéd zenei elemei, az intonáció, a prozódia kifejezések is). Az olyan hangjelekhez, amelyek kísérik, megerősítik vagy megváltoztatják az üzenet értelmét, a **hangsúly**, a **hangerő**, a **hanglejtés**, a **hangszín**, a **beszédtempó**, a **ritmus** és a **szünet** tartozik.

Keress meg a videómegosztó oldalak egyikén Petőfi Sándor *Egy gondolat bánt engemet* című költeményét Bessenyei Ferenc és Antal Imre előadásában! Nézd meg mindkét felvételt! Mennyiben változtatta meg Petőfi sorainak jelentését Antal Imre előadása?

A szupraszegmentális eszközök szerepe a beszédekben

Ahhoz, hogy megfelelő hatást tegyünk hallgatóságunkra, beszédünk elmondása előtt végig kell gondolnunk, milyen szupraszegmentális eszközöket alkalmazunk. A hangszín, a hangerő, a hanglejtés, a hangsúly, a beszédtempó és a beszédszünetek mind befolyásolhatják, mennyire válik érthetővé mondanivalónk közönségünk számára.

Azt, hogy milyen mértékben használjuk ezeket a szupraszegmentális eszközöket, elsődlegesen meghatározza, hogy milyen megjelenési formát választunk beszédünknek.

A beszéd megjelenési formái ► A beszéd megjelenési formái a következők, amelyek természetesen nem különböznek el mereven egymástól, vannak közöttük átfedések:

- A **spontán, kötetlen beszéd** során a **gondolkodás és a szöveg megalkotása egy időben** történik.
- A **felolvasásban** olyan szöveget szólaltatunk meg, amelyet a beszélő vagy valaki más korábban nyelvi formába öntött, így nem a mondanivaló tervezésére kell fordítani a legtöbb energiát, éppen ezért **tudatos(abb)an lehet alkalmazni a szupraszegmentális eszközöket**. A felolvasó a leírt gondolatokat szinte „idézi”, hangjával is érzékelteti, hogy a szövegalkotás és a szövegmondás nem egyszerre történik.
- Az **értelmező beszédben** az **előre megírt szöveg** megszólaltatásával a **beszélő azt az illúziót akarja kelteni, hogy az elhangzó szöveg spontán beszéd terméke**, mintha a szövegmondás és a szövegalkotás egyszerre zajlana. Főként az előadó-művészeti tevékenységekre (például versmondásra vagy a színeszi beszédre) jellemző ez a forma.
- A **félreproduktív beszéd átmenetet** jelent a három előző között. A szövegmondás az előadó által megfogalmazott, rögzített szövegen alapul, de a beszélő nem ragaszkodik a szó szerinti elmondáshoz; a **leírtakat hol idézi, hol spontán kiegészíti vagy megváltoztatja**.

A beszédek szupraszegmentális eszközei ►

A beszédek szupraszegmentális szerkezetének legfőbb elemei:

- **Hangszín:** A beszélő beszédszerveinek anatómiai sajátosságai határozzák meg, egyénre jellemző. A világosabb hangszín segítségével **kiemelhetjük beszédünk lényeges részeit**, a sötétebb hangszínnel pedig háttérbe szoríthatjuk a kevésbé lényegeseket. **Érzelmünket is érzékeltethetjük** hangszínnel. A világos hangszínn kifejezheti az örömet, a sötétebb pedig a bánatot.

- **Hangerő:** Lehet halk, közepes vagy hangos. A fokozatosan erősödő vagy halkuló beszéd változásának okai többek között a következők lehetnek: az erőteljes közlési vágy, az érzelmek, a feszültség, a figyelemfelkeltés, illetve a környezet befolyásolási szándéka.
- **Hanglejtés:** A beszéd hangmagasságának változtatásán alapul. Általában **értelmi kiemelésre szolgál**. Befolyásolja a beszélő egyénisége, a beszédhelyzet és a beszédet kísérő érzelmek. A monoton, a hanglejtést nem változtató beszéd a hallgatóság számára unalmassá válhat.
- **Hangsúly:** A szótag kiemelése a környezetéhez képest. Létezik szóhangsúly, mondat- és szöveghangsúly. A magyar nyelvben a szóhangsúly mindig az első szótagon van. Funkciói: a **monotónia ellen hat**, megfelelően lehet a hangsúly révén az **információt, illetve a szöveg belső szerkezetét tagolni**.
- **Beszédtempó:** A beszéd gyorsasága. A **lassú beszédre** általában közepes hangerő jellemző, arra utalhat, hogy a **beszélő megfontolja a mondanivalóját**, pontos fogalmazásra törekszik, de a **túl lassú beszéd nehézkességet** jelöl. A **gyors beszédtempó** során gyors beszédképzési mozgások történnek, a beszédszünetek rövidek. Rendszerint a beszélő **élénk szellemi tevékenységére utal**. Vizsgálatok szerint a lassúbb beszédet általában könnyebb megérteni, mint a **túl gyorsat**, ám a **túl lassú beszéd is zavaró lehet**.
- **Beszédszünet:** A szünetnek is igen fontos funkciója van a beszédben. Amellett, hogy lélegzetvételre szolgál, a **szünet határolja el egymástól a gondolati egységeket**, tagoló funkciója van. Szolgálhat **hatásszünetként**, az **érzelmi telítettség kifejezésére**, illetve a **beszélőváltás jelzésére** (arra, hogy a beszélő át kívánja adni a szót másnak). Mindezek mellett a szünet a hezitáció, a gondolkodás jelzése is lehet.

Lehetséges hibák a szupraszegmentális eszközök használatában ►

A beszéd hangszerkezetének lehetséges hibái:

- A **hangsúlyeltolódás** azt jelenti, hogy a szó bármely más szótagjára tevődik át a hangsúly. A rosszul hangsúlyozott szöveget nehezebb megérteni.
- A **dallamfelkapás** a mondat végének felkapása, az ereszkedő dallam helyett. A hallgató úgy érezheti, mintha a beszélő még akarna mondani valamit.
- A **túl gyors, hadaró beszéd** és a **lassú vagy akadozó, dadogó beszéd** is nehezen követhetővé teszi a szöveget, gyengíti a szövegértést.

A beszéd és a levegővétel ► A professzionális megszólaló ismeri és használja a különböző légzéstípusokat:

- A **némalégzés** az orron át, csukott szájjal történő levegővétel.
- A **beszédlégzés** során az orron és szájon át is veszünk levegőt, a némalégzéstől eltér a levegővétel sűrűsége, gyorsasága és a levegő mennyisége, ezt használjuk beszéd során.

- A **technikai légzés (rekeszlégzés)** a beszédlégzésnek tudatos gyakorlással kifejlesztett változata, amely a szervezet túlterhelése nélkül is nagy teljesítményre alkalmas. Növeli a tüdőkapacitást, gyorsabb a beszédlégzésnél és zöreijmentes. Éppen ezért nyilvános megszólalás, előadó-művészeti tevékenység során használják. A technikai légzés tanulható.

Légzőgyakorlat otthoni gyakorláshoz:

Feküdj a hátadra, tedd az egyik kezéd a hasadra, a másikat a mellkasodra! Vegyél úgy levegőt, hogy a mellkasod emelkedjen meg, számolj el háromig, majd ereszd ki a levegőt! Ezután úgy vegyél levegőt, hogy csak a hasad emelkedjen meg, engedd ki a levegőt! Szívj a mellkasodba a levegőt, told át a hasadba, fújd ki! Végül a hasadba szívj a levegőt, told át a mellkasodba (az emelkedjen meg), rövid ideig tartsd bent, és engedd ki! Ez a gyakorlat-sor a technikai légzés megtanulásához is hasznos, illetve nyugtató hatással is van.

Kérdések, feladatok

- 1. Mondd el többféle hangsúllyal, hangerővel, hanglejtéssel a következő mondatokat úgy, hogy azok például érdeklődést, dicséretet, iróniát fejezzenek ki! Milyen további értelmezések tulajdoníthatók a mondatoknak?

Na, ezt jól megcsináltad!

Jól nézünk ki!

Hol élsz te?

Komolyan gondoltad?

- 2. Készüljtek fel egyperces szónoki beszéd tartására, a „Ha én ... volnék” témában. A beszéd mellé minden beszélő kap egy-egy különböző szupraszegmentális jellemzőt, amelyet érvényesíteni kell a beszéd során (például: nagyon halk beszéd, hangos beszéd, nagyon lassú beszéd, sok beszédszünet, szinte szünet nélküli beszéd, hadarás, monoton hanglejtés, dallamfelkapás stb.). A hallgatóságokkal beszéljétek meg, hogy az eltúlzott jellegzetességek milyen hatást váltottak ki a többiekben!

- 3. a) Milyen jellemzőkkel rendelkezik a bizonytalan kommunikátor? Honnan lehet észrevenni, hogy a beszélő nem biztos a mondottakban?
b) Keress olyan videót, amelyben egy határozatlan beszélő szólal meg, és rendezd fűrtábrába a bizonytalan megszólalás hanggal kapcsolatos jellemzőit!

- 4. Olvass fel egy választott szövegrészletet az általad legutóbb olvasott könyvből! Milyen, a hanghoz kapcsolódó eszközökre kellett ügyelned a meghangosítás során? Ha teheted, hallgasd meg a szöveg hangoskönyvváltozatát is.

- 5. Alkossatok párokat! Egy-egy jelenetet kell bemutatótok, de oly módon, hogy csak számokat lehet mondani a jelenetben. A hanglejtés, a hangsúly, hangerő, a szünet a situációhoz illően tetszőlegesen változtatható, és a tervezett megszólalás hosszának megfelelően egy-egy „mondatban” több számot is lehet mondani. A többiek feladata: találgatni, kik a jelenet szereplői, és (alapvetően) miről van szó.

1. a) A piacon almáért alkudozol egy öreg nénivel.
b) Piaci árú vagy, egy vevővel alkudozol az almádra.

2. a) Hétfvégén el szeretnél menni buliba, édesanyádat/édesapádat kérleled.
b) A jelenetben édesanya/édesapa vagy, akitől a gyereke buliba kéredeznek.

3. a) Közlekedési eszközön ellenőr vagy, meg akarod büntetni a potyautast.
b) Próbálsz rábeszélni az ellenőrt, hogy ne büntessen meg, bár nincs jegyed.

4. a) Nálad fiatalabb gyerekek mesélnek.
b) Nálad idősebb mesél neked, folyton közbekérdezel.

- 6. Válasszatok a Mindenki Akadémiája előadásai közül egyet (elérhetők a www.mediaklikk.hu oldalon), majd elemezzétek, hogy az előadó hogyan alkalmazta beszédében a szupraszegmentális eszközöket! Előadása milyen benyomást keltett bennetek?

! Haladóknak

A hang gondozásának tízparancsolata

1. Kerüld a forró vagy túl hideg italok és ételek fogyasztását!
2. Lehetőleg szénsavmentes italokat fogyassz!
3. Mellőzd a dohányzást minden esetben!
4. Előzd meg a kemény hangindítást lazító és stresszoldó gyakorlatokkal!
5. A hang erős igénybevételénél gondoskodj a hangszálad nedvesen tartásáról egy-két korty folyadék ivásával!
6. A túlhasznált, erőltetett hangszalagok egy-két napos hangdiétát igényelnek!
7. Tartós rekedtség, fáradékony, levegős hang esetén fordulj foniáter szakorvoshoz!
8. Kerüld a torokköszörülést, krákogást, mert a hangszalagok sérüléséhez vezethet!
9. A kávé és az alkohol vízelvonó hatása nagy mennyiségű víz elfogyasztásával ellensúlyozható.
10. Megfelelő beszédtechnika elsajátításával megelőzhető a hangszalagok túlterhelése, és javíthatók a hangképzési hibák.

1. Neked melyik szabály betartása okozná a legnagyobb nehézséget? Válaszodat indokold is!
2. Képzeld el, hogy az orvos hangdiétát ír elő számodra! Nem beszélhetsz. Hogyan próbálnád megértetni magad a következő szituációkban?
  - Focimeccsen szurkolsz a kedvenc csapatodnak.
  - Egy finom ebéd után szeretnéd kifejezni elismerésedet egy előkelő étterem szakácsának.
  - Egy térképet tanácstalanul tartó turistának kell elmagyaráznod, hogy merre van a legközelebbi posta.
3. Alkossatok négy-öt fős csoportokat! Válasszátok ki az egyik szituációt a fentiek közül, majd találjatok ki egy rövid jelenetet! Mutassátok be a többieknek!

Gyakorlás

A színész beszéde

„A színész nem alkotja a szöveget, a szavakat, a kifejezéseket, az eszmei mondanivalót, hanem újraalkotja, reprodukáló művészi eszközökkel. De ösztönös tehetségével és tudatos munkájával alkotja meg a színpadi alak (figura) minden jellegzetességét, így a beszédét is. Ehhez a megalkotáshoz oly technikai fölvertezettséggel kell rendelkeznie, amely lényegesen túlnő egy szépen és jól beszélő magánember beszédkulturáján. Az a reálisnak, esetleg naturálisnak mondott beszédtechnika, amely lebecsüli a tudatos beszédalkotást, valójában nem is technika, hiszen nincs is stílusa, egyéni jellege; elvet mindenféle tudatos gyakorlást azon a címen, hogy a beszéd úgy természetes, ahogyan az ember ajkán ösztönösen megszólal. Olyan utasítást is lehetett (néha még ma is lehet!) hallani, hogy »ne beszéljen szépen«. Ha ez a »szépen beszélés« a szájatogató, agyonartikulált, szótagoló, értelmet és érzelmet »jelző« beszédet jelenti, akkor valójában az ilyen színész ne beszéljen szépen.

A szép beszéd nem valamiféle steril hangadást jelent, amelyben a magyar magán- és mássalhangzók formánsuknak megfelelő színben, a szabályos hosszúságban szólalnak meg. Ez a lombikbeszéd ma már csak különleges karakterizáló szerepben jelenhet meg, egy színpadi alak különleges jellemzésekképpen, de nem szolgálhat alapul az általános színészi beszédtechnika kialakításához. Akkor szép a beszéd, ha észre sem vesszük, hogy ezt valaha meg kellett alkotni; a beszéd csak ragyogó kifejezési eszköz, de nem cél.”

(Fischer Sándor: *A beszéd művészete*. Gondolat, Budapest, 1966. 130.)

- ▶ 1. Olvasd el figyelmesen a szöveget!
- ▶ 2. Gyűjtsd ki a szövegből azokat az állításokat, amelyek a szép beszédre vonatkoznak!
- ▶ 3. Mi jellemzi a színész beszédét? Fogalmazd meg három mondatban a szöveg alapján!

... Nyelv és élet

A testbeszédet kutató Allan és Barbara Pease *A testbeszéd enciklopédiája* című könyvükben írják le azt a kísérletet, amelyet egy tévéműsorban hajtottak végre. Egy szálloda hosszú folyosójának a végében felállítottak egy nagy tükört, a mennyezetre dús növényeket akasztottak fel, amelyek a padlótól másfél méterig lógtak le. A hallba lépők úgy láthatták, mintha a folyosó másik végén is megjelenne valaki, velük egy időben – ám ezt az ismeretlen nem láthatták teljesen, mivel az arcát takarta a tükör előtt lévő sűrű növényzet, de a testét és a mozgását ki lehetett venni. A felvétel szerint minden vendég öt-hat másodpercig látta „a másikat”, mielőtt a hotel portájához ért volna. Ezután megkérdezték a vendégeket, hogy felismerték-e a másikat: erre a férfiak 85 százaléka nemmel felelt, vagyis a legtöbb férfi nem ismerte fel önmagát a tükörben (sőt egyikük visszakérdezett: „Azt a ronda, kövér pasast?”). A nők közel kétharmada viszont észrevette, hogy a folyosó végén tükör van, további harminc százalékuk pedig ismerősnek vélte a látott személyt.

Ugyancsak e kötetben található egy másik tévés kísérlet: a helyi idegenforgalmi irodában a nevezetességekről

érdeklődő turistákat egy bajuszos, szőke férfi fogadta, fehér ingben és nyakkendőben. Néhány percig beszélgetett a turistákkal, majd lehajolt a pult alá az ajánlott broszúrákért. Ezután azonban egy másik, borotvált, barna hajú, kék pulóveres férfi emelkedett fel a prospektusokkal, és éppen ott folytatta a beszélgetést, ahol az előző abbahagyta. Az ügyfelek közel felének fel sem tűnt a változás: nem csupán a testbeszéd változását nem vették észre, de még azt sem, hogy másik ember áll velük szemben.

1. Mit gondoltok, miért nem ismerték fel a szállodai vendégek önmagukat a tükörben, és miért nem vették észre a turisták a tanácsadó személyének változását?
2. Ha van rá lehetőségetek, végezzétek el tanárotok segítségével egy projekt munkában a két fenti kísérletet az ismerőseitek körében!

🔄 Hogy is volt?

A fenti két kísérlet arra mutat rá, egyrészt mennyire nem vagyunk tudatában a saját mozdulatainknak, a nem nyelvi jeleknek, amelyeket adunk magunkról, másrészt pedig mennyire nem figyelünk a környezetünk ilyen irányú jelzéseire. Tudatos megszólalóként nagyon sok információt tudunk közölni hallgatóságunkkal az előre elkészített szövegünk mellett a testbeszédünkkel, hiszen a mondatokat a tudatos vagy nem tudatos mozdulataink alá tudják támasztani (de a szavainkkal nem összhangban lévő jelek akár el is bizonytalaníthatják a közönségünket).

1. Olvassátok fel a következő három mondatot a többieknek a következő módokon!
  - a) nagyon halkán, szemlesütve, senkire rá sem nézve, esetleg még kezünket is tördelve
  - b) normál vagy emeltebb hangerővel, a teremben több résztvevőre is ránézve, határozott arckifejezéssel

Remekül dolgoztam ma is.

Minden feladatot meg tudtam oldani.

Ti is számíhattok rám!

2. Milyen hatást váltott ki a kétféle előadásmód?

A nonverbális kommunikáció szerepe a beszédben

A szónok (vagy bármely megszólaló) szavaival és testbeszédével is hat a hallgatóságára. A **kommunikáció több csatornán** zajlik: a **verbális** (a szavakkal kifejezett) és a **nonverbális** (nem nyelvi, hanem egyéb jelekkel továbbított) **üzenetek** révén. Egyes vizsgálatok szerint az információnak csupán 7%-át adjuk át szavakkal, 93%-át a hallgatók más forrásokból (például a testtartásból, gesztusokból, mimikából és a beszédet kísérő hangjelekből) szerzik be. Más felmérések ezt az arányt 35–65%-ra becsülik.

A **nonverbális kommunikáció** ősi kódrendszer. Tájékoztat a **beszélő és a befogadó érzelmeiről**, hangulatáról, **lelkiállapotáról**, a témához **és a partnerhez való viszonyáról**. Általában nem tudatosan használjuk e jelrendszert, de használata és „olvasása” odafigyeléssel tudatosítható, megtanulható. Kisebbségi vagy nagyobb nyilvánosság előtt szereplőként figyelni kell rá.

A nem nyelvi kommunikáció főbb jellemzői ►

A **térközszabályozás** azt jelenti, hogy a beszélő és a hallgató milyen távol helyezkedik el egymástól térben. Rendszerint négy zónát szoktak elkülöníteni, ezek:

- az **intim távolság** (körülbelül fél méter távolság, ide csak az átvitt értelemben is közel állókat engedjük be, még a suttogás is hallható);
- a **személyes távolság** (fél méter és nagyjából 120 centiméter távolság; ezt nevezik az összejövetelek távolságának);
- a **társadalmi távolság** (120 és 360 centiméter; az idegenekkel folytatott beszélgetés esetén általában ilyen távol állunk egymástól);
- a **nyilvános távolság** (a 360 centiméternél nagyobb távolság, ez főként információközlésre ad lehetőséget, például egy nagy előadóteremben).

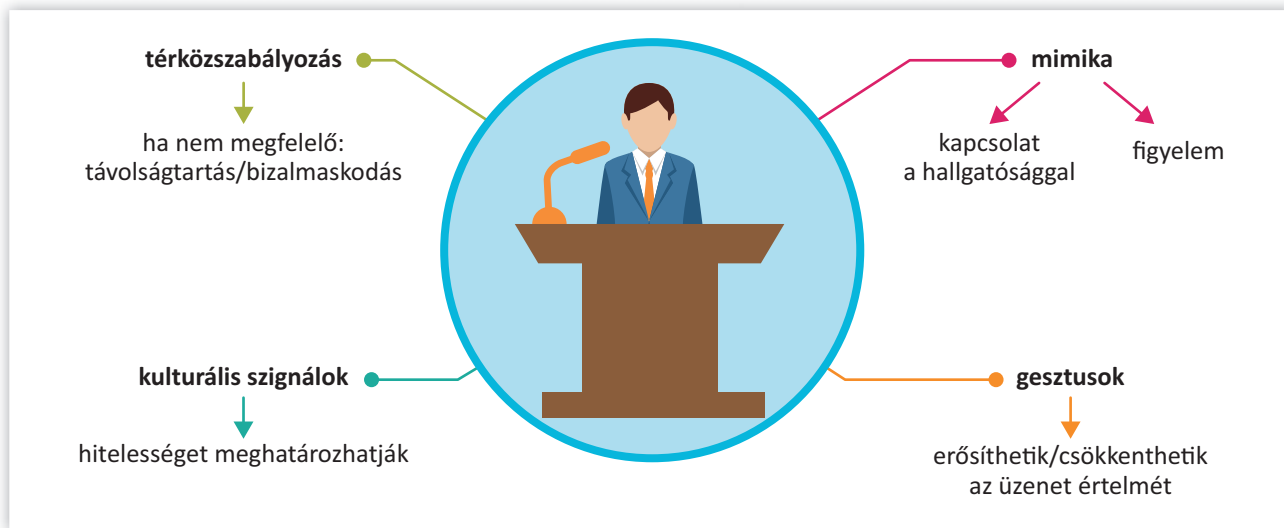
Kommunikációnkban érdemes ügyelnünk arra, hogy az adott beszédhelyzetnek megfelelő zónát válasszunk. A nem megfelelő választás beszédpartnerünkben távolságtartás vagy túlzott bizalmaskodás érzetét keltheti.

A mimika és a gesztusok ► A **mimikához** az **arcmozdulatok** (a homlok, a szemöldök, a szem, a szájmozdulatai) és a **tekintet** tartoznak. Az arcmozdulatok érzelmi állapotra és személyiségjegyekre utalnak. A tekintet (az ún. szemkontaktus) kiemelt jelentőségű a kommunikációban, a szónoki beszédben. **A tekintet és megtartása figyelmet jelent:** ha a másokra (rendszerint a partnerünk szemébe) nézünk, azt fejezhetjük ki vele, hogy figyelünk rá. **Előadóként nagyon fontos a közönségre nézni:** a hallgatóságunk ezáltal úgy érzi, nekik beszélünk, és a reakcióikból tudunk következtetni arra, figyelnek-e ránk, értik-e, amit mondunk. Mindezek mellett a tekintet a hatalmi viszonyok szabályozására is szolgálhat.

A **gesztusok a fej, a kezek és karok mozdulatai**, illetve a **testtartás**. Mindezek az üzenet értelmét erősíthetik, megváltoztathatják, csökkenthetik vagy éppen ellenkezőjére fordíthatják, de önmagukban is lehet jelentésük.

Egyéb nem nyelvi jelek ► A nonverbális kommunikációhoz kapcsolódnak **egyéb nem nyelvi jelek is (kulturális szignálok)**, úgymint a **személyes környezet jellegzetes tárgyai** (ruha, hajviselet, díszek és ékszerek, jelvények és kiegészítők, szimbólumok, tetoválások). Ezek a **hitelességhez is hozzájárulnak:** ha a megszólaló külleme és mondanivalója összhangban van, a közönsége nagyobb valószínűséggel fog hinni neki.

A nem nyelvi jelek értelmezése ► A nem nyelvi jelek egyik részét minden ember hasonlóképpen használja és értelmezi (a hat alapérzelem, mint az öröm, a bánat, a félelem, a meglepetés, az undor és a düh kifejezését), másik részét viszont kultúránkkal együtt tanuljuk meg (a bolgárok például az igenlést fejrázással, a tagadást bólogatással fejezik ki, éppen fordítva, mint az európaiak többsége).

Kérdések, feladatok

- ▶ 1. Tudtad-e? A testi reakciókat (mint például az elpirulás vagy a kézremegés) nehezebb leplezni – többek között ezen alapul a hazugságvizsgálat. Melyek az izgalom nonverbális jelei? És a hazugságé?
- ▶ 2. Eltérő-e a nem nyelvi jelek használata a beszélő életkora alapján? Bizonyítsd válaszodat példákkal!
- ▶ 3. Keresz olyan emotikonokat, amelyek a szemöldök, a szem, a száj, az orr, homlok révén fejeznek ki érzelmeket vagy reakciókat! Melyikre nem találtál egyetlen példát sem? Miért?
- ▶ 4. Mit gondolsz arról az előadóról, aki egyáltalán nem néz a közönségre?
- ▶ 5. Nézz utána, milyen jelentései vannak a felfelé fordított hüvelykujj jelzésnek, és honnan ered ez a gesztus!
- ▶ 6. Kerültél-e már kellemetlen helyzetbe amiatt, hogy valaki belépett a te intimnek érzett teredbe? Gondolj például liftbeli vagy tömegközlekedési helyzetekre! Hogyan reagáltál?
- ▶ 7. Ha van másik országból származó ismerősöd, figyeld meg, másképpen bánik-e a tekintetével, mint te! Ha van rá lehetőség, kérdezd is meg őt erről!
- ▶ 8. Összegyűjtöttünk néhány, a fejhez kapcsolódó nem nyelvi jelet: a bólintás egyetértést, bátorítást fejez ki; a fejrázás ellenérzést, nemtetszést; ha félredöntjük a fejünket, azt jelenti, érdeklődünk a téma vagy a beszélő iránt; a fej leeresztése rosszkedvre, behódolásra vagy elgondolkodásra utalhat; a fejtámasztás a fáradtság, unalom jele.
Gyűjts össze a minta alapján minél több jelzést, amely a hajhoz, a karokhoz, a lábakhoz kapcsolódik!
- ▶ 9. Nézz „farkasszemet” egy barátoddal! Ki kapja el hamarabb a tekintetét? Próbáld ki úgy a helyzetet, hogy megkérd a másikat az egymás szemébe nézésre, illetve úgy is, hogy nem tájékoztatod előre, hogy kitaróan a szemébe fogsz nézni! Milyen különbségeket látsz a reakciókban?
- ▶ 10. Járj utána szakkönyvek vagy az internet segítségével, melyek azok a gesztusok, amelyek egyes országokban teljesen elfogadottak, sőt pozitív jelentésük van, más országokban pedig sértésnek számítanak! Illusztráld képekkel a táblázatba foglalt gyűjteményedet!
- ▶ 11. Angela Merkel német kancellár igen gyakran használja a képen látható gesztust! Szerinted mire utalhat ez a jel?

- ▶ 12. Figyeld meg egy (televíziós) ügynököt beszéd közben! Melyek azok a mozdulatok, amelyek miatt hihetőnek tűnnek az általa mondottak, és mely jelek teszik esetleg a beszélőt hiteltelenné?

! Haladóknak

A nyilvános megszólalás minden esetben stresszhelyzetet jelent, ami biológiai szempontból magasabb adrenalin-szinttel¹ jár együtt. A stressz az ember természetes védekezőreakciója, amely rossz esetben megbénít, szorongást okoz (ennek tünetei: fejfájás, lüktetés, a lélegzet kihagyása, hideg kéz és láb, a látótér beszűkülése, hadarási kényszer, az összpontosítási képesség csökkenése). Viszont a stressz pozitív hatásait is ki tudjuk használni, hiszen az adrenalin-szint megemelkedése jobb teljesítményre ösztökélhet, és segít a koncentrációban.

A szerepléstől való félelmet **lámपालáz**nak (vagy iskolai helyzetben vizsgadrukknak) nevezzük. **Hogyan lehet a lámपालáz** leküzdeni vagy legalábbis a kedvező hatásait kihasználni? Elsődleges a **sok gyakorlás**: minél többet kerülünk olyan helyzetbe, amelyben meg kell szólalni nagyobb nyilvánosság előtt, annál könnyebben fogjuk kezelni ezt a szituációt. Ez is egyfajta önbeteljesítő jóslat: **minél inkább elhisszük, hogy sikeresen tudunk megszólalni, ez**

¹ adrenalin-szinttel: A mellékvese által termelt hormonnal, amely az „üss vagy fuss”, azaz a készenléti reakcióért felelős. A legfőbb élettani feladata, hogy a stresszhelyzetben fokozott izommunkához biztosítsa a megnövekedett energiaigényt.

annál nagyobb valószínűséggel be is következnek. A másik kulcselem a **felkészülés**: akár felelésre, dolgozatra, vizsgára, akár szóközi beszédre kerül sor, sokkal nyugodtabban tudunk szerepelni, ha felkészültünk.

Érdemes magunkat is emlékeztetni, hogy lehetőség szerint mindent megtettünk a siker érdekében. Nagyon kevés kivétellel a közönség jóindulattal van irántunk, előadás közben is igyekezzünk a barátságos arcokra nézni, ez is nyugtató hatással lesz ránk. Tartsunk szemkontaktust a hallgatóságunkkal!

További tanácsok: ne függjünk a technikától (például egy előadást akkor is el kell tudni mondani, ha esetleg az előadás-kísérő prezentáció nem működik), legyünk időben az előadás helyszínén, hogy fel tudjuk mérni, milyen hangereővel, milyen tempóval kell beszélni, mennyit tudunk esetleg mozogni az előadás közben. Ha valaki nagyon izgul, és emiatt kényszeres gesztusokat tesz (például tördeli a kezét, sokat simogatja a haját), célszerű egy tollat, papírt vagy prezentert² a kezébe venni, ezáltal a felesleges és a közönség számára esetlegesen zavaró mozgások leküzdhetők. A zsebre tett kéz vagy a karba font kéz udvariatlan gesztusok beszéd közben.

Keresd meg a videómegosztó oldalak egyikén Ronald Reagan és Jimmy Carter 1980-as amerikai elnökjelölti vitáját! Elemezd a két szóközi nonverbális kommunikációját! A vitát (és később az elnökválasztást) Reagan nyerte. Milyen jelek utalnak arra, hogy Reagan gyakorlottabb tévés szereplő?

Gyakorlás

„Az a szóközi tehát, aki az ékesszólás babérajaira vágyik, mennydörgő hangon szóközöl, amikor ostoroz, lágyan, ha szelíden szól, hangját letompítva, hogy komolynak lássék; megható hangszínezettel, hogy részvétet ébresszen. Mert hiszen csodálatos valami az emberi hang természete; mindössze három hangszínből: a hajlékonyan változóból, az élesből és a tompából áll elő oly nagy hatalmú, oly elbűvölő sokfélesége, mely az énekekben jut el a tökéletesség fokára.

A beszédben is lappang ugyanis valami rejtett zeneiség; nem a phrúgiai és kariai szóközök beszédeinek szinte éneklő befejezéséről van szó, hanem arról, amiről Démoszthenész és Aiszkhinész is említést tesz, amikor egyik a másik szemére veti a hajlékonyan változó hanglejtést. Démoszthenész még sok egyebet is kifogásol Aiszkhinészben, noha nemegyszer elbűvölő és csengő hangúnak mondja őt. Ebben a tekintetben jónak látom megjegyezni azt is a hajlékony hanglejtés elsajátítására vonatkozólag, hogy maga a természet, mintegy ütem szerint szabályozva az emberi beszédet, minden szóközban elhelyezett egy hangsúlyt, nem többet egynél, mely nem kerülhet előbbre a három utolsó szóköztag valamelyikénél. Annál is inkább a természetet kell követnie vezérként a fülek gyönyörködtetését szolgáló szóközi buzgalomnak. Szép zengésű hangra kell törekednünk; az ugyan nem tőlünk függ, hogy milyen a hangunk, de tőlünk függ annak gyakorlása és kiművelése. A tökéletes szóközi tehát változatos és sokszínű hangárnyalattal beszél; végigjár a hanglétra minden fokán, majd fölemelve, majd leeresztve hangját.

Taglejtésével is úgy kell takarékoskodnia, hogy egyetlen fölösleges mozdulatot se tegyen. Egyenesen és méltóságos testtartással álljon; csak ritkán járkáljon fel-alá, és ne nagyon hosszasan; mértékkel tehet egy-egy lépést előre, de azt is csak ritkán; ne lógassa a fejét ernyedten; ne bűvészkedjék az ujjával; ne doboljon ujjá hegyével a szavak ütemére. Inkább egész törzsével irányítsa mozgását, derekának férfias hajlításával; karjait szétvetheti, ha mennydörög, összefonhatja, ha szelíden szól.

Ami az arckifejezést illet, ez a leglényegesebb a hang után; mennyi méltóságot, mennyi bájt önthet a szóközi beszédben! Részint arra kell ügyelned, hogy a mesterkéeltséget, az arcintorokat elkerüld; részint arra, hogy szemjátékod nagyon is mértékletes legyen. Mert ahogyan az arc a lélek tükre, akként a szem a lélek lámpása: felragyogásának és elborulásának váltakozó mértékét azok a dolgok szabályozzák, amelyekről szó lesz.”

(Cicero: *A szóközi*, 56–60. Kárpáthy Csilla fordítása)

- ▶ 1. Olvasd el figyelmesen a szöveget!
- ▶ 2. Mit kell tennünk a hajlékony hanglejtés elsajátításához?
- ▶ 3. Mire kell ügyelni a taglejtéssel kapcsolatban?
- ▶ 4. Milyen tanácsot ad Cicero a mimikával kapcsolatban?

² prezentert: A prezentáció során használható digitális eszközt, amellyel vezeték nélküli kapcsolat nélkül lehet irányítani a diavetítést.

A médiafogyasztás mint kommunikációs helyzet

Médiafogyasztás

Újmédia hatása

- időben és térben legkevésbé kötött
- társadalmi elvárások lazulnak
- egy - a sokakhoz   modell helyett sok - a sokhoz
egy - az egyhez
- beszédhelyzetek megsokszorozása (több párhuzamosan)

Manipulációs szándékok a médiában

Manipuláció – befolyásolás anélkül, hogy a befogadó tudatában lenne

– akkor, ha nem elég tudatos

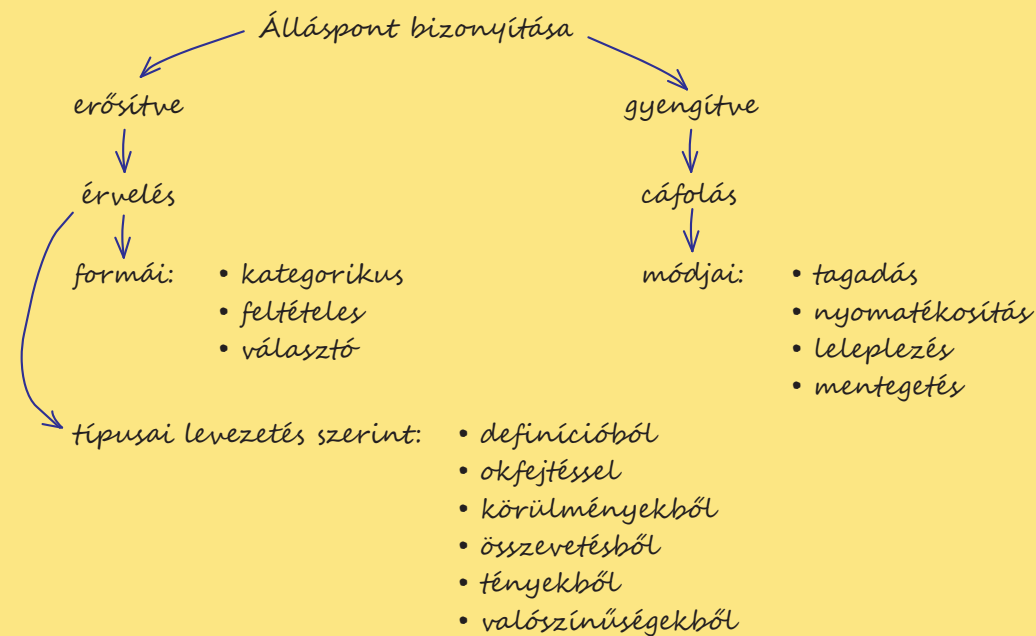
Manipulációs eszközök:

- egyes információk kiválasztása → mások elhallgatása
- ismétlés
- dramatizálás
- kiválasztott példákból következtetés
- „kapcsolók” használata
- kétértelműség, homályosság
- sugalmazó kérdés
- ismert emberek használata manipulatív információk közlésére
- visszajelzés módjainak meghatározása, korlátozása

Bizonyítás

- Vita típusai:
- parlamenti viták
  - politikai viták
  - közéleti viták

Készítsd el a fejezethez tartozó lexikonodat! Gyűjtsd össze a legfontosabb fogalmakat az egyes leckékből, és a szócikkírás szabályai szerint határozd meg őket, és mindegyikre hozz példát!

Retorikai szöveggyűjtemény

Kossuth Lajos emigrációban 1890. október 6-i aradi szoboravatásra írt beszéde

(Torino, 1890. április 20.)

Nem néma az a kőszobor mely amott a magyar Golgotán a halhatatlan vértanú halottak emlékének emeltetett. Én hozzám a kitalált élő halotthoz ki egykor zászlótartója valék Magyarország függetlenségének, melyért ők a leghérolt hősök annyit küzdöttek és mártír halált haltanak, én hozzám elhozták a multak szellemei a velőig ható szózatot, mely amaz emlékszóbor kimagasló alakjának Hungariának halgatag ajkairól zeng:

„Hazádnak rendületlenül légy hive oh magyar! tiszteld a kit tisztelet illet, de hive Hazádnak érted e magyar? Hazádnak légy. Ne csinálj magadnak faragott képet hogy azt imádjad, csak Hazád szabadságának Istenét imádd a mint imádták azok a kik mártír halált szenvedtenek hűségükért ahoz a mit haláluk után a jog ereje iránti hitben az önbizalomban megfogytakozott nemzedék hite hagyottan elaludott. Én hazád géniusza hirül vittem megdicsőült szellemeknek, oh magyar hogy kegyelettel adózol emléküknél, válaszúl azt hozom neked tőlük, hogy ez jól vagy, de tartsad eszedben, hogy a Kegyelet érzelmeinek virága meddő szóvirág volna, ha hűsége nem fejlődne az iránt a miért ők földi életüket feláldozták. Az ő Istenük a magyar haza szabadságának Istene, annak oltárához várják a magyart.

E szózat zengését hallom én a messze távolban Hungaria szobrának ajkairól.

Hallják e ezt amott a közelben is mind azok, a kik a szivrázólag gyászos, felejthetetlenül gyászos October 6kán összegyülekeznek a magyar Golgotán hogy tanúságot tegyenek Isten és világ előtt a magyar nemzet Kegyelete felől a Haza szabadság harczának szent emlékei iránt?

Ha hallják e! Lehetetlen hogy ne hallanak; hiszen az a Szózat annak visszhangja, mely hangzik az ősök szent hagyományaiól, hangzik az utódok esengéséből mely számon kéri az élő nemzedéktől az elidegeníthetetlen örökséget, hangzik az emlékezések lüktetéséből, mely az éj csendjében haza jár a meghajlott derekak háló kamarájába, mint a lelkiismeret szava a bűn lakába; hangzik a bölcsőkből hangzik a sirokból, hangzik minden fűszál rezgéséből, melyet a magyar hazának honfivér özönével termékenyített földje táplál.

Hát hogy ne hallanak azt a velőig ható szózatot; de ha hallják meg is hallgatják e? elviszik e magukkal e szózat ihletét a közélet küzdelmeinek pálya homokára? elviszik e házi tűzhelyeikhez hogy az ihlet csillaga világítson előttük a gyermekeik előtt mint az evangéliom mythikus csillaga világított a bölcsék előtt kik az idvezitőt keresék?

A világ bírása, a történelem fog e kérdésre felelni.

Legyenek a szentemlékű vértanúk megáldottak poraikban, szellemeikben a hon szabadság Istenének legjobb áldásaival az örökké valóságban keresztül; engem, ki nem borúlhatok le a magyar Golgota porába, engem October 6ka térdeimre borúlva fog hontalanságom remete lakában látni a mint az engem kitagadott Haza felé nyujtva agg karjaimat a hála hő érzelmével áldom a vértanúk szent emlékét hűségükért a Haza iránt, 's a magasztos példáért, melyet az utódoknak adtanak; 's buzgó imával kérem a magyarok Istenét hogy tegye diadalmassá a velőig ható szózatot, mely Hungária ajkairól a magyar nemzethez zeng. Úgy legyen. Amen!

Turin September 20 1890.

Kossuth Lajos

- ▶ 1. Milyen retorikai fordulatokat veszel észre a szövegben?
- ▶ 2. Milyen alakzatokat és szóképeket alkalmaz Kossuth? Csoportosítsd őket a tanult típusok szerint!
- ▶ 3. Mi az, ami régiesnek hat Kossuth beszédében?
- ▶ 4. Hallgasd meg Kossuth beszédének részletét (www.mek.oszk.hu/kiallitas/kossuthhangja/html/nyito.html)! Milyen hatást tesz rád mint hallgatóra? Te hogyan alkalmaznád a szupraszegmentális eszközöket, ha elő kéne adnod a beszédet?

Franklin Delano Rooseveltt beiktatási beszéde

Washington D. C., 1933. március 4.

Hoover elnök úr, elnök úr¹, barátaim!

A mai nap a nemzeti felszentelés napja, és bizonyos vagyok abban, hogy amerikai honfitársaim azt várják tőlem, hogy elnökké való beiktatásom alkalmával őszintén beszéljek hozzájuk, és megosszam velük azokat a döntéseket, amelyeket nemzetünk jelenlegi helyzete miatt szükséges meghozni. Eljött az ideje, hogy mindenekelőtt az igazságról

¹ Chief Justice, azaz a Legfelsőbb Bíróság elnöke, aki a megválasztott elnököt felesketti (a ford.).

beszéljünk, a teljes igazságról, bátran és őszintén. Nem szabad megijednünk attól, hogy őszintén szembenézzünk hazánk mostani állapotával. Ez a nagyszerű nemzet eddig is fennmaradt, és fenn is fog maradni, újjáéledve és jólétben.

Először is, hadd hangsúlyozzam szilárd meggyőződésemet, mely szerint egyvalamitől félhetünk csupán: a félelemtől. A névtelen, oktalan, alaptalan rettegéstől, amely megbénítja az akaratot, hogy a visszavonulás helyett előre haladhassunk. Nemzetünk minden egyes sötét órájában a győzelemhez szükséges őszinte és energikus vezetést az emberek megértéssel fogadták és támogatták. Biztos vagyok abban, hogy ezekben a kritikus napokban ezt a támogatást megkapom. Ebben a közös szellemben nézünk szembe nehézségeinkkel, amelyek, Istennek hála, anyagi természetűek. Az értékek fantasztikus mélységekbe süllyedtek, az adók emelkedtek, lassan már fizetni sem vagyunk képesek, a kormány minden egyes szintjén megnyirbált bevétellel kénytelen gazdálkodni, az árucserre erőforrásai befagytak a kereskedelem jelenlegi folyamataiba, az ipari vállalkozások elhervadt levelei borítják a földet, a gazdák nem találnak piacot terményeiknek, és családok ezreinek megtakarított pénze vált semmivé. Ami ennél is fontosabb: a munkanélküliek hatalmas tömegei küzdenek a pusztító életben maradásért, és legalább ugyanennyien dolgoznak [ugyan], de munkájukért alig kapnak valamit. Csak egy botor optimista tagadhatná jelenünk sötét valóságát.

Nem azért kerültünk végveszélybe, mert elfogyott volna, amiből és amivel dolgozhatunk. Nem a sáskák hozták fejünkre a pestist. Ha mostani veszedelmeinket összehasonlítjuk az alapító atyák veszedelmeivel, akiknek volt hitük és nem féltek, akkor látjuk: hálásnak kell lennünk. A természet még mindig nekünk ajánlja bőségét, amelyet az emberi erőfeszítés megsokszorozott. Rengeteg erőforrás áll rendelkezésünkre, de ha nem bánunk velük bölcsen, akkor könnyen elpazarolhatjuk jövőnk építőköveit. Ez azért fontos, mert az emberiség javainak kereskedői saját csökönységek és hozzá nem értésük miatt elbuktak, és ezt a bukást elismerték. [...] A boldogságnak nem a pénz a forrása, hanem a teljesítmény öröme, a kreatív munka borzongása. A munka öröme és erkölcsi ösztönző ereje nem szorulhat háttérbe a profit utáni őrült és csalóka hajszában. Ezekben a sötét napokban minden erőnkkel azon kell lennünk, hogy megtanuljunk: igazi sorsunkat nem mások irányítják, hanem a mi kezünkben van. [...] Ez a nemzet cselekvést követel, cselekvést – azonnal. Legnagyobb feladatunk az, hogy az embereknek ismét munkát adjunk. Ez a probléma megoldható, de csak akkor, ha bölcsen és bátran állunk hozzá.

Tisztában kell lennünk azzal, hogy az Egyesült Államokat alkotó részek és rétegek most is legalább annyira egymásra vannak utalva, annyira függenek egymástól, mint ősapáink idejében: fel kell ismernünk, hogy az úttörők amerikai szelleme mindig velünk volt, ahogy most is. Csak úgy állhatunk talpra, ha ezzel tisztában vagyunk. Ez a leggyorsabb mód. Ez biztosítja legerősebben, hogy a talpra állás nem csak időleges lesz. [...] Ha jól értelmezem az emberek érzéseit, akkor most jövünk arra rá, mennyire függünk egymástól, hogy nemcsak elvennünk szabad, hanem adnunk is kell, és ha előre akarunk haladni, akkor képzett és lojális hadseregként kell együtt mozdulnunk, amely a közös célért hajlandó fegyelmezett áldozatot hozni, mert egy ilyen közös cél nélkül nincs haladás, és egy vezető sem lehet hatékony.

Tudom, hogy készek vagyunk életünket és tulajdonunkat is alávetni egy ilyen célnak, mert csak így lehet a közjót létrehozni akaró vezetést megvalósítani. Én ezt ajánlom, és fogadom, hogy a nálunk nagyobb célok olyan szent kötelezettséget rónak mindannyiunkra, és közös feladatunk olyan egységet terem, amely ez idáig csak a fegyveres harcok idején jellemzett bennünket. Ezzel a fogadalommal habozás nélkül átveszem az amerikaiak nagyszerű seregének vezetését azzal a céllal, hogy fegyelmezett csapat mérünk a problémáinkra. A cselekvés ebben a formájában és ezzel a céllal, az alapító atyáktól örökölt kormányzás módszereivel igenis megvalósítható. [...]

A belém helyezett bizalmat olyan bátorsággal viszonzom, olyan odaadással, amelyet ezek az idők elvárnak tőlem. Az előttünk álló fáradtságos napokat a nemzeti egység adta bátorsággal várjuk, tiszta lelkiismerettel keressük az ősi és sokat jelentő erkölcsi értékeket, és azzal az őszinte elégedettséggel, amelyet öregek és fiatalok egyaránt éreznek kemény feladatuk végrehajtása után. Az a célunk, hogy biztosítsuk a nemzet életét hosszú távon, biztonságosan.

Bízunk az alapvető demokrácia jövőjében. Az Egyesült Államok polgárai nem buktak el. Felismerték, hogy bajban vannak, és kinyilvánították akaratukat, mely szerint közvetlen és erőteljes cselekvést akarnak. Fegyelmet kértek és útmutatást. Ők választottak meg engem akaratuk eszközeként. Döntésüket ajándékként fogadom.

A nemzet eme felszenteléséhez alázattal kérjük Isten áldását. Óvjon mindannyiunkat. Ő mutasson nekem utat az elkövetkezendő napokban.

(A XX. század nagy beszédei. Szerk.: Brian McArthur. Agave Könyvek, Budapest, 2006. 81–84.)

- ▶ 1. A beszédnek mely részeit ismered fel a szövegben?
- ▶ 2. Mi Roosevelt beiktatási beszédének fő üzenete?
- ▶ 3. A beszéd mely pontjain tartanál hatásszüneteket?

Sir Winston Churchill rádiónyilatkozata

(BBC Rádió, 1940. május 19.)

A feladatunk nemcsak az, hogy megnyerjük a csatát, hanem hogy megnyerjük a háborút. Miután a harc ereje alábbhagy Franciaországban, a csata már a szigetünkért fog folyni: mindenért, ami Nagy-Britannia, és mindenért, amit [az] jelent.

A küzdelem erről fog szólni. E példa nélkül álló szükséghelyzetben azonnal cselekedni fogunk, és nem riadunk vissza a legdrasztikusabb lépésektől sem, hogy igénybe vegyük mindannyiunk erejének utolsó morzsáit is. A tulajdon érdeke, a munkaórák semmik ahhoz a küzdelemhez képest, amelyet életünkért és becsületünkért vívunk, jogainkért és szabadságunkért, és amely küzdelem mellett elköteleztük magunkat. A Francia Köztársaság vezetői, nevezetesen a rettenthetetlen miniszterelnök, Monsieur Reynaud a legszentebb ígéretet tette nekem: bármi történjék is, ők a végsőig harcolni fognak, legyen a vég dicsőséges vagy keserű. Nem, ha a végsőig harcolunk, akkor az csak dicsőséges lehet. Miután megkaptam öfelségétől a megbízást a kormányalakításra, olyan adminisztrációt tudtam felállítani, amelyben szinte minden párthoz tartozó, minden nézőpontot képviselő férfiak és nők vannak. A múltban többször eltért a véleményünk, és sokszor vitatkoztunk, de most egy új kötelék köt össze minket: háborút viselünk addig, amíg győzelmet nem aratunk, soha nem adjuk meg magunkat a szolgaságnak és a szegyennek, bármilyen szenvedés is legyen az ára. Franciaország és Britannia történelmében ez a mostani a legfélelmetesebb időszak. Ahhoz sem férhet kétség, hogy egyben a legmagasabb is. Vállvetve fognak egymás mellett küzdeni, csak azok a barátai és rokonaik fognak [nekik] segíteni, akik a hatalmas gyarmataikon és az oltalmazó szárnyuk alatt elterülő birodalmaikban élnek, senki más. A brit és a francia nép vállvetve küzd azért, hogy megmentse nemcsak Európát, hanem az emberiséget is a legocsmányabb lélekromboló zsarnokságtól, amely az emberi történelem könyvének lapjait beszenyezte. Mögöttük – mögöttünk – Nagy-Britannia és Franciaország seregei és flottái mögött megtört nemzetek és megalázott népek állnak, csehek, lengyelek, norvégok, dánok, hollandok, belgák, akikre a barbarizmus hosszú, reménycsillagtól megfosztott éjszakája száll le, hacsak nem győzünk; mert győznünk kell – és győzni fogunk.

Ma szentháromság vasárnapja van. Évszázadokkal ezelőtt írták le azokat a szavakat, amelyekkel az igazságosság és a méltányosság hú szolgáit szólították: „Csatoljátok fel fegyvereiteket, legyetek bátor férfiak, és álljatok készen, mert inkább elesünk a harcban, semhogy tétlenül nézzük népünk és személyünk vesztét. De legyen úgy, ahogy az ég akarja!”

(A XX. század nagy beszédei. Szerk.: Brian McArthur. Agave Könyvek, Budapest, 2006. 121–122.)

- ▶ 1. Fogalmazd meg néhány mondatban a beszéd üzenetét!
- ▶ 2. Hallgassátok meg Churchill rádiónyilatkozatát egy videómegosztóportálon! Hogyan jellemeznéd a fellépését? Mi mindenben nyilvánul meg?

Gideon Hausner vádbeszéde

(Jeruzsálem, 1961. április 17–18.)

Ahogy önök előtt állok, ó, Izrael bírái, mint az Eichmann elleni vád képviselője, nem egymagam állok. Hatmillió vádló áll itt velem. Csakhogy ők nem tudnak felállni, rámutatni a vádlottak padján ülő férfira, azt kiáltva, hogy „J'accuse”² Mert ők már csak hamu: hamu, mely kupacokban áll Auschwitz dombjain és Treblinka rétején, hamu, melyet szétszórtak Lengyelország erdeiben. Sírjaikkal van tele Európa. Így hát én leszek a szószólójuk. A nevükben vezetem elő ezt a rettenetes vádiratot...

Soha az alatt a hosszú, vértől piszkos út alatt, melyet ez a nép bejárt, a nemzet megszületésének első napjától soha nem bukkant fel senki, aki olyan súlyos csapást mért rá, mint Hitler és a rezsime, valamint Adolf Eichmann, a zsidók megsemmisítését végző jobbkez. Az emberiség egész történelmében nincs még egy ember, aki ellen ilyen vádiratot lehetne megfogalmazni. A barbarizmus klasszikus alakjai, Néró, Attila, Dzsingisz kán jelentéktelenné törpülnek, ha összevetjük azokkal a szörnyűségekkel és gyilkos iszonyattal, amelyeket a tárgyalás során bemutatunk... Csak ami nemzedékünkkel történt meg, hogy egy ország szervezetten rátámadt egy teljesen védtelen és békés lakosságra, férfiakra, nőkre és gyermekekre, nagyapókra és csecsemőkre, elektromos kerítés mögé terelte őket, koncentrációs táborokba zárta, eltökélten, hogy mind egy szálig kiirtja őket...

Ezen a tárgyaláson egy újfajta gyilkossal találkozunk, aki íróasztal mögött úzi véres mesterségét, és csak alkalmakként a saját kezével... Mert szavára lendültek munkába a gázkamrák; felemelte a telefont, mire a vonatok elindultak a megsemmisítő központokba; a pusztá aláírása pecsételte meg tízezrek sorsát. Csak ki kellett adnia a parancsot, a katonák máris mentek és kirángatták a zsidókat otthonukból, megverték, megkínózták és gettókba terelték őket, elvették mindenüket, végül, az összes brutalitás és rablás után, miután mindenüktől megfosztották őket, még a hajukat is elvették, tömegesen elszállították őket a mészárszékre. Még a holttestüket sem hagyták békében. Kihúzták aranyfogaikat, letépték eljegyzési gyűrűjüket...

Eichmann volt, aki megtervezte, kezdeményezte és irányította mindezt, aki utasította embereit, hogy ontsák ki ezt az óceányi vért, s használják fel a lopás, kínzás és gyilkosság minden eszközét. Ő tehát a felelős, akárha saját kezével kötötte volna meg a hóhér kötelén a csomót, hajtotta volna ostonnal az áldozatokat a gázkamrába, lőtte volna le és lökte volna a tömegsírba egyesével a milliókat, akik miatta haltak meg. A törvény szemében ez mind az ő felelőssége. S a lelkiismeret és erkölcs minden mércéje szerint is mindez az ő felelőssége.

(A XX. század nagy beszédei. Szerk.: Brian McArthur. Agave Könyvek, Budapest, 2006. 189–193.)

- ▶ 1. Fogalmazd meg öt mondatban Hausner érvelésének lényegét!
- ▶ 2. Miben tér el egy vádbeszéd retorikai eszköztára az alkalmi beszédétől?

² J'accuse: vádoló

John F. Kennedy: Ich bin ein Berliner

(Berlin, 1963. június 26.)

Kétezer évvel ezelőtt az emberek azt mondták büszkén: „Civis Romanus sum.” Ma, a szabadság világában pedig ezt mondják büszkén: „Ich bin ein Berliner.”

Sokan vannak ma a világon, akik nem értik – vagy azt mondják, hogy nem értik –, valójában mi a különbség a szabad világ és a kommunista világ között. Jöjjenek hát el Berlinbe.

Vannak, akik azt mondják, a jövő a kommunizmusé. Jöjjenek hát el Berlinbe. És vannak, akik Európában és máshol azt mondják: „Együtt tudunk dolgozni a kommunistákkal.” Jöjjenek hát el Berlinbe. És olyanok is vannak, akik szerint a kommunizmus gonosz rendszer, de legalább a gazdasági fejlődésünket lehetővé teszi. Jöjjenek hát el Berlinbe.

A szabadság sok nehézséggel jár, a demokrácia pedig nem tökéletes. De nekünk soha nem kellett falat húznunk, hogy honfitársainkat bezárjuk, hogy megakadályozzuk őket abban, hogy szabadon távozhassanak. Több ezer mérföld távolságban, az Atlanti-óceán túlsó partján élő honfitársaim nevében is mondom: ők roppant büszkék arra, hogy ha távolról is, de megoszthatták veletek az elmúlt tizennyolc év történetét. Nem tudok olyan városról, amely tizennyolc év ostrom után is annyi vitalitással, erővel, reménnyel és eltökéltséggel élne, mint Nyugat-Berlin.

Noha a fal a legnyilvánvalóbb és szembeszökőbb bizonyítéka a kommunista rendszer bukásának, az egész világ láthatja, ez nem tölt el minket meglepedettséggel. Hiszen számotokra, ahogy azt polgármesteretek is mondta, ez a fal nemcsak történelem, hanem az emberiség ellen elkövetett bűn is, hiszen családokat, férjeket és feleségeket, fitestvéreket és húgokat szakít szét, embereket, akik szeretnének együtt lenni.

Ami erre a városra igaz, igaz Németországra is. Addig nem lehet hosszan tartó békét biztosítani Európában, amíg minden negyedik némettől megtagadják a szabad ember legalapvetőbb jogát: azt a jogot, hogy szabadon dönthesse. A béke és jóindulat tizennyolc éve alatt ez a német generáció megszerezte magának a jogot a szabadsághoz, amelybe beletartozik az is, hogy családjaikat és országaikat tartós békében és minden nép felé mutatott jóakarattal egyesítsék. A szabadság ostromlott szigetét véditek, de az életetek Németország életének része.

Végezetül hadd kérjem tőletek azt, emeljétek tekinteteket a ma veszélyeiről a holnap reményeire; Berlin városának és Németországotok szabadságáról a szabadság megteremtésére mindenhol a világon; a falról a béke és az igazság napjára; magatokról és rólunk az egész emberiségre.

A szabadság oszthatatlan, és ha egy ember rabszolga, akkor ki szabad? Ha mindenki szabad, akkor várakozva tekinthetünk azon nap felé, amikor ez a város ismét egy lesz, és ez az ország és az európai kontinens egy békés és reményteljes bolygón él. Amikor ez a nap eljön, mert el fog jönni, akkor a nyugat-berliniek csendes elégedettséggel mondhatják, közel két évtizedig a frontvonalban voltak.

A szabad emberek, éljenek bárhol, mind berlini polgárok. És ezért szabad emberként büszkén mondom e szavakat: „Ich bin ein Berliner.”

(A XX. század nagy beszédei. Szerk.: Brian McArthur. Agave Könyvek, Budapest, 2006. 198–199.)

- ▶ 1. Milyen alakzatokat alkalmaz Kennedy a beszédében? Milyen hatást ér el vele?
- ▶ 2. Mi az a híres fordulat, amely emblematikussá tette ezt a beszédet?
- ▶ 3. Elemezzétek, milyen komponensekből áll a nevezetes retorikai fordulat titka!
- ▶ 4. Keressétek meg egy videómegosztó portálon John F. Kennedy beszédét! Nézzétek meg úgy, hogy közben megfigyelitek, hogyan alkalmazza a nonverbális és szupraszegmentális eszközöket! Elemezzétek közösen előadás-módját!

Martin Luther King beszéde a szabadságjogokért küzdő mozgalom demonstrációján

(Washington D. C., 1963. augusztus 28.)

Boldog vagyok, hogy ma együtt lehetek veletek, olyan esemény ez, amely a szabadságvágy legnagyobb megnyilatkozásaként fog bevonulni hazánk történelmébe.

Száz évvel ezelőtt egy nagy amerikai – most az ő árnyékában állunk – aláírta a rabszolga-felszabadító törvényt. Ez a nagy horderejű határozat a reménység messzire ellátszó jelzőfényét villantotta fel olyan néger rabszolgák milliói számára, akiket már elsoványított a reménytelenség. Úgy érkezett, mint boldog virradat, mely véget vet a fogság hosszú éjszakájának.

Száz évvel később azonban szembe kell néznünk azzal a tragikus ténnyel, hogy a néger ma sem szabadok. Száz évvel később a néger életét még mindig béklyóba verik a faji megkülönböztetés bilincsei és láncai. Száz évvel később a néger a szegénység magányos szigetén élnek, miközben körbeveszi őket a jólét óceánja. Száz évvel később

a néger az amerikai társadalom homályos zugaiban sorvadoznak, és számkivettként élnek saját országukban. Ma tehát azért vagyunk itt, hogy a világ elé tárjuk ezt a megdöbbentő állapotot.

Voltaképpen azért jöttünk hazánk fővárosába, hogy beváltjunk egy csekket. Köztársaságunk megteremtői az alkotmány és a Függetlenségi nyilatkozat nagyszerű szavainak írásával aláírtak egy kötelezvényt, melynek örököse lett minden amerikai. Ez a kötelezvény arra tett ígéretet, hogy minden ember biztosítékot kap az élethez, a szabadsághoz és a boldogság kereséséhez való elidegeníthetetlen jogára.

Mára kiderült, hogy színes bőrű polgárait illetően Amerika nem tesz eleget a kötelezvényének. Amerika nem tartja tiszteletben szent kötelességét, hamis csekkel fizetett néger népének; olyan csekkel, amely „elégtelen fedezet” megjelöléssel érkezett vissza. Mi azonban nem akarjuk elhinni, hogy az igazság bankja csődbe ment. Nem akarjuk elhinni, hogy azokban a hatalmas páncéltermekben, melyekben a nemzet lehetőségeit őrzik, nincs elegendő fedezet.

Eljöttünk hát, hogy beváltjuk ezt a csekket, mert e látra szóló csekkre fizetik ki nekünk a szabadság és az igazságszolgáltatás biztonságának vagyonát. És azért is jöttünk el e megszentelt helyre, hogy emlékeztessük Amerikát a most rettenetes sürgősségére.

Ma azt mondom nektek, barátaim, hogy a jelen pillanat nehézségei és csalódásai ellenére van egy álmom. Olyan álom ez, amely mélyen gyökerezik az amerikai álomba.

Van egy álmom: egy napon felkel majd ez a nemzet, és megéli, mit jelent valójában az, ami a hitvallásában áll: „Számunkra ezek az igazságok nyilvánvalóak; minden ember egyenlőnek lett teremtve.”

Van egy álmom: egy napon Georgia vöröslő dombjain a hajdani rabszolgák fiai és a hajdani rabszolgatartók fiai le tudnak ülni a testvériség asztala mellé.

Van egy álmom: hogy egy napon még Mississippi állam is, amely ma az igazságtalanság és az elnyomás forrásától szenvedő sivatag, a szabadság és a jog oázisává fog változni.

Van egy álmom: négy kicsi gyermekem egy napon olyan országban fog élni, ahol nem a bőrük színe, hanem a jellemük alapján fogják megítélni őket.

Van egy álmom.

Van egy álmom: hogy egy napon Alabama államban, ahol a kormányzó ma szünet nélkül csak a beavatkozásról és a hatálytalanságról beszél, megváltozik a helyzet, de úgy, hogy fekete kisfiúk és fekete kislányok testvérként, kézen fogva járhatnak a fehér kisfiúkkal és kislányokkal.

Van egy álmom.

Van egy álmom: egy napon minden völgy fölemelkedik, minden hegy és halom lesüllyed, az egyenetlen egyenessé lesz és a dombvidék síksággá! Mert megjelenik az Úr dicsősége, látni fogja minden ember.

Ez a mi reménységünk. Ezzel a hittel térek vissza Délre. Ezzel a hittel képesek leszünk kifaragni a kétségbeesés hegyéből a reménység kövét, ezzel a hittel gyönyörű szimfóniává változtatjuk nemzetünk fülsértően hamis hangjait. Ezzel a hittel és abban a tudatban, hogy egy napon szabadok leszünk, tudunk majd együtt dolgozni, együtt imádkozni, együtt harcolni, együtt börtönbe vonulni, együtt kiállni a szabadság mellett. [...]

(A XX. század nagy beszédei. Szerk.: Brian McArthur. Agave Könyvek, Budapest, 2006. 199–209.)

- ▶ 1. Mi a beszéd üzenete hallgatósága számára? Martin Luther King milyen eszközökkel teszi egyértelművé közönsége számára?
- ▶ 2. Keressétek meg egy videómegosztó portálon Martin Luther King beszédét! Nézzétek meg úgy, hogy közben megfigyelitek, hogyan alkalmazza a nonverbális és szupraszegmentális eszközöket! Elemezzétek közösen előadásmódját!

Dr. Roska Tamás beszéde a Bolyai-díj átvételekor

(Budapest, 2002. március 2.)

Tisztelt Köztársasági Elnök Úr, Miniszterelnök Úr, a Bolyai-díj Alapítói, a kuratórium és a díjbizottság tisztelt Tagjai, Hölgyeim és Uraim, kedves Fiatalok!

Köszönettel és alázattal fogadom ezt a kitüntető díjat, melyet a díjbizottság ebben az évben nekem ítelt. Úgy is tekintem ezt, mint az interdiszciplináris kutatásnak, az információs technológiák agyutató inspirálta új útjának és egy nemzetközi kutatásnak az elismerését, amelyben az új gondolatra épített magyar tudományos iskola sok tehetséges fiatalal meghatározó eredményeket ért el és érhet el. Szerencsés vagyok, hogy olyan kiváló társakkal, barátokkal és tanítványokkal dolgozhattam, akik hozzásegítettek e díj mögötti eredmények megalkotásához. E helyen az első szó a köszönet szava kell legyen. Az elektronika, a számítástechnika, a matematika és az agyutató Magyarországon olyan tradíciókkal rendelkezik, amelyek ideális szellemi táptalajt jelentenek és nemes eszményeket állítanak az e tudományterületekkel foglalkozó diákok és kutatók számára. Elég itt, ha a sok kiválóság közül példaként Neumann

János, Simonyi Károly és Szentágothai János szellemi nagyságát említem. Nem is sejtjük sokszor, hogy olyan szellemi és kulturális hagyaték van a birtokunkban, amelyet sok szerencsésebb történelmű nemzet fiai csodálattal illetnek. Az elmúlt tizenhárom évben Berkeley és Budapest között ingázva megtanultam jobban becsülni itthoni értékeinket, azt a kultúrát és hagyományt, amelyet sokszor drámai történelmünk során néha észre sem veszünk. Van mire építenünk, van mit átadnunk a világnak! Személyes köszönet illeti szüleimet, feleségemet és gyermekeimet. Szüleimet, akik a gyermek, a fiatal felnőtt számára a szép példát, a hitet, a nehézségekben való kitartást mutatták fel, feleségemet, aki az élet mindennapjainak szépségével és hűségével, a család és az én pályám önzetlen támogatásával ajándékozott meg, és végül felnőtt gyermekeimet, közülük kettőnek házastársát, akik az újra átélt fiatalság nemes példáival és küzdelmeivel, unokáim nevelésével a reményt táplálják bennem. Hálás vagyok mindnyájuknak. Ugyancsak sokat köszönhetek néhány kiváló általános és középiskolai tanáromnak, Sturmán Sándornak és másoknak, akik egy kisvárosban, Ózdon, nehéz, sokszor kegyetlen időkben az útkereső fiatal számára megragadó élményeket közvetítettek.

Kutatói pályámon kezdetben Simonyi Károly tehetsége és személyisége volt meghatározó számomra, majd Csurgay Árpád ragyogó intellektusa, akinek később, sok éven keresztül munkatársa lehettem, s az utóbbi években újra örömmel csodálhatom nagyszerű eredményeit. Mindkettőjük széles körű érdeklődése és megalapozott tudása nagy hatással volt rám. Amikor érdeklődésem a neuro-számítógépek felé fordult, kulcsfontosságú ismeretet, majd később megtisztelő, közös munkát jelentett a Hámori Józseffel való találkozás, először könyvén keresztül, majd a közösen szervezett interdiszciplináris doktori programban. Ugyancsak hálásan köszönöm a Choua professzorral folytatott sokéves közös munkát Berkeley-ben, Kaliforniában. Az általa kialakított nemzetközi kutatói hálózat baráti légköre és eredménytisztelete tudósi kvalitásain túlmenően is példaértékű számomra. Ángel Rodríguez-Vázquez professzor és sevillai csoportjának az új számítógépelv briliáns integrált áramköri megvalósítását köszönhetem. Munkatársaim tehetsége és munkája, valamint munkahelyem, az MTA SZTAKI támogatása az elmúlt néhány évben, az 1982-beli nehéz helyzetben nyújtott segítségen túlmenően olyan közeget jelentenek, amelyet nagyon köszönök. Végül, de nem utolsósorban hálásan köszönöm sok kiváló doktorandusz tanítványomnak, Zarándy Ákosnak, Rekeczky Csabának és a többieknek, akik ma már önálló, sikeres kutatók, köszönöm lelkesedésüket, tehetségüket és odaadó munkájukat. Azt, hogy elhitték, valami nagyon érdekeset, újat és izgalmasat kutatunk és fejlesztünk. Sokat tanultam tőlük, és az utóbbi években fiamtól, Botondtól. Köszönöm nekik. Egész életemben kutatóként dolgoztam, ugyanakkor szinte folyamatosan, de mindig kicsit hobbiként tanítottam... Remélem, kiváló kutató-oktató társaimmal együtt sikerült valami fontosat és újat átadni a magyar felsőoktatás, azaz a magyar fiatalság számára. Kutatómunkámban az analogikai celluláris számítógép megalkotása igazi szellemi kaland volt. Gyökeresen szakítani a számítógépről alkotott korábbi fogalmakkal, de megtartva a tárolt programú számítógépelvet. Megalkotni egy olyan számítógépet, amelyben az elemi utasítások téridőbeli hullámok, és ezekkel egy új algoritmikus világot felépíteni. Megérteni az idegrendszer és az agy néhány fontos működési mechanizmusát, és ezt prototípusként használni elektronikai és optikai eszközökkel megépíthető számítógépekben, talán ezek voltak legfontosabb kutatói élményeim a millió izgalmas részlet mellett. Mindez segíthet az elkövetkező években a számítógépek molekuláris méretű megalkotásában is, és a következő évtized új termékeinek, többek között az érzékelő számítógépek és a bionikus eszközök kifejlesztésében. Az információs technológia és a biotechnológia-agykutatás összefonódása korábban elképzelhetetlen lehetőségekkel jár, de igényli a felelős kutatói, mérnöki és etikai magatartást is.

Befejezésül, kedves jelenlévő fiatalok, és akiket ti képviseltek, engedjétek meg, hogy néhány gondolattal hozzátok forduljak, hiszen ez a mai este értetek szerveződött. A díjalapítók nemes, példa értékű gesztusa e díjjal értetek alapított. Ti vagytok családoknak és a nagy közösségnek, ennek a nemzetnek a reménységei. Itt ülnek köztetek a jövő sikeres kutatói, feltalálói, tanárai, felelős vezetői. A család, a tudás, az igazi művészet és a nemes erkölcsi értékek megbecsülése és támogatása a ti boldogulásokot és az ország felemelkedésének sarkköve. Sokan küzdünk ezért az értékrendért, és bár nem tudjuk mindig elég hitelesen felmutatni, de az értékek tisztelete kötelez bennünket. Erre és nemes tradíciókra kell épülnön a megújuló középiskolai oktatás, ahonnan képzett, művelt, fegyelmezett és jellemes fiatalok lépnek át az egyetem padsoraiba. Ne áltassuk magunkat, ennek az alternatívája a szellemi lecsúszás. A fenti értékekre épül a XXI. század új gazdasága, a koncepció vezérelte gazdaság. A sikeres szakemberek felkészülésében, a szakmai ismeretek mellett a klasszikus értékek mentén található humán műveltségnek, az irodalomnak, a zenének, a képzőművészetnek ugyancsak fontos szerepe van. Csodálatos élmény e két világ összekapcsolása. Mindezt egy szép Szent Pál-i hasonlattal kifejezve: énekeljétek az elmétekkel! Legyetek sikeresebbek és harmonikusabb társadalmi életet élők, mint fiatalkorunkban mi lehettünk... Kívánom, hogy sikerüljön nektek. A marsallbot a zsebetekben van.

(Forrás: www.termeszetvilaga.hu)

- ▶ 1. Mutasd be a beszéd részeit a szöveg segítségével! Milyen kulcsszavakat kapcsolnál az egyes részekhez?
- ▶ 2. Mi dr. Roska Tamás üzenete a jövő számára?

Dóra Gábor költészet napján mondott ünnepi beszéde

(Budapest, 2016. április 11.)

Tisztelt Vendégek, tisztelt Diákok, tisztelt Megemlékezők!

Felkérést kaptam, hogy szóljak néhány szót a kedves Jelenlévőkhez József Attila örökösei nevében. Azt hiszem, azzal kell kezdenem, hogy tisztázom felkérésem apropóját, azaz a költőhöz fűződő rokoni kapcsolatomat. A családja ezen ága nem is olyan bonyolult, ha azt mondhatom, hogy anyai nagymamám, József Attila egyik nővére, József Etelka volt. Másképpen szólva, Attilában édesanyám nagybátyját tisztelhettem. Én pedig a másodunokaöccsök sorába tartozom.

Minthogy születését senki sem választhatja meg, egy ilyen örökség sem lehet érdem, hanem akarunktól függetlenül a sors szeszélye szabta helyzet, amibe idővel valahogy beletanul az ember. A mi családjunkban sem ment ez másképp. Nagymamám népes famíliaként fogott össze minket és felügyelte nevelésünket, mely a nagycsaládi védelem és szigor egyfajta keveréke volt. Ő maga ritkán beszélt Attiláról, mert ilyenkor az érzelmek hullámai gyakran elöntötték. Így hát többnyire be kellett érniünk időnkénti versrészletekkel, apró tanulságokkal, rövidebb emlékezésekkel. Inkább arra törekedett, hogy legyünk tudatában az élet eme kitüntetett kegyének, e mégsem átlagos köteléknek.

Generációkon keresztül öröklődő hagyomány volt a családban, hogy személyes ügyeinkben Attilára soha nem hivatkozhattunk. Úgy kellett vennünk, mintha egy átlagos familia hétköznapjait élénk, és mi igyekeztünk is ennek megfelelni. Még az általános iskola kezdetén azonban a „rokoni titok” valamiképpen kitudódott, és néhány gyerek kíváncsiskodott, hogy miféle csodabogár ül köztük a padosorokban. Az egyik kételkedően kérdezte tőlem, hogy kicsoda híres felmenő is van nekem? „A nagymamám testvére volt József Attila” – válaszoltam. Erre ő rálicitált, hogy: „Az enyémnek meg Petőfi Sándor!” Minthogy a felmenőket akkortájt még nem tudtuk egyértelműen kibogarászni, így a párbaj döntetlenül végződött, kölcsönösen némi gyanút hagyva egymásban. Azután a középiskolában már jóformán órát kellett tartanom Attiláról, aki magyartanárnőnknek kedvenc költője volt. Ekkor pedig József Attila szerelménél bizonytalanodtam el, nem tudván összepárosítani a nőszemélyeket a róluk szóló versekkel. Később mindennek ellentétéleként, az egyetemen, az évfolyamtársaim többsége már nem tudott e rokoni kapcsolatról, csakis a legközelebbi diáktársak voltak beavatottak. Szerencsére vagy nem, a „családi titok” rejtékútja így alakult. Másoknak talán kissé furcsa lehet ez a fajta szemérmesség, de nekem ilyenformán természetes, visszatekintve is úgy gondolom, ez így volt helyes.

Hogy mit jelent József Attila leszármazottjának lenni? Elsősorban a költő iránti megbecsülést és tiszteletet, hiszen ezek adják egy valódi, akár csak szellemi kapcsolat alapjait. Másodsorban kötelességet, hogy e rokoni kapcsolatból adódó elvárásoknak megfeleljünk. Harmadsorban pedig zsinórmértéket jelöl ki az élet dolgaiban. Nem is feltétlenül a mindennapi tevékenységekben, hanem inkább abban, hogy legyünk igényesek, elsősorban önmagunkkal szemben. Ahogy „A mindenséggel mérd magad!” felhívással bátorít minket a költő.

A költészet napján pedig, elsősorban a jelen lévő diákoknak muníciónak azt ajánlhatom, hogy olvassák József Attila verseit. De nemcsak József Attiláét, hanem az összes magyar költő versét. Hiszen a versekkel nemcsak kellemes időöltésre tehetünk szert, hanem tanulhatunk is belőlük.

Mert a költők előttünk járnak. Verseikkel önzetlenül üzeneteket hagynak hátra, melyekben sűrítve vallanak az élet dolgairól. Minden egyes vers, még egy kétsoros töredék is apró megfejtése létünk titkainak. Irányjelzők ezek az élet néhol ingoványos talaján. Figyelmünkre különösen érdemesek, mert nem csupán eligazítanak, hanem gazdagodhatunk is általuk. Szerencsénkre szinte kifogyhatatlan a magyar költészet kincsestára, így bőven jut útravalóul belőle.

Köszönöm a figyelmet!

(Forrás: www.jatarsasag.hu)

- ▶ 1. A szöveg alapján igazold, hogy Dóra Gábor beszéde ünnepi beszéd!
- ▶ 2. Gyűjtsd ki a beszéd tételmondatait!
- ▶ 3. Ha te lennél József Attila rokona, te mit emelnél ki a költővel kapcsolatban?

I. Ember és nyelv

Állati kommunikáció

Az állatfajok kommunikációs rendszereit megkülönböztetjük az emberek által használt **nyelvektől**. Az állati kommunikációt a következők jellemzik:

- **zárttság:** a jelek készlete nem bővíthető;
- **tagolatlanóság:** a jelek nem bonthatók további részekre;
- **öröklöttség:** a jelek produkálásának és megértésének képessége ösztönös, nem tanult;
- **ingervezéreltség:** a jelek produkálását ingerek határozzák meg;
- **konkrétság:** a jelek csak az itt-és-most-ra tudnak utalni.

Mimetikus (utánzó) kultúra

Az emberi evolúció történetében a nyelvek kialakulását megelőző korszak, amelyben a **nonverbális kommunikáció** különböző formáinak (a gesztusoknak, mimikának, mozgásnak, ritmusnak, dallamnak stb.) és az **utánzásnak** volt kiemelt szerepe.

Nyelvi kultúra

Az emberi evolúció történetében a nyelvek kialakulásával kezdődő korszak, amelyben az utánzásnál jóval hatékonyabb **verbális kommunikáció** segítségével szerveződnek a cselekvések. A nyelv lehetőséget ad az ún. **ideák** (szókások, normák, értékek) átadására, ezáltal a csoportot szervező erők fenntartására.

Az emberi nyelvek

Az emberi nyelvek **jelekből** és a jelek kombinációs **szabályaiból** álló kommunikációs **rendszerek**. A nyelvi képesség **humánspecifikus** (csak az emberi faj jellemzője), mivel elsajátításához és sikeres használatához az ember által birtokolt gondolkodási és társas képességek szükségesek. Az emberi nyelvek lehetnek

- **vokálisak** (hangzó nyelvek) és
- **vizuálisak** (a siketek jelnyelvei).

Jelnyelvek

A jelnyelvek a **siket** közösségek által használt vizuális nyelvek, amelyek elemei és szabályai gesztusokból, mimikai jelzésekből és a tér felhasználásából építkeznek. A jelnyelvek minden szempontból egyenértékűek a hangzó nyelvekkel. A beszélt nyelvekhez hasonlóan tudatos emberi tervezés nélkül alakultak ki. A magyar siket közösség anyanyelve nem a hangzó magyar, hanem a **magyar jelnyelv**, amely identitásuk meghatározó eleme.

Az emberi nyelvek sajátosságai

Minden emberi nyelvre egyaránt jellemzőek a következők:

- **nyitottság:** a jelek készlete bővíthető;
- **tagoltság:** a tovább nem tagolható jelekből összetett jelek építhetők;
- **kulturális átadás:** a jelek produkálásának csak a képessége öröklött, magukat a jeleket, illetve használatuk szabályait a kisgyerek a környezettől tanulja meg;
- **szándékosság:** a jelek használata nem mindig ösztönös, nem feltétlenül szükségesek kiváltó ingerek;
- **elvonatkoztatás:** a nyelv segítségével utalni tudunk nem jelenlévő, sőt nem létező tartalmakra is.

Nyelvtípusok

Az emberi nyelvek nemcsak közös, hanem eltérő sajátosságokkal is rendelkeznek. A nyelvek többsége azonban **szóalaktani** (morfológiai) szempontból három alapvető típusba sorolható:

- **agglutináló:** szóalakjaik általában több, egymás után álló, egymástól elkülöníthető morfémából állnak;
- **flektáló:** a töveknek több változatuk van, a toldalékokban pedig több funkció sűrűsödik össze;
- **izoláló:** szóalakjaik általában egy morfémából állnak, amelyek viszonyait a szórend fejezi ki.

A nyelvek általában mindegyik típus sajátosságait hordozzák, azonban az egyik típusú erősebben jelentkeznek. A magyarra leginkább az agglutináló vonások jellemzők.

Nyelvi relativizmus

A nyelvi relativizmus elmélete szerint az egyes nyelveket elsajátító beszélők gondolkodása, világképe eltérő, mivel a világot eltérő kategóriákkal rendelkező nyelveken keresztül ismerik meg. A nyelvi relativizmus erősebb változata, a nyelvi **determinizmus** szerint a nyelv nemcsak hat a gondolkodásra, de alapvetően meg is határozza azt. Az elméleteket (különösen a nyelvi determinizmust) sok kritika érte. Annyi bizonyos, hogy a nyelv hat a gondolkodásra, azonban a gondolkodás is hat a nyelvre.

Nyelv és identitás

Az emberi kommunikáció egyik fontos funkciója, hogy kifejezze identitásunkat, személyiségünket. Az **identitás** azonosság(tudat)ot jelöl; azoknak a tulajdonságoknak, értékeknek, viselkedésmódoknak a halmazát, amelyeket sajátunkénak vallunk. A nyelv és a kultúra az identitás fontos elemeit alkotják, ezért igen fontos, hogy a beszélők szabadon dönthessenek arról, hogy életük színterein milyen nyelveket, milyen nyelvváltozatot alkalmazva lépnek kapcsolatba másokkal.

Regionális köznyelv

Az a nyelvjárási sajátosságokkal átszótt nyelvváltozat, amelyet köznyelvi szándékkal használnak a beszélők.

II. Beszédhelyzetek

Pragmatika

A nyelvtudománynak az a területe, amely a nyelv kommunikatív használatát (és nem szerkezetét) vizsgálja.

Beszédaktus-elmélet

A nyelv kommunikatív felhasználásával kapcsolatos elmélet, amelynek lényeges eleme a nyelvi kommunikáció cselekvésként, **beszédtett**ként történő értelmezése.

Megnyilatkozás

A nyelvi kommunikáció alapegysége; egy nyelvi tartalom kimondásával megvalósuló cselekvés. A **mondattól** mint **nyelvi** egységtől alapvetően a helyzetbe ágyazottság különbözteti meg. A megnyilatkozás tartalmazza:

- az elhangzott nyelvi tartalmat (**lokúció**),
- a közlő szándékát (**illokúció**),
- a befogadóra tett hatást (**perlokúció**).

Szociokulturális tudás

A beszélő és a hallgató által birtokolt, a közösség szokásaira, értékeire, elvárásaira vonatkozó tudás, amely nélkülözhetetlen a beszédtettek megvalósításához, tehát a nyelvi kommunikáció megfelelő működtetéséhez.

Beszédszándék

A megnyilatkozás fontos eleme. A sikeres kommunikáció feltétele, hogy a közlő a beszédszándékot megfelelő nyelvi formába öntse, a hallgató pedig sikeresen értelmezze a közlő szándékát. A beszédszándékok alapvető típusai:

- megállapítás, tájékoztatás;
- kérés, parancs;
- ígéret, fenyegetés;
- érzelemkifejezés;
- a világban változást előidéző megnyilatkozások.

Nyelvi agresszió

A beszélőnek a hallgató felé irányuló negatív attitűdjének, bántó szándékának kinyilvánítása a kommunikációban. Gyakran durva stílusminősítésű szavak használatával, nyelvi tabuk megszegésével valósul meg.

Nyelvi tabu

Olyan nyelvi egység, amelynek használatát egy adott közösség tiltja vagy negatívan ítéli meg. Sok kultúrában számítanak tabunak az emésztéssel, szexualitással, halállal kapcsolatos szavak.

Intertextualitás

Szövegköziség; szövegek párbeszéde, szövegek között működő kapcsolatrendszer: áthallás és felidézés alapján. A szövegértelem megteremtésének fontos tényezője.

Áthallás

Egy szövegben megjelenő, másik szövegből jelölt, jelöletlen, formai vagy tartalmi idézetként átemelt részlet. Az áthallást a plágiumtól a közlő szándéka különbözteti meg: míg az áthallás esetében a szerzői szándék az eredeti szövegrész felidézése, addig a plágium az eredeti mű elrejtését célozza. A **plágium** más szerző szövegének vagy gondolatmenetének hivatkozás és utalás nélküli átvételét, felhasználását jelenti.

Felidézés

Egy szövegben megjelenő utalás(ok) más szöveg(ek)re. Típusai:

- **archaizálás** (régii szövegek felidézése elavult szavak, nyelvi jelenségek alkalmazásával),
- az eredeti szöveg(ek) **sajátos stílusjegyeinek** alkalmazása,
- **paródia** (az eredeti szöveg stílusjegyeinek szándékos eltúlzása).

Stílusérzék (stíluskompetencia)

Az a készség, amellyel megítéljük, hogy a létrehozott szöveg illeszkedik-e a beszédzándékhoz, illetve eléri-e a kívánt hatást. A szövegértelem megteremtésének fontos tényezője.

Stílusérték

A stílusérték meghatározza a nyelvi elem felhasználhatóságát a különböző szövegekben. Lehet **alkalmi** vagy **állandósult**. Az állandósult stílusértéket az értelmező szótárak **stílusminősítéssel** (pl. durva, bizalmas, pejoratív) adják meg.

Együtműködési alapelv

A kommunikáció során a felek többnyire folyamatosan együttműködésre törekednek egymással annak érdekében, hogy megértsék egymást. Ez az együttműködés a következő **maximák** követésében nyilvánul meg:

- **minőség** (Mondj igazat!);
- **mennyiség** (Annyit mondj, amennyi szükséges!);
- **mód/modor** (Fogalmazz érthetően!);
- **kapcsolódás/relevancia** (Amit mondasz, kapcsolódjon az előzményekhez!).

Udvariasság

A másik fél iránti pozitív attitűd, tisztelet kinyilvánítása a kommunikációban. Az udvariasság az **együtműködési alapelven** kívül érvényesülő, fontos tényezője a felek kommunikációs sikerre való törekvésének.

Az **udvariassági szabályok** a következők érvényesítésére vonatkoznak:

- **tapintat,**
- **nagylelkűség,**
- **megerősítés,**
- **szerénység,**
- **egyetértés,**
- **együttértés,**
- **fatikus elv** (a társalgás fenntartására tett törekvés).

A deixis

Olyan nyelvi elem használata, amelynek nincs beszédhelyzettől független jelentése, így csak adott kontextusban értelmezhető. A **deiktikus elemek** többnyire névmások (névmási határozószók), amelyekkel a kontextus elemeire (személyekre, tárgyakra, tér- és időviszonyokra) utalhatunk. A deixis a szöveget a nem nyelvi valósággal kapcsolja össze, így a **szövegértelem** megteremtésének fontos tényezője.

Szövegvilág

Viszonyrendszer, amely a szövegek, az azokat létrehozó és befogadó személyek, azok viszonya, nézőpontja, tudása, elvárásai, más szövegek, valamint a kontextus egyéb elemei között működik.

III. Nyilvánosság, retorika, média

Kommunikáció

Olyan interakció, amelynek célja valamilyen információ továbbítása, átadása.

A kommunikáció formái:

- az információáramlás irányát tekintve: **egyirányú** (ha a kommunikáció során a felek végig az adó vagy a vevő szerepében maradnak), **kétirányú** (ha a felek a kommunikáció során cserélgetik az adó és a vevő szerepét);
- a felek közötti kapcsolat alapján **közvetlen** (ha mindegyik fél egy térben és időben van jelen, így láthatják és hallhatják egymást), **közvetett** (ha a felek között térbeli és/vagy időbeli távolság van);
- a kommunikációs csatorna alapján **vizuális** (látásra ható), **kinezikus**, mozgással, a tér felhasználásával történő kommunikáció, **vokális** (hanggal történő), **taktilis** (tapintással történő), szaglással, ízleléssel történő;
- a résztvevők alapján **személyes/interperszonális, csoportok közötti, tömegkommunikáció**.

Tömegkommunikáció

Csoportok közötti közvetett, többnyire egyirányú kommunikációs forma. A közvetítőközeget alkotó eszközöket **médiумoknak** nevezik. A **médiát** a médiumok, illetve a rajtuk keresztül továbbított üzeneteket megfogalmazó intézmények alkotják. Főbb formái: **nyomtatott sajtó, rádió, televízió**.

Az **interneten** történő interakciók többfélék lehetnek; bizonyos internetes kommunikációs formák a tömegkommunikáció változatainak is tekinthetők.

Sajtóműfajok

A médiatartalmak különböző sajátosságokban osztozó csoportjai. A sajtóműfajok két nagyobb típusba sorolhatók: az objektivitásra törekvő **tájékoztató** műfajokéba, illetve az ezeknél szubjektívabb, személyesebb **véleményközlő (publicisztikai)** műfajokéba. Vannak olyan – átmeneti – műfajok is, amelyek mindkét kategória sajátosságait mutatják.

A legfontosabb tájékoztató műfajok:

- hír,
- információ,
- közlemény,
- tudósítás.

A legfontosabb véleményközlő műfajok:

- cikk,
- kommentár,
- jegyzet,
- kritika,
- glossza,
- nyílt levél,
- olvasói levél.

Átmeneti műfajok:

- interjú,
- riport.

Az internetes kommunikáció korszakai

- **Web 1.0:** a hagyományos webes felületek korszaka, amelyben a megosztott információ a felhasználók (befogadók) számára elérhető, de általuk nem változtatható meg.
- **Web 2.0:** az olvasható-írható média korszaka, amelyben a felhasználóknak is lehetőségük van információk, tartalmak megosztására.
- **Web 3.0:** a szemantikus vagy gondolkodó web (kialakulóban lévő) korszaka, amelynek fő jellemzője a személyre szabott információbefogadás.

Újmédia

Olyan eszközök, amelyek felhasználásával a médiafogyasztók egyben közlők is lehetnek. Az újmédiában változott a kommunikációs stílus is, jellemzően az informalitás irányába.

Médiafogyasztás

Olyan kommunikációs helyzet, amelyben a média üzeneteinek befogadása történik. A befogadást a részt vevő felek és a kommunikációs helyzet sajátosságai befolyásolják.

Reklám

A reklám a csoportok közötti közvetett kommunikáció műfaja, amelynek célja a befogadó csoport befolyásolása, ösztönzése bizonyos áruk, termékek megvásárlására, szolgáltatások igénybevételére, társadalmi/politikai szándékok támogatására. A reklámokat a közlő csoport anyagi érdekei hozzák létre, és gyakran manipulatívak.

A reklámok nyelvi jellemzői:

- rövidség,
- kétértelműség,
- képiség,
- játékoság.

A reklámok tartalmuk alapján a következő típusokba sorolhatók:

- bemutató,
- összehasonlító,
- problémamegoldó,
- igazoló/hitelesítő,
- hétköznapi pillanatokat bemutató,
- történetmesélő,
- nosztalgikus,
- életérzést/életstílust közvetítő,
- állandó motívumra építő.

Reklámhatás

A reklámok hatásossága az alábbi tényezőknek köszönhető:

- rövidség,
- ingererősség,
- több érzékszerv megragadása,
- érzelmesség,
- ismételhetőség,
- ismert, közkezdvelt személyiségek szerepeltetése,
- történetmesélés,
- humor,
- ellentét és összehasonlítás.

Manipuláció

Olyan interakció, amelyben a közlő (**manipulátor**) célja a befogadó gondolkodásának, viselkedésének megváltoztatása anélkül, hogy ezt a szándékát felfedné, és anélkül, hogy a befogadó érdekeit figyelembe venné. A manipulátor célja elérésének érdekében szűri, torzítja az információt, így megfosztja a hallgatót a szabad választás lehetőségétől. A manipulációt a megtévesztő szándék, illetve a hallgató szabadságának korlátozása különbözteti meg a **meggyőzéstől**.

Kommunikációs zavarok

Olyan interakciók, amelyekben a befogadó az üzenetet nem a közlő szándékának megfelelően értelmezi. Fakadhatnak a kommunikációban részt vevő felek sajátosságaiából, a társadalmi vagy fizikai környezet egyes tényezőiből.

Retorika

Az érveléssel, meggyőzéssel, befolyásolással foglalkozó elméleti és alkalmazott tudományterület.

A szóközi beszéd

Kommunikációs műfaj, amelynek célja a befogadó(k)ra gyakorolt erős hatás elérése. Az alkalomtól, a közönségtől és a céltól függően a szóközi beszédek három alapvető típusa, **műfaja** különíthető el:

- **bemutató** beszéd (például az ünnepi beszédek),
- **tanácsadó** beszéd (például a kampánybeszédek),
- **törvényeségi** beszéd (például a vád- és védőbeszédek).

A hatásos előadás

A szóközi beszéd hatásossága a következő három tényezőtől fakad:

- a szóköz (hitelessége, eredetisége, szerénysége, humora stb.),
- a közlemény (megszerkesztettsége, nyelvi-stilisztikai igényessége),
- az előadás módja (közvetlenség, erős jelenlét, a közönségre való odafigyelés).

Az újmédia korában a hatásosság legfontosabb tényezői változóban vannak. Egyre nagyobb szerephez jut a figyelemfelkeltés és a szórakoztatás, csökken a szerkesztettség és a stílus jelentősége.

A beszéd megszerkesztése

A beszéd alapos, tudatos megszerkesztésének célja, hogy a szóközlet maximális hatást érjen el. A szerkesztésnek öt **fázisa** van:

- a mondanivaló megtalálása;
- a tartalmi elrendezés;
- a szöveg megírása, megtervezése;
- a megtanulás;
- az előadás.

A szóközi beszéd részei:

- bevezetés,
- elbeszélés,
- kitérés,
- témamegjelölés,
- bizonyítás/cáfolat,
- befejezés.

Az érvelés

Az előadás, illetve a szóközi beszéd hatása elsősorban az érvelés erősségén múlik. Az érvek olyan erős (meggyőző) állítások, amelyek további bizonyításra nem szorulnak. Az érvek erőssége fakadhat:

- a logikus(nak tűnő) **levezetés**ből,
- a társadalmi **elfogadottság**ból,
- a **tudományos** igazoltságból,
- abból, hogy **hiteles forrás**ból származnak,
- abból, hogy következmények nélkül nem megszeghető **szabályok**on vagy **törvények**en alapulnak.

Az érvelés lehet

- logikai szempontból **deduktív** (az egyedi levezetése az általánosból), **induktív** (az általános levezetése az egyediből),
- formai szempontból **kategorikus, feltételes, választó**.

A cáfolat

A cáfolat célja saját érvelésünk meggyőző erejének növelése az álláspontunknak ellentmondó állítások gyengítésével.

A cáfolás módjai:

- az ellenfél érveinek **tagadása** (bizonyítékok alapján),
- **nyomatékosítás** (az ellenfél álláspontjánál erősebb álláspont megfogalmazása saját érvek felhasználásával),
- az ellenfél **leleplezése** (az ellenfél érvelési hibáinak feltárása, manipulatív szándékának bizonyítása),
- **mentegetés** (érzelmi, morális kérdésekre való hivatkozás cáfolhatatlan ellenérvek esetén).

Az etikus cáfolat nem manipulatív.

A vita

Olyan kommunikációs műfaj, amelynek lényege teljesen vagy részben ellentétes álláspontok ütköztetése érvek alkalmazásával.

A vita

- tárgya: tények, értékek, cselekvések;
- típusai: parlamenti viták, politikai kampányviták, közéleti viták, szakmai/tudományos viták, családi viták.

A beszéd megjelenési formái

- **spontán/kötetlen** beszéd (tervezetlen),
- **félreproduktív** (tervezett, de természetes hatású),
- **értelmező beszéd** (a spontaneitás látszatát keltő felolvasás),
- **felolvasás.**

Szupraszegmentális eszközök

Kommunikációs eszközök, amelyeket a beszédhangok tulajdonságai (magasságuk, hangosságuk, időtartamviszonyaik) alkotnak. Szupraszegmentális vagy **prozódiai** eszközök a következők:

- hanglejtés,
- hangsúly,
- hangszín,
- hangerő,
- beszédtempó,
- beszédritmus,
- szünet.

A szupraszegmentális eszközök megfelelő használata a hatásos beszéd fontos tényezője.

Hasznos honlapok gyűjteménye

Digitális Tankönyvtár

www.tankonyvtar.hu

Magyar Elektronikus Könyvtár

www.mek.oszk.hu

Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézet

(Itt megtalálható az érvényben lévő helyesírási szabályzatot és az online helyesírás-ellenőrző program is segítségére lehet.)

www.helyesiras.mta.hu

Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda

www.e-nyelv.hu

Magyar Nyelv Múzeuma, Széphalom

<http://nyelvmuzeum.hu/index.php/hu>

Languages in danger

<http://hu.languagesindanger.eu>

Geolingvisztikai Műhely

<http://geolingua.elte.hu>

Búvösvölgy médiaértés-oktató központ

www.buvosvolgy.hu

Médiaklikk.hu – archívum

www.mediaklikk.hu/mediatar

Petőfi Irodalmi Múzeum

www.pim.hu

Magyar Irodalmi emlékházak

www.mire.hu

Édes Anyanyelvünk folyóirat

<http://edesanyanyelvunk.anyanyelvpolo.hu>

Felhasznált irodalom

Adamik Tamás – A. Jászó Anna – Aczél Petra: *Retorika*. Osiris Kiadó, Budapest, 2004. • A. Jászó Anna: *33 téma a szövegértő olvasás fejlesztésére*. Holnap Kiadó, Budapest, 2004. • *A magyar nyelv kézikönyve*. Szerk.: Kiefer Ferenc. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2003. • *A magyar nyelv könyve*. Szerk.: A. Jászó Anna. Trezor Kiadó, Budapest, 2004. • *A nyelv és a nyelvek*. Szerk.: Kenesei István. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1995. • Austin, J. L.: *Tetten ért szavak*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990. • *Érettségi témakörök, tételek*. Szerk.: Balázs Géza. Corvina, Budapest, 1995. • Bencze Lóránt: *Mikor, miért, kinek, hogyan: stílus és értelmezés a nyelvi kommunikációban*. Corvinus Kiadó, Budapest, 1996. • Batár Levente: *A nyelvi agresszió mint a tanórai fegyelmezés eszköze a rögzített tanórákon*. In: *Modern Nyelvtanítás*, 11 (2005), 4. 19–31. • Boronkai Dóra: *Bevezetés a társalgáselemzésbe*. Ad Librum, Budapest, 2009. • Crystal, David: *A nyelv enciklopédiája*. Osiris, Budapest, 2003. • Fehér Erzsébet: *A szövegkutatás megalapozása a magyar nyelvészetben*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2000. • Fercsik Erzsébet – Raátz Judit: *Kommunikáció és nyelvhasználat*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2006. • Fodor István: *Mire jó a nyelvtudomány?* Balassi Kiadó, Budapest, 2001. • Grice, H. Paul: *A társalgás logikája*. In: *Nyelv – Kommunikáció – Cselekvés*. Szerk.: Pléh Csaba – Síklaki István – Terestyéni Tamás. Osiris, Budapest, 1997. 213–227. • Hegedűs Attila: *Az anyanyelv megújult lehetőségei*. In: *Édes Anyanyelvünk*, 35 (2013), 2. 3–4. • Hofstedte, Gert: *Kultúrák és szervezetek*. VHE Kft., Pécs, 2008. • Kálmán László – Trón Viktor: *Bevezetés a nyelvtudományba*. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2007. • Kiefer Ferenc: *Jelentésemélet*. Corvina Kiadó, Budapest, 2007. • Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor: *A tömegkommunikáció szimbolikus üzenetei*. Bálint György Újságíró-iskola, Budapest, 1998. • *Kommunikáció I–II*. Szerk.: Horányi Özséb. General Press, Budapest, 2003. • *Magyar grammatika*. Szerk.: Keszler Borbála. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2000. • *Magyar nyelv*. Szerk.: Kiefer Ferenc. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2006. • Péntek János: *Teremtő nyelv*. Kriterion, Bukarest, 1988. • Péter Mihály: *A leplező nyelv: álcázás és ámtítás a nyelv használatában*. Tinta Kiadó, Budapest, 2012. • Szikszainé Nagy Irma: *Leíró magyar szövegtan*. Osiris Kiadó, Budapest, 1999. • Szikszainé Nagy Irma: *Magyar stilsztika*. Osiris Kiadó, Budapest, 2007. • Szili Katalin: *Tetté vált szavak*. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2004. • Tátrai Szilárd: *Bevezetés a pragmatikába. Funkcionális kognitív megközelítés*. Tinta Kiadó, Budapest, 2012. • Tolcsvai Nagy Gábor: *A magyar nyelv szövegtana*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2001. • Tolcsvai Nagy Gábor: *A magyar nyelv stilsztikája*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1996. • www.anyanyelv-pedagogia.hu • www.e-nyelv.hu • www.nyest.hu • www.nytud.hu • www.sinosz.hu • www.sulinet.hu